

**UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

**ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN
SEMINÁŘ NOVOVĚKÝCH DĚJIN**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

BOSENSKÁ KRIZE 1908-1909

ROMAN KODET

PRAHA 2006

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně
s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 16. srpna 2006

Roman Kodet

Roman Kodet

Obsah

Úvod.....	1
Berlínský kongres a rakouská okupace Bosny a Hercegoviny.....	5
Rakousko-uherská politika na Balkáně 1878-1897.....	20
Rakousko-ruská „entente“ 1897-1906.....	33
Nový kurz na Balkáně.....	47
Krize Sandžacké dráhy.....	62
Příprava k anexi Bosny a Hercegoviny.....	72
Vyhlášení anexe.....	85
Vývoj a průběh anekční krize.....	94
Důsledky anekční krize.....	121
Závěr.....	126
Poznámky.....	128
Bibliografie.....	160
Summary.....	165

Úvod

Bosenská krize byla jedním klíčových mezníků ve vývoji mezinárodních vztahů, které vedly ke vzniku první světové války. Přesto je zřejmé, že této otázce nebyla věnována dostatečná pozornost nejen v české, ale i v zahraniční odborné literatuře. Důsledkem toho je skutečnost, že tato událost je často nejen opomíjena, ale někdy i mylně interpretována. Motivací ke zvolení tohoto tématu proto byla snaha zmapovat tento zásadní problém a zasadit jej do hlubšího kontextu dějin mezinárodních vztahů.

Cílem této práce je proto zpracování této pro evropskou diplomacii klíčové události a odhalit jakým způsobem potom formovala další vývoj mezinárodní politiky. Současně si tato práce klade za cíl popsat i události předcházející Bosenské krizi, a proto je zde věnována značná pozornost i rakousko-uherské zahraniční politice na přelomu 19. a 20. století, kdy došlo k uzavření dohod mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem ohledně dalšího mírového vývoje balkánských zemí a spolupráci obou monarchií na tomto poli. Plánovaným úkolem této práce pak bylo předestřít jakým způsobem se vyvíjely vztahy právě mezi těmito dvěma velmocemi, a jak je ovlivnil anekční krok Rakouska-Uherska. Je totiž naprosto zřejmé, že diplomatický konflikt mezi Vídní a Petrohradem byl klíčovým pro vypuknutí jednoho z největších válečných konfliktů v dějinách lidstva. A právě Bosenská krize by pak měla být považována za určitou roznětku, jež rusko-rakouský spor na Balkáně zažehla.

Pro vypracování této práce byl použit dosti značný počet odborných prací a studií. Jen některé z nich však byly klíčové. Základním pramenem pro zmapování diplomatického vývoje byla pramenná edice Österreich-Ungarns Aussenpolitik společně s její německou obdobou Die Große Politik der Europäischen Kabinette, které obsahují v podstatě veškeré diplomatické dokumenty a korespondenci Rakouska-Uherska a Německa před první světovou válkou. Významným dílem pro studium rakousko-uherské zahraniční politiky jsou pak monumentální paměti šéfa rakousko-uherského generálního štábu Conrada Aus meiner Dienstzeit. Z nevydaných pramenů jsem měl možnost využít materiál z pozůstalosti rakousko-uherského ministra zahraničí Aehrenthala (Nachlaß Aehrenthal), který obsahuje soukromou korespondenci tohoto rakousko-uherského státníka. Z časových důvodů však autor mohl čerpat z těchto cenných dokumentů jen částečně, a je proto zřejmé, že pro další vědeckou práci v této oblasti bude nutno výzkum Aehrenthalovy pozůstalosti prohloubit a rozšířit.

Z obecných historických přehledů pak zaujímá přední místo dílo britského historika Francise Roye Bridge, jehož díla From Sadowa to Sarajevo a Great Britain and Austria-Hungary jsou pro studium diplomacie Rakouska-Uherska před první světovou válkou klíčová. Další důležitou položkou a v jistém smyslu inspirací ke zvolení daného tématu je pak dílo Aleše Skřivana Císařská politika, jež se zabývá politikou Německa a Rakouska-Uherska před první světovou válkou a ukazuje jak byla jejich zahraniční politika vzájemně provázána. Dalším významným a v podstatě jediným dílem vztahujícím se přímo ke zvolenému tématu je práce E. B. Schmitta The Annexation of Bosnia 1908-1909. Tato práce je však ovlivněna dobou vzniku a některé z jejích závěrů (zvláště v případě buchlovických jednání) je nutno považovat za zastaralé.

Z vědeckých prací vztahujících se ke konkrétním osobám je pak naprosto nepostradatelné dílo švédského historika Carlarena Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Významnou je také práce týkající života rakousko-uherského ministra od Bertholda Moldena Graf Aehrenthal. Život a kariéru rakousko-uherské šéfa generálního štábu pak mapuje rozsahem omezená kniha Feldmarschall Conrad von Hötzendorf od P. Fialy. Problém rozdílných pohledů na zahraniční politiku Rakouska-Uherska pak řeší doktorská práce E. M. Müllerové Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Pohled příslušníků habsburské dynastie na zahraniční politiku zpracovávají Otto Urban v životopise císaře Františka Josefa I. a Jan Galandauer v díle o životě následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este.

Pro hodnocení některých dílčích problémů mé práce pak byly významné práce Eduarda Gombára (Moderní dějiny Islámských zemí) a Rubiny Möhring (Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908-1912). Otázku železničních projektů pak osvětluje článek A. J. Maye Trans-Balkan Railway Schemes. Pro odhalení stavu válečných příprav Rakouska-Uherska a Německa je pak důležitá práce Normana Stonea Moltke and Conrad. Další práce pak byly využity ke studiu postoje tisku či stanovisek ostatních velmocí k politice Rakouska-Uherska. Jejich celkový seznam je obsažen v závěrečné bibliografii využitě k sepsání této diplomové práce.

Na závěr tohoto výčtu bych rád zdůraznil, že historiografie po první světové válce se rozdělila na dva základní proudy. Historikové v dohodových zemích se často snažili držet se dohodové explikace dějin v tom smyslu, že hlavním viníkem a původcem první světové války bylo Německo. Přesto zde vznikla celá řada nezájatých prací osvětlujících příčiny světového konfliktu (příkladem může být práce A. F. Pribrama). Německé dějepisceví pak vytvořilo tzv. školu

Kriegschuldsfrage vydávající články v Berliner Monatshefte. Tato škola se pak snažila zdůraznit, že to nebylo jen Německo a Rakousko-Uhersko, kdo způsobil první světovou válku, ale že tento konflikt byl způsoben zhroucením celého koncertu velmocí. Současně však nezřídka nešetřila kritikou na adresu zahraniční politiky vilémovského Německa.

Závěrem bych chtěl poděkovat vedoucímu svého diplomního semináře profesoru Aleši Skřivanovi za cenné rady, které mi poskytoval během studia zvoleného problému a během přípravy k sepsání této práce. Můj dík pak patří i hraběti Johannu Aehrenthalovi, jenž mi dal povolení bádát v pramenech z pozůstalosti rakousko-uherského ministra zahraničí Aehrenthala.

Berlínský kongres a rakouská okupace Bosny a Hercegoviny

Když na jaře 1875 podnikl František Josef I. inspekční cestu do Dalmácie, během níž „měl možnost důkladně se seznámit se skutečností a poměry na území, které mělo mít napříště tak klíčový význam.“¹⁾ Tímto územím byly dvě v té době dosti neklidné provincie Osmanské říše Bosna a Hercegovina, jejichž hranici rakouský císař na několika místech překročil. Zde začala dlouhá diplomatická historie, která měla za více než třicet let vyvrcholit anexí obou provincií Rakousko-Uherskem a mezinárodní krizí, která přivedla Evropu na pokraj války.

Panovníkova návštěva Dalmácie roku 1875 nebyla náhodná, jihovýchodní hranice habsburské říše byla neklidná již delší dobu. Roku 1869 vypuklo v Boce Kotorské povstání místních obyvatel, kteří se postavili na odpor novému zákonu z roku 1868, jenž jim ukládal brannou povinnost. Problémy spojené s potlačením této rebelie (vídeňská vláda byla nucena nasadit přes 13 000 vojáků, z nichž 84 padlo a 287 bylo raněno)²⁾ pak donutily vládu k dohodě podle níž neměli branci z Boky nastoupit službu ve společné armádě nýbrž pouze v zeměbraně (Landwehru) a jejich vůdci byli omilostněni. Císař tak přijížděl do oblasti, která byla v době jeho příjezdu rozbouřena událostmi odehrávajícími se na druhé straně hranice, kde chřadnoucí Osmanská říše tvrdě zápasila o zachování kontroly nad svými stále nepokojnějšími a vzpurnějšími provinciemi.

Habsburská monarchie získala společnou hranici s Bosnou Karlovickým mírem v roce 1699, a tato hranice rozhodně nemohla být po dlouhá desetiletí považována za klidnou. Ještě v 19. století došlo z této osmanské provincie k několika nájezdům ozbrojených tlup na rakouské území. Vnitřní situace v Bosně a Hercegovině byla pak krajně napjatá. V zemi byla zastoupena tři navzájem dosti nepřátelská etnika, které kromě vzrůstajícího se nacionalismu od sebe vzájemně oddělovalo především náboženství. Vládnoucí vrstvu zde tvořili muslimové, kteří ovládali pravoslavné Srby žijící na jihovýchodě země a katolické Chorvaty obývajících především severozápadní části provincie. Mezi muslimy se začali výrazně prosazovat odpadlíci od křesťanské víry, kteří přijali islám ve snaze domoci se lepšího postavení. Návist potlačovaných vrstev slovanského etnika se proto stále častěji obracela proti těmto renegátům, kteří nebyli ochotni nikterak přispět k zlepšení postavení Slovanů v zemi a kladli vytrvalý odpor proti jakýmkoli reformám, které dosti liknavě nařizovala osmanská vláda. Snahy Konstantinopole o zlepšení postavení křesťanů v obou provinciích a omezení privilegií muslimské šlechty pak pravidelně vyvolávaly povstání a kruté masakry bosenských křesťanů, proti nimž pak muselo pravidelně zasahovat sultánovo vojsko.³⁾ Sultán si totiž dobře uvědomoval, že jeho snaha udržet obě provincie v rámci jeho říše záleží na udržení alespoň relativní spokojenosti místních křesťanů, kteří by jinak mohli snadno podlehnout agitaci přicházející ze sousedního Srbska, jenž bylo do roku 1878 formálně vazalem Osmanské říše, ale ve skutečnosti mělo téměř samostatné postavení. Krom toho neustálé problémy a neklid v Bosně dosti znepokojovaly rakouskou vládu a tamní situace tak způsobovala opakovaně zhoršení vztahů mezi Konstantinopolí a Vídní. Avšak snahy zavést v obou provinciích pořádek pomocí reformních dekretů po Krymské válce vyšly naprázdno, proto hledali nespokojení

křesťané oporu v Černé Hoře. Tato situace však vyústila roku 1862 ve vojenské střetnutí, v němž Omer Paša v čele vojska o síle 50 000 mužů porazil Černohorce v bitvě u Martiniće a 31. srpna 1862 donutil černohorského knížete Nikolu uzavřít mír, jímž se Cetinje zavázala napříště neposkytovat vzbouřeným křesťanům podporu.

V této době byla habsburská monarchie primárně zaměstnána v jiných oblastech svého zájmu, ale po nešťastných porážkách v letech 1859 a 1866, byla vytlačena z hlavních sfér svého celá staletí trvajících zájmu. Rakousku tak zbyla jen co do významu třetí oblast velmocenské aktivity, kterou byl neklidný Balkán, na němž se však střetávaly zájmy všech evropských velmocí, přičemž hlavními interesenty zde bylo Rusko a Rakousko od června 1873 spojené ve volném svazku Spolku tří císařů. Přesto bylo zjevné, že právě Rusko bude napříště hlavním konkurentem Vídně na velmocenské scéně.

Na počátku 70. let však bylo hned několik důvodů k optimismu (jenž se měl záhy ukázat jako falešný). Ekonomický boom Rakouska vedl ke zvýšení výkonu rakouského průmyslu a Vídně se podařilo značně rozšířit síť obchodních spojení,⁴⁾ což slibovalo přinést výhody i ve sféře zahraniční politiky. Prudký hospodářský růst však vedl k neméně prudkému nárůstu spekulací, jež způsobil krach na vídeňské burze a následnou ekonomickou krizi, která se rychle rozšířila po celé Evropě. Nejtvrději však zasáhla Osmanskou říši. Roku 1871 zřízené bankovní ústavy Banque Austro-Ottomane a Banque Austro-Turque zkrachovaly a vídeňská vláda neměla dostatek prostředků na jejich záchranu. Tato skutečnost měla na turecké finance zatížené neuvěřitelným dluhem 200 milionů liber⁵⁾ zdrcující dopad, s nímž si nebyla schopna poradit. Ústřední vláda byla nadto po smrti hlavního exponenta reformu tanzímátu Âliho Paši oslabena autokratickými sklony sultána Abdülazize,

jenž v letech 1871-1874 vystřídal šest velkovezírů, z nichž ani jediný nebyl sto se se stávající situací vypořádat.

Krise zasáhla celou říši a lokální nepokoje postupně přerostly ve všeobecnou nespokojenost s osmanskou vládou. Hospodářskou krizi totiž provázela i katastrofální sucha, která zapříčinila hladomor v Anadolii a na jižním Balkáně. Krize vedla 6. října 1875 velkovezíra Nedima Pašu k zastavení plateb úroků ze zahraničních půjček, což ve skutečnosti znamenalo, že Porta byla nucena přiznat státní bankrot. Svízelná situace, kdy se sultán dostal pod tlak věřitelů, vedla ústřední vládu k uvalení dalších daní na již tak zbídačené provincie. První, kdo se postavil na odpor, byli katolíci v Bosně podporovaní místními františkány⁶⁾ nalézajícími podporu v habsburském Chorvatsku. Další ohnisko povstání v Bosně a Hercegovině představovalo pravoslavné srbské obyvatelstvo podporované panslavistickou propagandou z Petrohradu.⁷⁾ V dubnu 1876 se v Bulharsku zformoval Ústřední revoluční výbor, jenž vyzval obyvatelstvo k povstání, které vypuklo v okolí Plovdivu. Vzájemné provokace pak vedly k zuřivým bouřím v Soluni, při nichž byli zavražděni francouzský a německý konzul. Nepokoje se přenesly i do Konstantinopole, kde demonstrace tisíců studentů teologie způsobila pád velkovezíra Nedima Paši, jenž byl nahrazen Midhatem Paşou.

Snaha sultána Abdülazize o stabilizaci situace v hlavním městě vyzněla naprázdno. Před svítáním ráno 30. května 1876 byl sultánův palác Dolmabahçe obklíčen dvěma prapory vojáků a Velký Muftí vydal fetvu v níž byl Abdülaziz sesazen z důvodu „mentálního nepořádku, neznalosti politických záležitostí, používání veřejných financí k soukromým výdajům a chování obecně škodícímu státu a společnosti.“⁸⁾ Sultán byl převezen do paláce Çırağan, kde nalezl o pět dní později smrt za dosud nevyjasněných okolností. Novým sultánem se stal Murat V.,

jenž jakožto těžký alkoholik byl naprosto neschopný vlády, a proto jej po nové fetvě (31. srpna 1876) nahradil jeho mladší bratr Abdülhamid II., jenž na začátku své vlády zastával dosti jednoduchou zásadu: „Nyní je mou politikou poslouchat vládu. Až poznám, co je potřeba, změní svou politiku a přinutím vládu, aby poslouchala mne.“⁹⁾ Tento tajemný a chorobně podezřívavý muž měl pak ovládat chátrající Osmanskou říši dalších více než třicet let.

Mezitím, co proběhla tato dvojí změna na tureckém trůně, docházelo v provinciích ke krvavému dramatu, jenž měl katastrofální důsledky. Turci ve snaze dostat situaci na územích obývanými křesťany pod kontrolu rozpoutali pomocí svých pomocných oddílů – bašizobuků (podle Başı-bözök) hotové peklo. Takzvané Bulharské hrůzy, které evropské veřejnosti přiblížil William Gladstone v brožůře „The Bulgarian Horrors and the Question of the East,“ stály život asi 15 000 křesťanů.¹⁰⁾ Současně Srbové podpořili bosenské povstalce vyhlásili Turecku válku, která však po drtivé porážce srbského vojska u Niše skončila 17. února 1877 mírovou smlouvou, v níž Turecko (které rozdrtilo i povstání v Bosně) vnutilo Srbsku návrat ke statu quo, což mělo pro Bělehrad závažné následky, neboť jeho tradiční ochránci „Rusové přenesli svou náklonnost na Bulhary.“¹¹⁾

Vír bouřlivých událostí přiměl koncert velmocí k zásahu, na britský návrh byla v Konstantinopoli svolána konference velvyslanců.¹²⁾ Pro osmanskou vládu znamenala tato skutečnost vážné nebezpečí, protože hrozilo, že velmoci vnutí Turecku reformy pod svou kontrolou. To vedlo velkovezíra Mídhata Pašu k jejímu torpédování pomocí vyhlášení ústavy (23. prosince 1876) na jejímž základě zahájil své zasedání osmanský parlament. Osmanský ministr zahraničí Saffet Paša pak oznámil překvapeným zasedajícím, že „další jednání o reformách jsou bezpředmětná, když jsou si nyní podle ústavy křesťané s muslimy rovni.“¹³⁾ Tato

skutečnost však Portu nezachránila, neboť 24. dubna 1877 vyhlásil ruský car Alexandr II. Turecku válku.

Tento krok však nemohl Petrohrad učinit bez předchozí konzultace s další velmocí, která byla na balkánských záležitostech primárně zainteresována. Touto velmocí bylo Rakousko-Uhersko, jež bylo Velkou východní krizí navýsost zneklidněno. Rakousko-uherský ministr zahraničí Andrassy nebyl ochoten podnikat na Balkáně žádné radikální kroky a plně se spokojil s hospodářským a kulturním pronikáním Vídně. Osmanská říše podle něj byla „nejsilnějším a nejspolehlivějším spojencem“¹⁴⁾ Rakouska ve sféře Východní otázky. O případném připojení Bosny a Hercegoviny nechtěl ani slyšet, určité územní požadavky pak hodlal prosazovat pouze v případě rozpadu Turecka. Ani vypuknutí krize nedonutila Andrassyho k prosazování politiky statu quo. Uvědomoval si však nutnost spolupráce s ostatními velmocemi, přičemž pro Vídeň bylo důležité zvláště zajistit společný postoj s mocnostmi Spolku tří císařů. K tomu mu napomohlo přání ruského ministra zahraničí Gorčakova setkat se s Andrassym při příležitosti státní návštěvy cara Alexandra II. v Berlíně.

Ke schůzce došlo 12. května 1876, Andrassy zde byl nucen čelit silnému ruskému tlaku. Když, ale Gorčakov zjistil, že rakouský ministr je neústupný, „změkl jako máslo“ a souhlasil s určitým kompromisem. Výsledkem bylo Berlínské memorandum vyzývající Turky k dohodě s rebely v Bosně a k provedení reform. Následující události a další vyhrocení krize vedly k přímým rakousko-ruským jednáním na zámku v Zákupích (8. července 1876). Andrassy s Gorčakovem se dohodli, že v případě vítězství Turecka nad Srbskem a Černou Horou se obě velmoci zasadí za zachování statu quo, pokud by bylo Turecko poraženo, dojde k územním změnám, Rakousko mělo právo okupovat Bosnu a Hercegovinu, zatímco

Rusku by připadla jižní Besarábie a některé oblasti pobřeží Černého moře. Současně měly být zvětšeny územě Srbsko a Černá Hora tak, aby získaly společnou hranici v sandžaku Novi Pazar. Řecku měla být předána Thesálie a Kréta, zbývající turecké provincie (Bulharsko, Rumélie a Albánie) měly získat autonomii.¹⁵⁾

Po vítězství Turků však Rusko, kde stoupala panslavistická agitace, začalo stupňovat své hrozby Portě, která se ocitla v mezinárodní izolaci. Možnost, že Rusko vojensky zasáhne proti Turecku neustále stoupala. Andrásy se tak dostal do svízelné situace, Rakousko, které by v případě války s Ruskem bylo bez spojenců, nebylo na konflikt takového rozsahu připraveno a vojenská špička se k možnosti úspěchu v takovémto konfliktu stavěla značně skepticky. Současně i Gorčakov si uvědomoval, že aby mohlo Rusko vést válku s Turky, musí si krýt chránit záda a dohodnout se s Rakouskem, neboť jak prohlásil ruský generál Fadějev „Cesta do Konstantinopole vede přes Vídeň“.¹⁶⁾ Tyto postoje pak vedly k podpisu tzv. Budapešťské konvence z 15. ledna 1877, která byla 18. března doplněna o dodatečnou konvenci. V těchto dokumentech se Rakousko zavázalo pro případ rusko-turecké války zachovat blahovolnou neutralitu. Co se týče situace na Balkáně, Rakousko získalo právo na okupaci Bosny a Hercegoviny,¹⁷⁾ Rusku měla připadnout jižní Besarábie. Petrohrad se zavázal omezit válečné operace na východní Balkán a musel kategoricky přislíbit, že nebude podporovat vznik žádného velkého slovanského státu. Rakouská zájmová sféra na Balkáně pak měla zahrnovat oblast od Egejského moře po Timok a řeku Vardar.¹⁸⁾ Cesta k rusko-turecké válce tak byla otevřena.

Vývoj válečného konfliktu nebyl tak jednoznačný, jak se všeobecně očekávalo. Turci se houževnatě bránili a zvláště statečná obrana Plevna Osmanem Pašou si získala uznání celého světa. Nakonec se však projevila ruská početní i

materiální převaha a 31. ledna 1878 bylo v Drinopolu uzavřeno příměří. Rusové však svůj postup nezastavili a nebezpečně se přiblížili ke Konstantinopoli. Zdálo se, že více než století trvajícím ruským senem na vyhnání Turků z Evropy a dobytí Úžin je na dohled. Tato situace však zneklidnila Brity, kteří vyslali své loďstvo s cílem zabránit Rusům ve vstupu do sultánova hlavního města. Situace hrozila přerůst v obecnou válku, ale oslabené Rusko nehodlalo riskovat rozšíření konfliktu, zvláště, když jeho vztahy s Rakouskem se během války výrazně zhoršily. Rusové totiž už na přelomu let 1877 a 1878 naznačili, že nehodlají předchozí dohody dodržet, což vedlo Vídeň ke konzultacím s Brity.¹⁹⁾ Situace tak nakonec vyústila v preliminární rusko-turecký mír podepsaný 3. března 1878 v San Stefanu. Pro Vídeň by všeobecné přijetí této smlouvy znamenalo katastrofu a naprosté podkopání jejích pozic na Balkáně.

V mírové smlouvě totiž Rusko de facto vytlačilo Turky z Evropy. Na základě podmínek této smlouvy mělo dojít k – „1. Vytvoření Velkého Bulharska sahajícího k Ochridskému jezeru a Egejskému moři, jež mělo být dědičným knížectvím nominálně podléhajícím sultánovi. Osmanská vojska byla zbavena práva zdržovat se na jeho území. Bulharsko mělo být dva roky obsazeno ruskou armádou. 2. Osmanská říše uzná nezávislost Srbska, Černé Hory a Rumunska. Rumunsko získá severní Dobružu, Srbsko i Černá Hora dostanou nevelká území. 3. Rusko připojí jižní Besarábii a na Kavkaze města Ardahan, Kars, Batumi a Bayezit. 4. Osmanská říše zaplatí válečné reparace ve výši 1,41 miliardy rublů.“²⁰⁾ Výsledkem smlouvy mělo být jednoznačné prosazení ruského vlivu na Balkáně „neboť velká bulharská říše neměla být ničím jiným než ruskou gubernií.“²¹⁾ Ve Vídni vyvolala tato smlouva ignorující veškeré předchozí dohody značné pobouření a v části politických a vojenských kruhů se dokonce začalo hovořit a válce s Ruskem. Tu však císařův náčelník vojenské kanceláře označil za „maďarskou politiku válečné

odplaty za Világos.“²²⁾ I Andrassy si přál mírové urovnání a proto se rozhodl úzce spolupracovat s Brity, kteří byli výhledem na ruskou pozici na Balkáně dosti znepokojeni a ani ruská snaha si tyto dvě velmoci usmířit (mise Ignatěva ve Vídni a Šuvalova v Londýně) neotřásla vůlí Vídně a Londýna spolupracovat. 6. června 1878 byla podepsána tajná rakousko-britská dohoda²³⁾ ve které se Británie zavazovala k tomu, že podpoří rakouskou okupaci Bosny a Hercegoviny výměnou za rakouskou záruku integrity Rumunska.

K uklidnění situace pak Andrassy navrhoval svolat kongres do Vídně, což však zamítli Rusové, a tak byla nakonec přijata nabídka Bismarcka jako „čestného makléře“²⁴⁾ a kongres velmocí mající revidovat mír ze San Stefana byl svolán do Berlína. Rakouská pozice na kongresu byla v mnoha ohledech dosti složitá. Andrassy sice dostal na provádění své politiky 60 milionů zlatých (tyto peníze měly být vynaloženy na reprezentaci Rakouska-Uherska, „investice“ pro zahraniční deníky, jejichž stanovisko tak mělo být získáno na stranu Vídně a v neposlední řadě i na „drobné dary“ pro turecké hodnostáře), ale pod podmínkou, že nezatáhne říši do války a ani veřejné mínění nebylo nakloněno pevnému a silnému postoji Rakouska. Na druhé straně se Andrassy mu podařilo využívat nespokojenosti některých balkánských států (Srbsko, Rumunsko) s ruským postojem a k jako svému možnému zachránci vzhlíželi k Rakousku i Turci, kteří se na konferenci mohli stát podle všeobecného přesvědčení „rakouskými klienty.“²⁵⁾ Andrassy, „jenž vyčníval z davu ostatních fádňě oblečených delegátů, oděn do oslnivě šarlatové uniformy, se šavlí po boku,“²⁶⁾ si proto dobře uvědomoval, že k realizaci svých záměrů bude potřebovat podporu alespoň některé z ostatních velmocí, přičemž zvláště spoléhal na Británii, s níž mělo Rakousko uzavřenu předběžnou dohodu a s níž v podstatě sdílelo shodné zájmy.

Kongres, jenž začal 13. června byl v jistém ohledu především Andrásyho dílem. Hlavní souboj však probíhal mezi Ruskem (zastupovaném Gorčakovem a Šuvalovem) a Británií (Beaconsfield a Salisbury), kterou podporoval Andrásy, jemuž se podařilo dostat se do rusko-britské komise vymezující budoucí hranice Bulharska, ve které se mu podařilo podporou Britů dosáhnout omezení rozlohy Bulharska z 176 000 na 96 000 km², a země byla nadto rozdělena na dvě části – Bulharské knížectví a autonomní Východní Rumélii, které byly obě ve vazalském poměru k Portě. Ruský sen o vytvoření Velkého Bulharska ztroskotal a v neprospěch Petrohardu nadto hovořila skutečnost, že doba setrvání ruských vojsk v zemi byla zkrácena na 9 měsíců. V otázce Bulharska i jiných sporných bodech byla pak výraznou postavou německého kancléře Bismarcka, jemuž se „podařilo kombinováním tvrdosti a pružnosti, brutality a šarmu dosáhnout svého.“²⁷⁾ Co se týče dalších výsledků konference, pak Srbsko, Rumunsko a Černá Hora (ta musela Rakousku předat oblast Spizza sousedící s přístavem Bar (tehdy byl častěji používán italský název Antivari)) získaly plnou nezávislost a krom toho rozšířily své stávající území, přestože se velmocí vůči těmto malým státům chovaly dosti přezíravým způsobem.²⁸⁾ Ve zbylých osmanských provinciích v Evropě (zvláště v Makedonii) měly být provedeny reformy pod dohledem velmocí. Vítězného Rusko, získalo jižní Besarábii, Ardahan, Kars a Batumi.²⁹⁾

Po eliminování Velkého Bulharska bylo hlavním zájmem Vídně zajištění práva na okupaci Bosny, s nímž vyjádřily souhlas Rusko i Británie. Během jednání z 28. června 1878 vystoupil Andrásy s prohlášením o rakouských nárocích v Bosně navzdory tomu, že téhož dne za ním Bismarck vyslal svého syna Herberta s úkolem jej přesvědčit, aby se Vídeň vzdala nároků na obě provincie s cílem zlepšit vztahy s Ruskem.³⁰⁾ To však nebyl Andrásy ochoten připustit, proto ve svém vystoupení

prohlásil, že Rakousko nemůže nečině přihlížet k anarchii v Bosně a Hercegovině a upozornil na to, že na rakouském území se nachází asi 200 000 uprchlíků z obou provincií, kteří pro Rakouskou vládu představují značnou zátěž, přičemž se předpokládá, že způsobili škody okolo 10 milionů zlatých.³¹⁾ Andrásy trval na tom, že situace je pro Rakousko neúnosná, že uvažované poskytnutí autonomie provinciím nevyřeší jejich složité národnostní i konfesionální problémy. Salisbury pak prohlásil, že k zajištění klidu je nutné, aby obě provincie byly spravovány vojensky i finančně silnou zemí, která by byla schopná provést nutné reformy. Britský ministr zahraničí proto podpořil ideu okupace provincií Rakousko-Uherskem s tím, že provincie by byly spravovány z Vídně, ale nominální suverenitu by si nad nimi podržel sultán.³²⁾ Tento návrh uklidnil Bismarck, jenž s ním vyslovil souhlas, který nakonec muselo přijmout i Rusko a Francie. Z velmocí dělala problémy jen Itálie, která se dožadovala kompenzací. Tento požadavek však rychle odmítl Bismarck, jenž na italské požadavky reagoval památnou větou „Cože? Zase prohráli bitvu?“³³⁾ Nakonec zůstali v opozici jen zástupci Turecka,³⁴⁾ které vedl fanariotský Řek Karatodori Paša. Turci se proto ocitli pod tlakem velmocí, přičemž Bismarck je upozornil, že je „Porta nemoudře jedná, když chce bránit činnosti kongresu, neboť jen jemu vděčí, že nebyla rozdělena, jak rozhodla smlouva ze San Stefana.“³⁵⁾

Nakonec se zdálo, že se Turci tlaku velmocí nakonec podvolí, když při jednání 11. července 1878 s rakouským delegátem Heinrichem von Haymerle přišel Karatodori Paša s požadavkem, aby se Rakousko písemně zavázalo, že okupace bude provizorní a bude i nadále platit suverenita sultána.³⁶⁾ Tento požadavek však Andrásy rezolutně odmítl, proto se Turci odhodlali k diplomatickému triku. Svůj požadavek totiž zopakovali 13. července na závěrečném zasedání a rakouským

souhlasem podmiňovali svůj podpis na závěrečném protokolu konference. Andrassy se tak ocitl v dosti prekérní situaci, neboť pokud by turecký návrh odmítl, pak by ohrozil výsledky celé konference, které byly pro Rakousko dosti výhodné. Andrassy, proto musel podepsat pod prohlášení, že rakouská okupace Bosny a Hercegoviny bude jen dočasná a sultán si v zde udrží svou suverenitu. Podrobnosti pak měla vyřešit další samostatná rakousko-turecká jednání.³⁷⁾ Avšak podle pozdější interpretace barona Aehrenthala (na ministerské konferenci z 1. prosince 1907) „Nemohou nám tyto protokoly bránit v příhodném okamžiku přikročit k anexi.“³⁸⁾

Po podepsání tohoto dokumentu byl vyřešen poslední závažný problém, který představovala otázka osudu sandžaku Novi Pazar. Když 28. června Andrassy trval na nutnosti, aby v této oblasti byly umístěny rakouské posádky, které by chráněly rakouské vojenské a hospodářské zájmy, setkal se s odporem Šuvalova, který tvrdil, že tato skutečnost by ohrozila zájmy Srbska a Černé Hory.³⁹⁾ Nakonec jednal Andrassy o této otázce přímo s Gorčakovem, jenž byl nucen ustoupit a dokonce přiznat Vídní právo, aby v případě neklidu v sandžaku přikročila k jeho okupaci. Tento ruský ústup lze hodnotit jako nesporný Andrassyho úspěch.

V závěrečném protokolu konference podepsaném 13. července 1878 byl pro Vídeň nejdůležitější článek XXV., jenž měl následující znění: „Provincie Bosna a Hercegovina budou obsazeny a spravovány Rakousko-Uherskem. Jelikož si rakousko-uherská vláda nepřeje také převzít správu sandžaku Novi Pazar, který se rozprostírá mezi Srbskem a Černou Horou v jihovýchodním směru až po Mitrovici (jusqu'au delà de Mitrovitza), bude zde nadále panovat osmanská správa. Aby však byla zajištěna trvanlivost nového politického stavu, stejně jako svoboda a bezpečnost dopravních spojení, vyhrazuje si Rakousko-Uhersko právo v celé oblasti tohoto bývalého bosenského vilájetu, držet posádky a obsadit vojenské a obchodní

cesty. Z tohoto důvodu se vlády Rakouska-Uherska a Turecka zavazují, dorozumět se o podrobnostech.⁴⁰⁾

Pro Rakousko znamenal Berlínský kongres nesporný úspěch, zvláště, když si navíc zajistilo svá práva a zájmy v otázce výstavby balkánské železniční sítě. Srbsko, Bulharsko i Turecko se totiž zavázaly, že dobudují své železniční trati směrem k rakouské hranici tak, aby mohla být co nejdříve zprovozněna železnice Vídeň-Konstantinopol,⁴¹⁾ která měla nahradit vodní plavbu po Dunaji jakožto hlavní dopravní tepnu na Balkáně. Svě železnice mělo rozšířit i Rumunsko tak, aby se zlepšilo jeho obchodní spojení s habsburskou monarchií. Výhodou pro Vídeň byla také skutečnost, že Berlínská smlouva mu umožňovala budovat silniční a železniční síť v Novopazarském sandžaku, což vedlo ke vzniku projektu tzv. Sandžacké dráhy, která měla protínat sandžak a po napojení na plánované turecké železnice měla spojit Vídeň se Soluní. Tento projekt však měl v jistém smyslu negativní efekt, neboť dal podnět k pověstem o plánovaném rakouském postupu na Soluň, které se objevovaly při každém aktivnějším rakouském postupu na Balkáně a vyvrcholily za tzv. krize Sandžacké dráhy, která vypukla na přelomu let 1907 a 1908.

Po nesporném diplomatickém úspěchu dosaženém v Berlíně však musela Vídeň přikročit k obtížnějšímu kroku, jímž bylo samotné vojenské obsazení obou provincií, v nichž panoval značný neklid. Bosenský vali Mashar Paša se o rozhodnutí kongresu dozvěděl prostřednictvím rakouského konzula v Sarajevu Wassitsche, jenž jej žádal, aby tuto informaci udržel v tajnosti. To se však nepodařilo a již 5. července vypukly závažné nepokoje, které se úřadům nepodařilo zvládnout.⁴²⁾ Vídeň se tak musela vzdát naděje na klidný a snadný průběh okupace, přestože se pokusila situaci uklidnit císařskou proklamací vydanou před vstupem rakouských vojsk do země.⁴³⁾

Proti rakouským jednotkám bojovalo 79 200 bosenských povstalců, k nimž se připojilo 13 800 tureckých vojáků se 75 děly.⁴⁴⁾ Obsazování obou provincií bylo zahájeno 27. července 1878, přičemž tohoto úkolu se zhostil XIII. sbor vedený polním zbrojmistrem Josefem svobodným pánem von Philippovičem. Sbor byl složený z 6., 7. a 20. divize a celkem čítal 55 633 mužů a 88 děl. Do Hercegoviny měla vstoupit 18. divize doplněná o některé menší jednotky o síle 17 080 mužů a 23 děl.⁴⁵⁾ Invazní jednotky se musely potýkat nejen s houževnatým odporem nepřítele, ale i s neprostupným terénem a mizerným stavem komunikací, což značně ztěžovalo zásobování postupujících vojsk.⁴⁶⁾ Po několika bojových střetnutích (k nejtěžším patřily boje u Jajce), došlo k obsazení samotného Sarajeva 19. srpna 1878. To však k překonání odporu povstalců nestačilo, a po té co přešli na partyzánský způsob boje, muselo rakouské vedení vyslat do oblasti posily v podobě III., IV. a V. sboru. Byla tak pod Philippovičovým velením vytvořena 2. armáda čítající celkem 154 892 mužů a 292 děl. Těmto mohutným silám se nakonec podařilo situaci zvládnout a již 20. října pak byla okupace dokončena. Cena, kterou rakouská vojska během okupace zaplatila byla dosti vysoká – 946 mrtvých v boji a asi 2000 mrtvých na následky zranění a nemocí, 272 zmrzačených a 3980 raněných.⁴⁷⁾ Přes veškeré problémy, které ho provázely, bylo bosenské tažení úspěšné a dá se říci, že pozvedlo prestiž rakouských zbraní. Na počátku roku 1879 zaujaly své pozice také posádky v sandžaku Novi Pazar.

Rakousko tak získalo na Balkáně důležitou pozici, která měla sloužit jako nezbytné zázemí Dalmácii a současně mohla sloužit i jako odrazový můstek pro další rakouské aktivity na Balkáně. Problém však představoval přetrvávající neklid v provinciích a především jejich nevyjasněný status, když správu zde vykonávala

Vídeň, ale obě země i nadále alespoň formálně spadaly pod vládu Konstantinopole.

Tato skutečnost pak měla Rakousku přinést mnohé problémy.

Rakousko-uherská politika na Balkáně 1878-1897

Po Berlínském kongresu se pozice Rakouska-Uherska na mezinárodní scéně zdála nebyvale pevná. Rakousko-Uhersko se mohlo opřít o úzkou spolupráci s hlavním oponentem Ruska, Velkou Británií, která dokonce tlačila na sultána, aby se sblížil s Vídní.¹⁾ To vyhovovalo Andrásymu, který si dobře uvědomoval, že značná část uherského veřejného smýšlení je stále dosti proturecká²⁾ a vzhledem k tomu, že uherský parlament nebyl zpočátku ochoten přijmout Berlínskou smlouvu, stala se otázka podpory uherské veřejnosti pro Andrásyho klíčovou. Krom toho bylo sblížení s Turky žádoucí i na mezinárodní scéně neboť status obou okupovaných provincií nebyl stále vyřešen. Jednání s Portou se dosti vlekla, neboť sultán se obával, že postoupením provincií s muslimskou populací by proti sobě mohl vyvolat opozici v celé své říši. Rakousko-turecký protokol tak byl podepsán až 21. dubna 1879. Tento dokument již neobsahoval žádné ustanovení o provizorním charakteru okupace, za což však musel být Andrásy ochoten k ústupkům v otázce sandžaku Novi Pazar, kde se Vídeň spokojila s pouhým umístěním posádek v jeho západní části a ne celkovou okupací této oblasti.³⁾

Neustálá opozice proti jeho politice vedla Andrásyho k úvahám o odstoupení. Poprvé svou rezignaci nabídl císaři již v květnu 1879, ten ji však odmítl. Krátce na to onemocněl zápallem plic, jehož léčba se protáhla až do srpna, kdy se vnitropolitická situace v monarchii uklidnila nástupem Taafeho konzervativně-klerikálního kabinetu v Předlitavsku. Nová situace však Andrásyho ke změně

postoje nepřiměla i navzdory skutečnosti, že „Andrássy požíval podpory svého císařského pána až do konce.“⁴⁾ Na počátku srpna 1879 se proto císař rozhodl rezignaci svého ministra přijmout. Události posledních několika let však vytvořily takovou konstelaci, že touto rezignací neměla Andrásyho kariéra jakožto ministra zahraničí skončit.

„Zprávy o Andrásyho hrozící rezignaci způsobily velké starosti v Berlíně.“⁵⁾ Bismarckovo Německo se totiž po Berlínském kongresu ocitlo v dosti složité situaci. Snaha „železného kancléře“ o zachování dobrých vztahů s Ruskem ztroskotala. Již na podzim 1878 začala mezi Ruskem a Německem celní válka a ruský tisk prezentoval nedávný kongres jako „spiknutí evropské protiruské koalice pod vedením Bismarcka.“⁶⁾ Tato situace, kdy se proti Německu postavily špičky ruské politiky v čele s carem Alexandrem II. a kancléřem Gorčakovem, měla důsledek v tom, že Berlín začal uvažovat o změně svého dosavadního politického kurzu. Možnost Andrásyho rezignace proto Bismarcka dosti znepokojila. Obával se totiž, že nová Taafeho vláda opírající se o hlasy slovanských a klerikálních poslanců, bude požadovat sblížení s Ruskem a Francií, což by vedlo k faktické izolaci Německa. Problémem pro Bismarcka však byl již tradičně proruský postoj císaře Viléma I., který se mu podařilo překonat až 15. srpna 1879, kdy do Berlína došel další seznam stížností cara Alexandra na německou politiku. Bismarck pak zdůraznil, že na Rusko již není spolehnutí, a aby si Berlín mohl být jist svým postavením, musí se zajistit smlouvou s Vídní, která by tak nemohla přejít na stranu jeho nepřátel, přičemž se však měl i nadále snažit o zlepšení vztahů s Petrohradem. Svému okolí pak vysvětlil snahu o dosažení dohody s Vídní jednoduchým příměrem: „Jestliže jdu v hlubokém lese s dobrým přítelem, který najednou projeví

známky šílenství, vyplatí se mít v kapse revolver. Přitom se mohu i nadále chovat přátelsky.“⁷⁾

V době, kdy se snažil přesvědčit císaře o nutnosti aliance s Vídní, však už Bismarck zahájil jednání. Již 13. srpna požádal Andrásyho o schůzku v solnohradských lázních Gastein, kam pravidelně jezdil. Oba státníci se zde setkali 28. srpna. Andrásy přijel odhodlán konečně naplnit svůj dlouhodobý politický záměr o smlouvě s Německem. Rakouský ministr zahraničí si uvědomil dočasnou Bismarckovu slabost, které hodlal využít k prosazení svých představ, že případná smlouva „musí být namířena pouze proti Rusku a nesmí ani v nejmenším ohrozit nebo omezit vztahy Rakouska-Uherska se západními velmocemi.“⁸⁾ To sice Bismarckovi příliš nevyhovovalo, přesto však souhlasil s pokračováním jednání, poté co se oběma státníkům podaří získat pro myšlenku aliance i své panovníky. To však byl pro Bismarcka dosti obtížný problém. Již z jednání v Gasteinu napsal Vilému I., že „Rakousko-Uhersko není dostatečně silné, aby ve své nynější situaci zůstávalo bez pevné opory. Setrvá-li Vaše Veličenstvo na svém rozhodnutí a odmítne mu získat tuto oporu v Německu, bude Rakousko muset dříve nebo později hledat oporu buďto ve Francii, nebo v Rusku“,⁹⁾ což by mohlo mít pro Německo katastrofální důsledky. Vilém I. však svému kancléři ustoupil až po společném nátlaku kancléře, náčelníka štábu Moltkeho st. a dalších čelních představitelů německé politiky (zejména státního sekretáře Bülowa). Rusofilský císař si však vymínil podmínku, že s textem smlouvy bude předem seznámen i Petrohrad. Když Bismarck sdělil tuto podmínku Andrásymu, ten obratem odpověděl, že v takovém případě „se spolku raději úplně vzdá.“¹⁰⁾ Až po obtížném přesvědčování císaře se Bismarckovi podařilo získat souhlas s uzavřením dohody s Rakousko-Uherskem, jejíž obsah by zůstal utajen.

Andrássyho pozice vůči císaři byla v této otázce o mnoho jednodušší, než Bismarckova. V Rakousku-Uhersku již uhasly veškeré reminiscence na rok 1866 a i revanšisticky naladěný arcivévoda Albrecht „nebyl žádnou výjimkou – zrak vojenské strany byl obrácen na ruské nebezpečí z roku 1878.“¹¹⁾ Krom toho bylo naprosto zřejmé, že Uhry dříve v opozici vůči ministerstvu zahraničí podpoří spojení s Němci. Císař tak s ideou aliance s Berlínem souhlasil, vymínil si pouze, že Andrásy posune svůj odchod až do uzavření smlouvy.

Další kolo rakousko-německých jednání pak proběhlo ve Vídni 23. a 24. září 1879. Andrásy zde odmítl veškeré Bismarckovy návrhy všeobecné aliance a trval na tom, že aliance musí být zaměřena pouze proti Rusku. Neústupné a naprosto jednoznačné stanovisko Andrásyho nakonec donutilo Bismarcka k ústupu, který signalizovala jeho památná věta „Přijměte mou nabídku..., nebo budu muset přijmout vaši.“¹²⁾ Aliance tak byla nakonec podepsána ve Vídni 7. října 1879. Smlouva zavazovala oba partnery k vojenské pomoci, pokud bude jeden z nich napaden Ruskem. V případě napadení jinou mocností se obě země zavazovaly k benevolentní neutralitě a pouze pokud by útočníka podpořilo Rusko, vztahoval by se na tento případ casus foederis.¹³⁾ Andrásy mohl být se svým dílem spokojen. Podařilo se mu totiž využít dočasného oslabení německého kancléře a uzavřel s Němci smlouvu, která měla být podle jeho představ náhrobním kamenem Spolku tří císařů.¹⁴⁾ Bismarck, jenž podle jednoho ze svých dopisů získal prostředky, aby „s Ruskem pokračoval v přátelské procházce“¹⁵⁾ situaci vnímal odlišně a Dvojspolek chtěl využít k obnovení Spolku tří císařů. Naprostá rozlišnost v nazírání na účel uzavřené aliance se pak měla projevit v následujících letech. Prozatím mohli být oba státníci spokojeni. Andrásy tak splnil svůj dlouholetý politický sen a následujícího dne odstoupil.

Přestože byl jeho nástupce Heinrich baron Haymerle považován za protiruského,¹⁶⁾ v následujících letech se ukázalo, že přes dosti příznivé postavení Vídně na Balkáně, „je monarchie příliš slabá na to, aby...zatlačila Rusko navždy zpět do Asie.“¹⁷⁾ Ukázalo se také, že Němci navzdory spojenecké smlouvě nejsou ochotni kvůli rakouským politickým zájmům narušit své vztahy s Ruskem. Rakouské politické špičce proto bylo zřejmě, že bude třeba najít s Petrohradem určitý modus vivendi. Tím se stala obnova Spolku tří císařů. Smlouva o obnově spolku byla podepsána ve Vídni 18. června 1881 a kromě sporných otázek na Balkáně řešila i problém rakouského postavení v Bosně a Hercegovině, přičemž v odděleném protokolu podepsaném téhož dne v Berlíně si „Rakousko-Uhersko vyhradilo právo anektovat tyto provincie (Bosnu a Hercegovinu – poz. R. K.) v kterémkoli okamžiku, který by považovalo za výhodný.“¹⁸⁾ V otázce sandžaku Novi Pazar zůstala v platnosti Berlínská smlouva, která Rakousku povolovala tuto oblast okupovat. Tato smlouva, přestože její podepsání znamenalo pro Rakousko-Uhersko nespornou diplomatickou porážku, však znamenala v jistém smyslu potvrzení rakouské pozice na Balkáně a zvláště v obou okupovaných provinciích, kde v době podepsání smlouvy panoval značný neklid.

Od rakouské okupace uběhly v této době již téměř tři roky, ale situace v obou okupovaných provinciích nebyla stále uklidněna. Neustále zde byl velmi vysoký počet lupičských band, které vyvolávaly značný neklid.¹⁹⁾ Pro rakouské úředníky bylo nadto dosti složité udržovat klid mezi třemi etniky a současně se potýkali s problémem jak spravovat obě provincie, kde se 95% populace živilo zemědělstvím, z vlastních zdrojů, což určoval císařský edikt z února 1880.²⁰⁾ Vnitřní situaci obou provincií pak rozbouřil zákon, který v obou provinciích zaváděl vojenskou službu. Toto vládní nařízení vyvolalo povstání, jehož potlačení si

vyžádalo nasazení 62 603 mužů s 90 děly,²¹⁾ z čehož 73 vojáků padlo a 263 bylo raněno,²²⁾ než bylo povstání na konci května 1882 potlačeno.

Tyto události vyvolaly řadu otázek a sílily hlasy volající po anexi obou provincií. V tomto smyslu se dosti angažoval i nový ministr zahraničí Gustav hrabě Kálnoky, jenž nastoupil po Haymerleho náhlé smrti 2. října 1881. Spolu s ministrem financí Kállayem připravil rakouský ministr zahraničí zákon, jenž měl obě provincie přivést pod přímou kontrolu císaře. Kálnoky však nakonec nemohl svůj plán uskutečnit. Rusko se sice ve smlouvě o Spolku tří císařů zavázalo k souhlasu s případnou anexí, avšak veřejné mínění v zemi bylo silně protirakouské stejně jako část diplomatických a vojenských špiček, jak naznačila tzv. Skobelevova aféra.²³⁾

Ani ostatní velmoci nebyly případné anexi příliš nakloněny a Turci se dokonce začali obávat, že se neklid z Bosny přenesení do jejich albánských provincií. Krom toho neměla anexie dostatečnou podporu ani na domácí scéně a „tváří v tvář zuřivým maďarským námitkám vůči všemu, co by zavánělo imperialismem, byl tento projekt odsouzen k zániku v lednu 1883.“²⁴⁾

Krátce před těmito dramatickými událostmi došlo k posílení rakouské pozice na Balkáně smlouvou se Srbskem. Srbsko, které se cítilo být poškozeno Ruskem smlouvou ze San Stefana, se rozhodlo sblížit se s Rakousko-Uherskem, které mu ve smlouvě podepsané 28. června 1881 zajistilo podporu pro případné srbské nároky v Makedonii a současně uznalo královský titul knížete Milana. Na oplátku se Srbové zavázali, že se vzdávají veškerých úmyslů na zisk Bosny a Hercegoviny (či jejich Srby obývaných částí) a sandžaku Novi Pazar. Kníže Milan se krom toho zavázal, že na srbském území nestrpí jakékoli intriky zaměřené proti Rakousku-Uhersku.²⁵⁾ Zásadní slabinou rakouského postavení v Srbsku však byla skutečnost, že „smlouva a ve skutečnosti i celá pozice Rakouska-Uherska v Srbsku stála a padala s knížetem

Milanem. Smlouva neměla žádný základ v přáních srbského obyvatelstva a rakousko-uherská propaganda nikdy nemohla vážně doufat na soupeření s propagandou ruskou.^{“26)}

Krátce po před potlačení bosenského povstání se opět projevíly důsledky dezintegrace Osmanské říše pro mezinárodní scénu. Neklid a finanční potíže v Tunisku přiměly francouzskou vládu k vojenskému zásahu a 25. dubna 1881 vstoupila francouzská vojska do Tunisu. To vyvolalo ostré protesty Itálie, která měla v Tunisku silné ekonomické zájmy a již delší dobu „čekala na důvod k intervenci.“²⁷⁾ Řím byl francouzskou akcí šokován a vznik dalších třecích ploch donutil Italy, kteří si byli vědomi své slabosti, ke snaze vymanit se ze své dosavadní izolace. Jejich sondy v Berlíně Bismarck v podstatě přivítal, zdůraznil však, že „klíč od dveří, které vedou k nám, musí Itálie hledat ve Vídni.“²⁸⁾ To vedlo k rakousko-italským jednáním. „Rakousko-Uhersko bylo na francouzském problému plně neinteresováno, pouze se snažilo, zajistit si neutralitu Itálie pro případ konfliktu s Ruskem.“²⁹⁾ Poté, co byly vyřešeny některé problémy vzájemných vztahů, mohla proběhnout závěrečná jednání, která byla ukončena podpisem smlouvy o Trojspolku 20. května 1882.

Smlouva, která se skládala z osmi článků ve své podstatě plně vyhovovala Vídni. Rakousko-Uhersko se zavázalo pomoci Itálii jen v případě dosti nepravděpodobné francouzské agrese. Jinak si habsburská monarchie uchovala v podstatě volné ruce. Itálie sice nenabídla Rakousku žádnou pomoc v případě války, pro Vídeň však tato smlouva znamenala zajištění neutrality Itálie pro případ možné války s Ruskem. V Itálii, pro níž byl Trojspolek po všech stránkách výhodný, však nikdy nezískal větší popularitu a jak poznamenal rakouský velvyslanec v Římě Lützow: „Trojspolek nikdy nezakořenil v duši italského národa,“³⁰⁾ což dokazovala

neustávající italská irredenta a mimo jiné i aféra Oberdan.³¹⁾ Pro zmírnění odporu Vatikánu vyvolaného uzavřením této smlouvy vsunul Kálnoky do smlouvy i preambuli, podle níž má aliance „posílit monarchické principy a tím zajistit nedotčené zachování sociálního a politického pořádku“³²⁾ Italský ministr zahraničí Mancini pak jako podmínku připojil tzv. Manciniho deklaraci, podle níž Trojspolek neměl být v žádném případě namířen proti Británii, na jejíž podpoře byly závislé italské koloniální aspirace.³³⁾

Uzavření Trojspolku nebylo v žádném případě míněno jako přeměna, či rozšíření Dvojspolku jak se mnohdy uvádí.³⁴⁾ Dvojspolková smlouva platila i nadále, aniž by o její existenci Italové věděli. Navíc v říjnu 1883 uzavřelo Rakousko-Uhersko, ke kterému se později připojil i jeho dvojspolkový partner Německo, alianci s Rumunskem, jenž měla podle představ Vídně chránit rakouský jižní bok v případě války s Ruskem. Rakouská aliance s Rumuny však měla v důsledku vzájemných ekonomických sporů a problémů rumunské menšiny v Sedmihradsku „stále podivný a neupřímný charakter,“ přičemž o existenci aliance, která byla dílem krále Carola, nebyl často informován ani rumunský ministr zahraničí.³⁵⁾

Trojspolková smlouva byla uzavřena na pět let, přičemž se počítalo s tím, že k jejímu prodloužení bude nutno vést další jednání. Během těchto pěti let se však dramaticky změnila celková pozice Rakouska-Uherska v koncertu evropských velmocí. Během tzv. Bulharské krize se ukázalo, že obnovení Spolku tří císařů nikterak nepojistilo rakouskou pozici na Balkáně a nezabránilo obnovení ruských aspirací. To bylo výhodné pro Italy, kteří tak v létě 1886 získali příznivou pozici v jednáních o obnově Trojspolku. Ten byl přijat bez výraznějších změn, Řím však těžil ze své pozice a vynutil si na Německu i Rakousku podepsání dodatků ke

smlouvě. Závazek, který byl nucen Kálnoky uzavřít 2. února 1887 měl pro Rakousko velmi závažné důsledky. Rakousko-italský dodatek k obnovené trojspolkové smlouvě říkal, že pokud jedna ze stran poruší nějakou samostatnou akcí status quo na Balkáně nebo v Jaderském či Egejském moři, nestane se tak bez předchozí konzultace se stranou druhou, která bude mít nárok na kompenzace.³⁶⁾ Kálnoky, jenž byl tvůrcem tohoto dokumentu pro Rakousko vymohl, že případná kompenzace nebude v žádném případě součástí rakouského vlastního území, a že se tato klauzule nebude vztahovat na Bosnu a Hercegovinu. To bylo dosti významné, neboť tak Rakousko získalo právo (kterého později využije) na anexi obou provincií, aniž by muselo dosáhnout předchozího srozumění s Římem, který navíc nebude mít žádné právo nárokovat si kompenzace. Přesto lze tento dodatek hodnotit jako dosti významný ústupek a jako Kálnokyho podstatnou chybu, jelikož tím byla Itálie vtažena do balkánské politiky jako další významný hráč a existence tohoto dodatku měla v budoucnu přinést Rakousko-Uhersku nemalé komplikace.³⁷⁾

Skutečnost, že byl Kálnoky ochoten souhlasit s tak podstatným ústupkem, byla dána bezesporu tím, že v důsledku kolidující politiky na Balkáně hrozila otevřená roztržka s Ruskem. Mise generála Kaulbarse v Bulharsku a následné zhroucení ruské politiky na Balkáně vedly Petrohrad k útokům proti Rakousko-Uhersku a stížnostem na porušování smlouvy o Spolku tří císařů. Vzájemný poměr mezi oběma zeměmi byl natolik špatný, že rakouský vyslanec v Bulharsku v prosinci 1886 konstatoval, že diplomatické vztahy mezi Rakouskem a Ruskem jsou prakticky přerušeny.³⁸⁾ To si uvědomoval i Kálnoky, jenž 7. května 1887 psal velvyslanci v Petrohradě Wolkensteinovi: „Nemohu se chlubit tím, že mé mnohaleté úsilí vytvořit stabilní a přátelské vztahy s Ruskem bylo úspěšné, ale nelituji toho a

mohu říci s čistým svědomím, že jsem udělal, co jsem mohl.“³⁹⁾ Smlouva o Spolku tří císařů, která vypršela 18. června 1887 již nebyla obnovena.

Náhradu za tento spolek byly pro Rakousko-Uhersko tzv. Středomořské dohody. Již na konci roku 1886 sondovali Britové ve Vídni možnost vzájemné spolupráce ve snaze udržet status quo ve sféře Východní otázky. Po té co tato jednání zkrachovala, obrátili se Britové do Říma, s nímž uzavřeli dohodu o spolupráci při zachování statu quo ve Středomoří. Přesto se britský premiér Salisbury nehodlal vzdát možnosti navázání spolupráce s Vídní, zvláště, když bylo zřejmé, že rakousko-ruské vztahy dospěly k bodu mrazu. Kálnoky nebyl ochoten nijak pevněji se k Britům vázat, neboť si uvědomoval, že v případě, kdyby se Vídeň dostala do války s Ruskem na straně Británie, nebude moci očekávat od Londýna jakoukoli podstatnou vojenskou pomoc. Proto mu výsledná dohoda, která byla v jádru „dohodou, že se dohodnou, pokud nastanou potíže“,⁴⁰⁾ vyhovovala. Středomořské dohody, podepsané 24. března 1887 tak Rakousko-Uhersku v jeho snaze zachovávat status quo zajistily podporu Británie (jejich doplněním byly tzv. druhé Středomořské dohody z prosince 1887). Tato smlouva však představovala jen volný svazek a nemohla Vídni sloužit jako opora pro nějakou ráznější politiku na Balkáně. V důsledku zhroutění vztahů s Ruskem však Kálnoky musel rezignovat na jakékoli myšlenky na anexi okupovaných provincií o níž několikrát uvažoval. Anexi totiž mohl provést jen pokud by se mu podařilo dosáhnout předběžné dohody s Rusy, která však byla v důsledku předešlé krize vyloučená.

Možnost na opětné obnovení úvah o anexi Bosny a Hercegoviny, které byly v jistém ohledu podmíněny zlepšeným vztahem k Rusku nastaly až po odchodu Kálnokyho a ruského ministra zahraničí Gierse v roce 1895. V této době již totiž začínalo být zřejmé, že Středomořské dohody mají své limity a že Rakousko-

Uhersko i Británie sledují ve sféře Východní otázky dosti rozdílnou politiku. To se projevilo zvláště v souvislosti s arménskou krizí,⁴¹⁾ během níž vyšlo také najevo, že Rusko zaměstnané politikou na Dálném východě nehodlá praktikovat ofenzivní politiku na Balkáně a ani v jiné oblasti Východní otázky.

Nový rakouský ministr zahraničí Agenor hrabě Gołuchowski byl již na počátku svého působení v úradě zneklidněn narůstající krizí uvnitř Osmanské říše, zaslal do Londýna (s nímž stále ještě platily Středomořské dohody) a Berlína dotaz, jak se obě velmoci zachovají v případě, že Rusko obsadí Konstantinopol, což by mělo pro rakouské velmocenské postavení zničující dopad.⁴²⁾ Od obou těchto zemí se však Gołuchowski dočkal odpovědi, že pokud Rusko obsadí Konstantinopol, nebude pro ně tento krok Petrohradu důvodem k válce.⁴³⁾ Zhruba ve stejné době nový ruský ministr zahraničí kníže Alexej Lobanov-Rostovskij sondoval v Paříži, zda by Francie Rusko vojensky podpořila v případě, že by Britové vyslali své loďstvo Úžinami do Černého moře. Odpověď byla zamítavá. Oba hlavní interesenti na Balkáně tak přišli v době, kdy to na Balkáně vřelo, o podporu svých spojenců. Tím se otevírala otázka, zda není možné nahradit podporu spojenců vzájemnou spoluprací. Lobanov si však během návštěvy cara Mikuláše II. nedokázal získat Gołuchowského důvěru a poté, co na zpáteční cestě z této návštěvy zemřel, nahradil ho ve funkci ruského ministra zahraničí hrabě Michail Muravjev. Ten jednal s Gołuchowským při příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa I. v Petrohradě 27.-29. dubna 1897. Tato jednání však byla příliš krátká na to, aby mohlo dojít k nějaké dohodě, přesto byly obě strany připraveny k jejich dalšímu pokračování. Zvláště Gołuchowski, jenž se po předchozích balkánských událostech musel vážně zabývat možností rozpadu Turecka.

Tato otázka byla již diskutována na ministerské konferenci 26. srpna 1896, kde bylo jednoznačně řečeno, že pokud dojde k rozpadu Osmanské říše, budou Bosna a Hercegovina definitivně připojeny k habsburské monarchii. To však byl problém, neboť zatím nebylo přesně stanoveno, jak budou obě provincie spravovány. Maďaři se rezolutně bránili připojení jakýchkoli dalších Slovanů obývaných provincií, ale současně se nechtěli vzdát svého podílu na budoucí správě provincií. Nakonec zvítězil Gołuchowského návrh, aby obě provincie byly do monarchie zapojeny jako společně spravované říšské území.⁴⁴⁾ Co se týče ostatních částí evropského Turecka, byl Gołuchowski připraven hájit rakouské zájmy především v Albánii, která se podle jeho představy za žádnou cenu nesměla dostat do italských rukou, čímž by Itálie získala kontrolu nad Otrantskou úžinou a mohla by tak uzavřít Rakousko na Jadranu. Krom toho byl rakouský ministr zahraničí pevně odhodlán zabránit Srbsku nebo Bulharsku dosáhnout zisků na Jaderském pobřeží. Nejlepším řešením pak podle Gołuchowského bylo udržet status quo na Balkáně, čehož však bylo možno dosáhnout jen spoluprací s Ruskem.

Podmínky pro dosažení této dohody byly pro Rakousko-Uhersko dosti příznivé, Gołuchowski si však chtěl zachovat volné ruce k anexi Bosny a Hercegoviny, případně i novopazarského sandžaku. S těmito rakouskými požadavky Muravjev značně překvapivě v dopise ruskému velvyslanci ve Vídni Kapnistovi z 25. května 1897 souhlasil a navíc nastínil i možnost nezávislosti Albánie. Jeho motivy jsou dosti patrné z dopisu velvyslanci v Konstantinopoli Zinověvovi: „V této době je naše pozornost zaměřena hlavně na Dálný východ Nepouštíme však ze zřetele velkou misi Ruska na Blízkém východě, zvláště pro nás v nejvyšším stupni důležitou otázku strategického významu Bosporu a Dardanel, míníme však, že řešení s tím spojených otázek nemůže nyní pokračovat. Musí být posunuta na dobu,

kdy na ně bude Rusko schopno koncentrovat své síly.“⁴⁵⁾ Do té doby bylo hlavním Muravjevovým cílem zabránit cizí intervenci na Balkáně, což bylo možné pouze za předpokladu kooperace s Vídní. A tak, přestože stále existovaly jisté protiklady rakouské a ruské zahraniční politiky, mohly obě říše dojít k dohodě.

Rakousko-ruská entente (nebyla zakotvena v žádném písemném dokumentu) stála na čtyřech principech. 1. Udržení statu quo na Blízkém východě tak dlouho, jak to jen bude možné; 2. přísné dodržování principu nezasahování do svobodného vývoje uvnitř balkánských států; 3. spolupráce zástupců obou velmocí, tak aby bylo zabráněno balkánským zemím v politice poštvávání velmocí proti sobě; 4. pokud by status quo nemohl být udržen, měly se obě velmoci dohodnout na novém uspořádání Balkánu a toto své rozhodnutí vnutit ostatním velmocem.⁴⁶⁾ Bývalý partner ze Středomořských dohod Británie nebyl o těchto rozhovorech vůbec informován a Itálie byla informována jen velmi obecně, což v Římě, který plánoval aktivaci své Balkánské politiky vzbudilo značné obavy.⁴⁷⁾

Co se týče otázky budoucího uspořádání pro případ rozpadu Turecka, probíhala mezi Vídní a Petrohradem další jednání, během nichž trval Gołuchowski na právu Rakouska anektovat Bosnu a Hercegovinu, na což Muravjev opověděl, že tento problém otevře další evropské otázky a musí být proto ještě zvážen. Tato pro Rakousko-Uhersko klíčová otázka tak zůstala i nadále otevřena.

Rakousko-ruská „entente“ 1897-1906

Přes uzavření této nepsané dohody s Ruskem, bylo i nadále zřejmé, že se zájmy obou velmocí na Balkáně kříží. Podle tehdejšího rakousko-uherského vyslance v Bukurešti barona Aehrenthala se Petrohrad ani po vzniku entente nevzdal své role protektora balkánských Slovanů a ortodoxních křesťanů. Jeho ochota ke spolupráci s Vídní pak byla determinována jeho dálnévýchodní angažovaností.¹⁾ Tato situace byla proto pro habsburskou monarchii příznivá a podle představ Vídně, by jí mělo být využito k posílení rakouské pozice na Balkáně. Aehrenthal proto tlačil na ministra zahraničí Goluchowského, aby začal praktikovat aktivnější politiku. Aehrenthalovy předpokládané cíle pro Rakousko-Uhersko na Balkáně byly vskutku velkolepé: „Anexe Bosny a Hercegoviny, Srbska, případně také Starosrbska, připojení autonomní Albánie k monarchii s převahou rakousko-uherského vlivu a s tím spojenou supremaci na Jaderském moři a jeho východním pobřeží. Ruská ochota přijmout tento nový pořádek by požadovala vysokou cenu, ale Aehrenthal ji byl naprosto připraven zaplatit. Jako objekt výměny doporučoval souhlas s ruským ovládnutím Konstantinopole a Úžin.“²⁾

V těchto úvahách se Aehrenthal de facto vracel ke svým dva roky starým úvahám ze svého pamětního spisu ze září 1895. Zde se zabýval otázkou možných výhod, které by Rakousko-Uhersku přinesla bližší dohoda s Petrohradem. Největší možnou výhodou, jakou by Vídeň mohla z takové dohody získat by bylo připojení Srbska. Zde se hodlal pouze držet myšlenek Kálnokyho, jenž tuto ideu rozvinul již v roce 1880: „Nemohu jinak, než vyslovit dobře promyšlený názor, že základní

kámen našeho postavení na jihovýchodě leží v Bělehradě. Dokud se nám zde přímo či nepřímo nepodaří uchytit, zůstaneme na Dunaji, Limu a Sávě ve stálé defenzivě. Pokud si Srbsko podmaníme prostřednictvím našeho vlivu, nebo ještě lépe, Srbsko sami opanujeme, pak teprve můžeme být úplně klidni ohledně naší držby Bosny a všeho co s tím souvisí, stejně jako našeho vlivu na dolním Dunaji a v Rumunsku, pak teprve bude mít naše mocenská sféra na Balkáně pevný základ, jenž odpovídá velkým zájmům naší monarchie...“³⁾

Aehrenthalovy politické koncepty byly sice rozsáhlé, avšak Gołuchowski nebyl ochoten pouštět se do nějakých zahraničněpolitických dobrodružství. Zvláště v době, kdy bylo mezinárodní postavení Rakouska-Uherska oslabeno hlubokou vnitřní krizí, která plně pohltila síly monarchie. Problémy v Předlitavsku pramenily z věčných svárů Němců a Čechů ohledně jazykových zákonů v Čechách, což vedlo k radikálnímu nárůstu českého i německého nacionalismu, přičemž právě některé projevy pangermanismu se ukázaly zvláště nebezpečné pro samotnou existenci monarchie.⁴⁾ Mnohem vážnější problém však spočíval v tom, že neustálé spory v Říšské radě vedly k naprostému umrtvení parlamentního života ve Vídni. To bylo povážlivé v době, která zažívala silné oživení maďarského nacionalismu. Předlitavská vláda však vzhledem ke svojí slabosti nebyla schopna dosáhnout nového komerčního vyrovnání se Zalitavskem. Od roku 1897 byly staré podmínky vyrovnání prodlužovány rok po roce, což mimo jiné vedlo k zastavení více než desetiletého hospodářského růstu. Narůstající potíže vedly část rakouské politické špičky k hlubokému pesimismu ohledně budoucnosti monarchie. Sekční šéf z ministerstva zahraničí Maxmilián svobodný pán Biegeleben dokonce Aehrenthalovi v době vrcholící krize psal, že pokud se bude situace i nadále zhoršovat, hrozí Rakousku pád mezi druhořadé mocnosti.⁵⁾

Krise také vážně poškodila reputaci a prestiž Rakouska-Uherska, které nedokázalo využít angažovanosti Ruska v Číně a s vypětím sil hájilo dokonce pouze své stávající pozice na Balkáně. Zvláště v ekonomické oblasti se prosazovalo stále hůře, přičemž to paradoxně bylo spojenecké Německo, které vytlačovalo Vídeň z jejích balkánských trhů, jak se projevovalo v Bulharsku, kde rakousko-uherská kontrola bulharského obchodu poklesla z více než polovičního podílu na pouhých 30 procent.⁶⁾ Tato situace spojená se silnou protekcionistickou politikou Německa (zvláště po roce 1902) pak vedla ke značnému zhoršení vztahů uvnitř Dvojspolku. Zhoršení vzájemných vztahů bylo natolik vážné, že v lednu 1902 si Gołuchowski tvrdě postěžoval rakouskému velvyslanci v Berlíně Szögyényimu: „Nevím, zda bychom s ohledem na stále existující možnost dorozumění s Ruskem a Francií nemohli lépe snést rozpad Trojspolku, než Německo.“⁷⁾

Vnitřní krize však nezasáhla pouze vnitřní politiku a hospodářství říše, nýbrž postihla také i významný instrument rakouské zahraniční politiky. Tím byla společná rakousko-uherská c. a k. armáda. Problém spočíval v tom, že Uhry vždy krajně podezřívavé k společné armádě nebyly ochotny schválit nový armádní zákon, jenž by dovilil zvýšit počet každoročně odváděných rekrutů, jenž byl v této době stanoven vojenským zákonem z roku 1889. A tak „v 90. letech, kdy ostatní velmoci rychle zbrojily, se rovnováha vojenských sil průběžně obracela v neprospěch duální monarchie.“⁸⁾ Současně státní pokladna vydávala na zbrojení tak málo prostředků, že jakékoli úvahy o reformě a modernizaci armády musely jít stranou.

Problémy armády se navíc vyhrotily ve chvíli, kdy se v uherském sněmu vytvořila silná opozice proti společné armádě, která zamítla odsouhlasit počty nových branců pro rok 1903. Neoblomný odpor uherských poslanců v této otázce byl motivován snahou o zavedení maďarštiny jakožto velícího jazyka v plucích,

kteře se rekrutovaly v Uhrách. To však bylo pro vídeňskou vládu a pro samotný generální štáb naprosto nepřijatelné. Takovéto opatření by totiž mohlo ohrozit samotnou existenci monarchie. Sám císař František Josef I. byl vývojem v Uhrách krajně pobouřen a odmítl se proto účastnit armádních manévřů v prostoru Radna Lipa, kam poslal následníka trůnu Františka Ferdinanda,⁹⁾ jenž byl znám svými protimaďarskými názory. Ten se tak rychle ujal čelního místa v ozbrojených složkách, do nichž chtěl vnést nový a čerstvý duch. Za svůj úkol si pak stanovil uchování neporušeného vojska: „Obzvláště nyní činím všechno, co je v mých silách, abych odvrátil od armády hrozící pohromu. Kdo mi sahá na armádu, bodá mě do srdce a já se nemohu přenést přes to, že starobylá tradice armády by měla být vydána revoluční bandě a hordě.“¹⁰⁾ I císař zastával shodné stanovisko, které demonstroval svým rozkazem z 16. září 1903 v němž dal jasně najevo, že se „nikdy nevzdá práv a pravomocí, které jsou zaručeny nejvyššímu vojenskému pánu. Společné a jednotné, jak je, musí Mé vojsko zůstat.“¹¹⁾

Přes toto pevné stanovisko nejvyšších vojenských kruhů měla tato krize trvat ještě další tři roky. V roce 1905, kdy Tisza prohrál ve volbách se k moci v Uhrách dostala Koaliční strana, která odmítla dokonce schválit i běžný kontingent branců. To znamenalo další vyostření krize. Obstrukce Uher tak musela být zlomena stanným právem a pohrůzkou císaře, že v Uhrách bude zavedeno všeobecné volební právo, tak jak se stalo roku 1907 v Předlitavsku. Současně náčelník generálního štábu baron Friedrich Beck-Rzikowsky započal práce na „Kriegsfall U“, což byl de facto plán vojenského obsazení a spravování Uher. Štěstím pro Rakousko-Uhersko bylo, že Maďaři po předchozích hrozbách a opatřeních císaře nakonec ustoupili. O tom, že je jejich věc ve Vídni ztracena je musela přesvědčit i skutečnost, že když uherská poslanecká delegace přijela z Budapešti hledat kompromis, byla jí udělena

pouze pětiminutová audience u ministra zahraničí Gołuchowského, jenž si však tímto krokem vytvořil v Uhrách celou řadu nepřátel, což se mělo podepsat na Gołuchowského pádu následujícího roku.

Neklidná vnitřní situace však výrazně oslabovala monarchii navenek, což znamenalo, že pro Vídeň bylo, stále těžší prosazovat své zájmy. Tato skutečnost byla zřejmá nejen vídeňské politické špičce, ale i státníkům ostatních velmocí. Již roku 1899, kdy byla vnitřní krize teprve na počátku, vedly Rusko a Francie rozhovory o společné akci pro případ rozpadu monarchie po smrti Františka Josefa I.¹²⁾ Ozývaly se dokonce hlasy tvrdící, že Rakousko-Uhersko bude nástupcem Osmanské říše v roli nemocného muže Evropy, díky čemuž se stane snadnou kořistí pangermanismu.¹³⁾

Stejným dojmem působilo Rakousko i na své spojence. Německo, jež jak již bylo řečeno, využívalo rakouské slabosti především k posilování svého vlastního vlivu na Balkáně a vytlačovalo Rakousko-Uhersko z jeho tradičních trhů, což nepřispívalo k zotavení rakouské ekonomiky. Ekonomický tlak Německa byl tak silný, že přiváděl některé rakouské diplomaty k zoufalství, o čemž svědčí i Aehrenthalova korespondence s Jettelem von Ettenach, jenž Aehrentahlovi v dopise z 3. prosince 1904 napsal: „Německo nás zardousí!“¹⁴⁾ Roku 1905, kdy vnitřní krize dosáhla svého vrcholu, Němci dokonce sondažovali v Petrohradě možnost vzájemného dorozumění pro případ náhlého rozpadu Rakouska-Uherska.¹⁵⁾

I druhý rakouský spojenec, Itálie, se snažil využít oslabení Rakouska k vylepšení své pozice v rámci koncertu velmocí. Otazník visící nad budoucností podunajské monarchie, totiž dával vzniknout otázce, jaká bude další budoucnost Trojspolku, jehož dvacetileté trvání nebylo bezproblémové. Itálie současně zjišťovala, že její původní důvody ke vstupu do této aliance již pominuly a dospěla

k závěru, že bližší dorozumění s Francií je pro ni výhodné s ohledem na koloniální ambice Říma, kterým se podle něj nedostávalo od trojspolkových partnerů dostatečné podpory.¹⁶⁾

Již roku 1896 uznali Italové francouzský protektorát v Tunisku, což otevřelo cestu k nové obchodní smlouvě mezi oběma zeměmi podepsané roku 1898. Klíčovým průlomem však byla až dohoda, jíž podepsali italský ministr zahraničí markýz Emilio Visconti-Venosta a francouzský velvyslanec v Římě Camille Barrère 14. prosince 1900 o rozdělení sfér vlivu v Africe. Tato dohoda společně se skutečností, že po zavražděném králi Umbertovi I. nastoupil na italský trůn Viktor Emanuel, jenž k Rakousku rozhodně nechoval sympatie a mimo jiné jeho ženou byla dcera černohorského knížete Nikoly, jenž byl jednoznačně protirakouský,¹⁷⁾ znamenala značné komplikace při jednáních o prodloužení trojspolkové smlouvy. Při těchto jednáních chtěl nový italský ministr zahraničí zahrnout do obnovené trojspolkové smlouvy klauzuli týkající se Balkánu, což však Gołuchowski jednoznačně odmítl.¹⁸⁾ Toto odmítnutí bylo v Římě velmi negativně přijato a jen povzbudilo hlasy volající po sblížení s Francií. K tomu také došlo a to ve smlouvě z 1. listopadu 1902, kdy si obě strany navzájem uznaly sféry svého vlivu v severní Africe (Maroko, Tripolsko). Itálie však současně učinila i nadmíru důležitý závazek, že „v případě, že by se Francie stala objektem přímé agrese ze strany jedné, nebo několika velmocí, a také kdyby byla nucena ‚v důsledku přímé provokace‘ vzít na sebe iniciativu a vyhlásit válku jako první,¹⁹⁾ Itálie zachová neutralitu. Závazek stejného znění pak přijala i Francie. „Itálie tak zaujala velmi výhodné postavení mezi německo-rakouským Dvojspolkem a těmi silami, které se začaly formovat kolem Francie.“²⁰⁾

Tato skutečnost pak notně posílila mocenské ambice Itálie a její pozici vůči Rakousku-Uhersku. Orientace na Francii byla v zemi uvítána a považována za důkaz velmocenské nezávislosti Itálie na Trojspolku. Nacionalisté pak zahájili novou irredentistickou kampaň proti Rakousku. Co se týče italských ambicí ty byly zřetelně formulovány v knize „Verso la Guerra“ od Batisty Pellegriniho, kde byly za plánované italské zisky označeny Terst, Tridentsko, Istrie, Dalmácie a Albánie, čímž by bylo Rakousko-Uhersko vytlačeno z jaderského pobřeží.²¹⁾ Vídni tak v Itálii vyrůstal dosti nepříjemný soupeř, který čekal na každé zaváhání rakouské politiky, s cílem z něj těžit.

Situace Rakouska-Uherska byla tedy na počátku 20. století dosti nepříznivá. Vnitřní krize způsobující vnitřní slabost neumožňovala Vídni vést silnou zahraniční politiku, což jen povzbuzovalo její hospodářské i politické rivaly. Přesto však nebyla celková situace pro Vídeň bez vyhlídek. Rakousko-Uhersko totiž mohlo těžit ze skutečnosti, že jeho největší balkánský rival – Rusko bylo plně zaměstnáno na Dálném východě a přálo si udržet klid na Balkáně, kde od přelomu století rychle vzrůstal neklid, jen nakrátko zažehnaný po urovnání krétské otázky.

Samo Rusko mělo pro dohodu s Rakouskem také několik důvodů. Již zmíněná angažovanost na Dálném východě byla bezesporu nejdůležitější, ale svou roli sehrála i neklidná situace v zemi (vrcholící vraždou ministra vnitra roku 1902) a především německé pronikání na Blízký východ. Tím se totiž necítila poškozena jen Vídeň, ale i Petrohrad. V březnu 1899 získala Němci ovládaná Společnost anatolských drah rozsáhlé koncese, což vedlo Rusy k obavám, že Berlín nesleduje pouze komerční zájmy, jak neustále deklaruje. Snaha ministra zahraničí Muravěva o dohodu, podle níž by Německu byla dána volná ruka v Malé Asii, výměnou za německé uznání ruských nároků na Úžiny, vyzněla do ztracena.²²⁾ V Rusku tak

začaly nabývat na síle hlasy volající po přímém dorozumění s Rakousko-Uherskem.²³⁾

V této době se Vídeň na Balkáně potýkala s mnohými problémy. Klíčovým z nich byla situace v Srbsku, s níž měla Vídeň až do roku 1895 spojeneckou smlouvu. Ještě na konci roku 1901 zde situace vypadala vcelku uspokojivě. Jak psal Gołuchowski Aehrenthalovi na konci prosince 1901, „politicky naprosto rozvrácena, finančně na pokraji bankrotu, vojensky naprosto bezvýznamná a slabá, leží tato země do takové míry v naší mocenské sféře, že na nás bude vždy odkázána.“²⁴⁾ Jediným problémem byla podle Gołuchowského dynastická otázka v Srbsku a otázka jeho případného dynastického spojení s Černou Horou, které podle něj Rakousko „nesmí nikdy připustit, stejně jako kandidaturu černoorského knížete na srbský trůn.“²⁵⁾ Situace však nebyla zdaleka tak příznivá. Vztahy se Srby se zhoršovaly již v průběhu 90. let 19. století a skutečnost, že Rakousko-Uhersko de facto kontroluje srbskou ekonomiku byla příčinou toho, že mnoho srbských nacionalistů pohlíželo na habsburskou monarchii se silnou záští. Krom toho nástupce dlouhodobě prorakouského krále Milana Alexandr Obrenović byl v zemi krajně nepopulární, zvláště po jeho kontroverzním sňatku s Dragou Mašinovou.²⁶⁾ Poté, co se král rozhodl udělat čistku v armádě, podnítil kapitán Dragutin Dimitrijević (lépe známý pod přezdívkou Apis) vzpouru mladých důstojníků. Tito povstalci pak 11. června 1903 vnikli do královského paláce, kde Alexandra i jeho manželku zastřelili a pak rozsekali na kusy, svůj barbarský čin završili tím, že části těl královského páru vyházeli z okna. Na trůn se tak otevřela cesta Petru Karadjorjevićovi, jenž se mocensky opíral o radikálně nacionalistické kruhy, ostře zaměřené proti Rakousku-Uhersku.

Převrat v Srbsku ostře šokoval vídeňské politické i vojenské špičky a zvláště císař František Josef I. byl krajně pobouřen. I v ostatních metropolích evropských velmocí způsobil srbský převrat značné roztrpčení. Zvláště Rusové se ocitli v dosti nepříjemné situaci, kdy museli vybírat mezi podporou proruského Petra Karadjordjeviće a dohodami s Vídní. Nakonec však hrála hlavní roli skutečnost, že vzhledem k dálněvýchodním aktivitám Petrohrad entente s Vídní nutně potřeboval. Rusové zašli nakonec tak daleko, že naznačili, že by se nepostavili proti případné rakouské ozbrojené intervenci v Srbsku.²⁷⁾ Tak daleko však Gołuchowski nehodlal zajít a nakonec se rozhodl nový režim v Srbsku tolerovat. Brzy se však ukázalo, že se situace v Srbsku vyvíjí v neprospěch Vídně a ta musela pouze přihlížet, jak proruský „režim kralovrahů dozrává a jak si posiluje své pozice u dvora, v armádě, na ministerstvech a v celé zemi,...a jak se král plně stává zajatcem této kliky.“²⁸⁾ Jedním z mála důvodů, proč se Vídeň zdráhala proti novému režimu zasáhnout byla skutečnost, že jiná alternativa v podobě „ruského, či černohorského regentství, nebo republiky by byla ještě o mnoho horší.“²⁹⁾

Tato ztráta klíčových pozic v Srbsku, které, jak již bylo zmíněno výše mělo pro rakouskou balkánskou politiku klíčový význam, byla provázena značnými problémy i v ostatních částech Balkánu. První z těchto problémů nastal, když na podzim roku 1902 propluly čtyři neozbrojené ruské torpédovky Úžinami, což se dalo vykládat jako porušení konvence o Úžinách. Británie tento čin jako porušení konvence chápala, byla však zaneprázdněna situací v Jižní Africe, a proto doufala ve spolupráci Rakouska-Uherska. Gołuchowski se však k Londýnu obrátil zády a prohlásil, že „otázka Úžin je pouze záležitostí Británie,“³⁰⁾ čímž u Britů vyvolal silný pocit rozhořčení. Britský ministr zahraničí Lansdowne totiž uvažoval o bližší spolupráci s Rakousko-Uherskem, díky níž se chtěl pokusit oprášit staré

Středomořské dohody. Takto však byla cesta k možné rakousko-britské spolupráci uzavřena a prestiž Vídně byla vážně oslabena.

Podobným neúspěchem dopadly rakouské aktivity v Albánii, která se těšila zvláštnímu zájmu Vídně. Ta uvažovala o vzniku autonomní, či dokonce nezávislé Albánie v případě rozpadu Turecka, která by se stala hradbou pro poslovanštění celého Balkánu. Rakouská podpora albánskému nacionalismu však vážně narušovala vztahy s Portou, která se dokonce obávala možné okupace Albánie Rakousko-Uherskem. Zdejší situace se však dosti zkomplikovala, když byl v Mitrovici zavražděn ruský konzul. Gołuchowski se rozhodl obětovat předchozí rakouské úspěchy v zemi ve snaze udržet entente s Ruskem a podpořil ruský požadavek na co nejpřísnější potrestání viníků.³¹⁾ Rusko však bylo v zemi správně vnímáno jako ochránce balkánských Slovanů, jejichž aspirace se křížily s aspiracemi Albánců. Tato skutečnost znamenala silné poškození rakouské prestiže v zemi, což vedlo k obavám, že se vedoucí úlohy v ochraně Albánců ujme Itálie a vytlačí tak odtud rakouský vliv.

Největší balkánský problém však v této době nepředstavovaly bezesporu významné události v Srbsku či v Albánii, ale stále silnější krize v Makedonii, která hrozila přerůst ve válku mezi Osmanskou říší a jejím v podstatě nezávislým vazalem Bulharskem. A právě na tomto poli se Vídni dařilo dosti úspěšně spolupracovat s Ruskem na bázi vzájemné dohody.

Makedonie rozdělená na tři vilájety (Kosovo, Monastir a Soluň) se potýkala v jistém smyslu s podobnými problémy jako Bosna před rakouskou okupací. Většina obyvatelstva byla sice tvořena Slovaný, žila zde však i silná řecká a albánská menšina, stejně jako značný počet muslimů a ve více než stotisícové Soluni žila dosti početná skupina Židů.³²⁾ Největší potíží v oblasti byla rivalita mezi místními

Bulhary, Srby a Řeky, kteří vytvářeli ozbrojené bandy, které terorizovaly muslimské, ale i křesťanské obyvatelstvo,³³⁾ ve snaze zajistit své mateřské zemi co největší vliv pro případné budoucí dělení oblasti.³⁴⁾ Situace v zemi tak byla neustále napjatá, zvláště, když vzpomínka na vzpoury a nepokoje z let 1895-1897 byla stále živá. V srpnu 1903 se bulharským agentům podařilo zúročit své dlouze budované postavení a vyvolat povstání. K povstalcům se však nebyli ochotni přidat Řekové ani Srbové, kteří dobře chápali, že povstalci jsou řízeni Bulhary, a že by tak nikterak neposloužili svým zájmům. Povstání tak nemělo očekávaný ohlas a jeho špatná organizace způsobila, že po již tradičně brutálním zákroku turecké armády, povstání zkolabovalo.³⁵⁾

Povstání v Makedonii však způsobilo značné obavy ve Vídni i v Petrohradě, protože možnost vypuknutí turecko-bulharské války mohla otevřít celou Východní otázku, což si ani jedna z těchto velmocí vzhledem ke svým problémům nepřála. Zvláště Rusko si již v předchozích letech počínalo dosti obezřetně a již v prosinci 1902 dalo v Sofii i Bělehradě jasně najevo, že je „odhodláno udržet status quo.“³⁶⁾ Jak Vídeň tak Petrohrad proto uvítaly návštěvu cara Mikuláše II. ve Vídni v září 1903 jako možnost sjednotit svá stanoviska. Přičemž zvláště rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě tlačil na Gołuchowského, aby bylo s Ruskem dosaženo dohody.

Panovníci obou císařství doprovázeni svými ministry zahraničí se tak sešli na malém loveckém zámečku Mürzsteg ve Štýrsku. Po několikadenním jednání zde bylo dosaženo dohody týkající se Makedonie a statu quo na Balkáně – Mürzstegský program, který měl pomocí reforem uklidnit situaci v Makedonii. Podle tohoto programu měla být vytvořena instituce civilních agentů (ti měli být jmenováni na dva roky), ruského a rakouského, kteří měli radit tureckému generálnímu

inspektorovi Hilmímu Pašovi. Jejich hlas měl být sice jen poradní, ale nebylo pochyb o tom, že to budou právě oni, kteří budou rozhodovat.³⁷⁾ Prioritou Vídně i Petrohradu bylo zavést v zemi pořádek, a proto měla být jako první provedena reforma četnictva, jejíž provedení bylo svěřeno zástupcům velmocí pod dohledem italského generála Di Giorgise. Jako další pak měly následovat reformy soudnictví a státní správy. Rakousko-Uhersko i Rusko se také dohodly na posílení svého konzulárního zastoupení v oblasti, tak aby mohli nad reformami lépe dohlížet. Sultán, jemuž byly výsledky mürzstegských jednání sděleny 22. října byl přinucen ke spolupráci. Rakousko-ruská entente z roku 1897 tak byla posílena přímou dohodou řešící nejpálčivější balkánský problém a cesta k užší spolupráci obou zemí tak byla otevřena, přičemž obě země se zavázaly držet se politiky statu quo.

Pro Gołuchowského znamenal Mürzsteg nesporný triumf,³⁸⁾ přesto se jeho cíle na Balkáně v žádném případě nezměnily. Rakousko-uherský ministr zahraničí si uvědomoval, že situace v Makedonii je dlouhodobě neudržitelná a předpokládal, že je jen otázkou času, kdy dojde k zhroucení Turecka a dělení jeho evropských provincií. Dohoda s Ruskem proto měla zaručit, že toto řešení bude posunuto, čímž Rakousko-Uhersko získá čas k posílení svých pozic. Současně si byl dobře vědom, že nutnost udržovat dobré vztahy s Ruskem je pouze důsledkem vlastní slabosti Vídně.³⁹⁾ Byl proto připraven využít příznivé situace zajištěné ruskou podporou k posílení pozice habsburské monarchie, což se mu podařilo, když v dubnu 1904 uzavřel v Abazzii s italským ministrem zahraničí Tommasem Tittonim dohodu, že v případě rakouské anexe Bosny a Hercegoviny si Itálie nebude činit nároky na kompenzace.⁴⁰⁾ O čtyři roky později bude Aehrenthal poukazovat právě na tuto dohodu, když zabrání Římu o takové kompenzace žádat.

V této době však byla pro Rakousko-Uhersko mnohem významnější mürzstegská dohoda s Rusy, která vytvořila dobrou platformu pro budoucí spolupráci. Pro Vídeň a její zájmy pak bylo také důležité, že válka s Japonskem odvedla v roce 1904 pozornost Petrohradu od balkánských záležitostí a vytvořila situaci příznivou pro další jednání, neboť pro ruskou vládu se stala otázka uchování statu quo krajně důležitou. Toho chtěl využít rakouský velvyslanec v Petrohradě Aehrenthal, jenž naléhal na Gołuchowského, aby s Rusy i nadále spolupracoval. Již v březnu pak přišel s návrhem, aby Rakousko uzavřelo s Rusy neutralitní smlouvu, která měla zahrnovat dohodu, že v případě, že Rakousko-Uhersko anektuje Bosnu, bude souhlasit se změnou statu Úžin ve prospěch Ruska.⁴¹⁾ Gołuchowski však s touto ideou nesouhlasil, jelikož si nechtěl tímto užším spojením s Petrohradem vázat ruce. Avšak po dlouhotrvajícím Aehrenthalově úsilí a pod vlivem britsko-francouzské Srdečné dohody nakonec přehodnotil své stanovisko. 15. října 1904 tak byla podepsána neutralitní smlouva (neměla se vztahovat na Balkán), jež „měla být platná dokud budou obě velmoci sledovat politiku dorozumění v otázkách Turecka.“⁴²⁾ Neutralitní smlouva tak byla vázána na předchozí rusko-rakouské dohody.

Na první pohled mohla být neutralitní smlouva vnímána jako ohromující Gołuchowského (a především Aehrenthalův) úspěch, při bližším prozkoumání celkové situace koncertu velmocí tomu tak nebylo. Význam těchto jednání nesmí být totiž přeceňován již s ohledem na spojenecké závazky obou velmocí.⁴³⁾ Skutečnost, že se neutralitní smlouva nevztahovala na Balkán, pak znamenala, že se de facto omezovala pouze na možnost dosti nepravděpodobného vypuknutí války mezi oběma zeměmi v Haliči. Nesmí se také zapomínat, že smlouvu uzavíraly země, které se nacházely v závažných problémech. Rusko se na Dálném východě

neúspěšně potýkalo s Japonci, kteří zde porazili ruské loďstvo i armádu a oblehli pevnostní základnu ruské flotily Port Artur. Co se týče Rakouska-Uherska, pak nezbyvá než konstatovat, že „obtížné vnitropolitické postavení monarchie si také samozřejmě vynucovalo mírumilovnou zahraniční politiku.“⁴⁴⁾ Pro obě velmoci byla v jistém smyslu vzájemná dohoda východiskem z nouze⁴⁵⁾ ve které se dočasně ocitly a bylo jen otázkou, zda a do jaké míry se budou obě země držet vzájemných dohod až opět nabudou sil a vnitřní stability.

Nový kurz na Balkáně

Rakousko-ruská entente vydržela bez vážnějších problémů dalších téměř pět let. Jak již bylo řečeno, obě velmoci byly k této spolupráci v jistém smyslu donuceny okolnostmi a bylo proto otázkou, jak zareagují, až tyto okolnosti pomínou. Zatím však byla situace taková, že Rakousko-Uhersko bylo oslabeno vnitřními spory, zatímco Rusko se vinou své neústupné politiky dostalo do neúspěšné války s Japonskem, která v zemi vyvolala revoluci. Rusko se tak do doby, kdy se jeho vnitřní situace uklidnila, ocitlo v jistém smyslu mimo koncert velmocí, a proto lze tvrdit, že entente s Vídní potřebovalo více, než habsburská monarchie.

Pro Rakousko-Uhersko se tak otevírala možnost posílit své vlastní postavení na Balkáně. To však nebylo možné, neboť Vídeň jen těžko zvládala své vlastní vnitřní problémy a monarchie „neoplývala silou v domácích záležitostech, ani respektem v zahraničí, aby využila rostoucí angažovanosti Ruska na Dálném východě, a aby znovu ustanovila svůj vlastní vliv nad Balkánem.“¹⁾ Místo toho, aby bylo schopno využít ruské slabosti, potýkalo se Rakousko-Uhersko na Balkáně s četnými problémy, které hrozily za určitých okolností přerůst v katastrofu.

Hlavní problém začalo představovat Srbsko, které se po svržení Obrenovićů vydalo cestou silně nacionalistické politiky. Již po dynastické změně v Bělehradě vypukla silná srbská propaganda v Bosně.²⁾ Její zdejší úspěch odhalil, že původní rakouská představa (vytvořená v 80. letech ministrem financí Bejaminem von Kállayem) o vytvoření bosenského národního vědomí neuspěla.³⁾ Země byla i nadále vnitřně rozdělena – sjednotit jednotlivé národnosti totiž bylo velmi složité,

neboť rozpory mezi nimi byly zvýrazněny i tím, že každá z nich zastávala jiné náboženské přesvědčení. Vídni se sice podařilo získat podporu od místních Chorvatů a muslimského obyvatelstva, avšak cíl bosenských Srbů byl naprosto jednoznačný – připojení obou provincií k Srbsku.

Obnovení srbské propagandy bylo pro Vídeň sice problémem, ale nikterak výrazným v porovnání s dalšími událostmi. Problém se Srby byl i v obchodní sféře. Pokus Srbů uzavřít obchodní smlouvu s Německem, dříve, než bude uzavřena smlouva mezi Srbskem a Rakousko-Uherskem ještě odvrátil rakouský vyslanec v Bělehradě Dumba pohrůzkou, že v takovém případě by Rakousko-Uhersko bylo nuceno uzavřít své hranice pro dopravu srbského zboží do Německa.⁴⁾ Vážnější problém nastal, když na konci roku 1905 Vídeň naprosto zaskočilo vyhlášení srbsko-bulharské celní unie. Tato skutečnost znamenala pro Vídeň vážnou hrozbu, neboť mohla naprosto ochromit dlouhodobou politiku Vídně spočívající v udržování rovnováhy mezi balkánskými Slovany. Současně vyvstávala otázka, zda toto hospodářské sblížení Srbska a Bulharska nevytváří hrozbu vzniku balkánské ligy,⁵⁾ neboť již v dubnu 1904 vznikla srbsko-bulharská aliance řídící se heslem „Balkán balkánským národům.“⁶⁾ Rakousko se tak ocitlo v dosti svízelné situaci, přičemž jeho jedinou výhodou byla skutečnost, že celní unie byla jednoznačným porušením VIII. článku Berlínské smlouvy.⁷⁾

Tato pro Rakousko-Uhersko značně nebezpečná situace vyvolala ve Vídni bouřlivé diskuze, jak na tento problém reagovat. Na ministerských konferencích bylo rozhodnuto o tvrdém postoji proti Bulharsku, zatímco Srbsko mělo být podle představ rakousko-uherské politické špičky odvráceno od své politiky jednáním. Gołuchowski však zastával opačné stanovisko.⁸⁾ Tvrdil, že Srbsko vyváží do Rakouska-Uherska víc, než odtud dováží, zatímco na straně Bulharska je tomu

právě naopak. Současně poukazoval na skutečnost, že Bulharsko je mnohem silnější a životaschopnější než Srbsko, a proto „dobrý vztah s Bulharskem bude vždy výhodnější, než dobrý vztah se Srbskem, které již několik let proti monarchii nepřetržitě intrikuje, popichuje srbo-chorvatské obyvatelstvo a agituje proti Rakousku-Uhersku v Bosně a Hercegovině.“⁹⁾ Ministru zahraničí se nakonec podařilo svými argumenty prosadit svůj pohled na řešení celého problému a zahájil jednání s Bulhary. To dosti znepokojilo Srby, kteří se cítili nuceni od celní unie s Bulharskem odstoupit. Dočasný rakouský úspěch však měl být záhy vystřídán velmi závažným neúspěchem.

Srbská vláda sice začala jednat s Vídní o nové obchodní smlouvě, aby však ukázala nezávislost svého jednání na Rakousku-Uhersku, rozhodla se objednat velké dodávky zbraní od francouzské zbrojovky Schneider-Creusot, místo od plzeňské Škody, jak bylo obvyklé. Tento krok srbské vlády vyvolal ve Vídni opačnou reakci, než Bělehrad očekával. Gołuchowski opustil rakousko-srbská jednání o nové obchodní smlouvě a doporučil vládě učinit protiopatření v podobě uzavření rakouských hranic pro export srbského převážně zemědělského zboží. Zastánci tvrdého kurzu vůči Srbsku, jako byl například nový rakousko-uherský vyslanec v Bělehradě Czikan doufali, že ekonomické sankce donutí z velké části na Rakousku závislé Srbsko k ústupkům. Jejich předpoklad se však neměl vyplnit.

Ekonomickými sankcemi totiž vyvolali tvrdý odpor Srbů, kteří zavedli opatření omezující rakouský export do země. Vypukla tak tzv. „Prasečí válka,“ jejíž důsledky byly pro habsburskou monarchii katastrofální. Srbové byli nuceni hledat odbytiště pro své zemědělské výrobky v jiných oblastech, což se jim povedlo, když úspěšně navázali obchodní styky v Turecku, Egyptě, Rusku a západní Evropě. V důsledku toho poklesl srbský vývoz do Rakouska-Uherska od roku 1906 do roku

1910, kdy celní válka skončila, ze zhruba 90% srbské produkce na pouhou třetinu.¹⁰⁾ Ještě větší propad však současně zaznamenal rakouský dovoz do Srbska. Obchodní konkurenti Vídně využili situace a rychle vytlačili rakouské firmy z oblasti. Zvláště úspěšní byli v tomto ohledu Němci, kteří získali dominantní podíl na srbském dovozu a němečtí obchodníci tak mohli začít pomýšlet na realizaci snu o „německém Dunaji od Řezna po Bělehrad.“¹¹⁾ Pro Rakousko-Uhersko tak dopadla jeho snaha připoutat si k sobě Srbsko pomocí ekonomického nátlaku katastrofálním neúspěchem. Kromě hospodářského fiaska Vídně, je však nutno zdůraznit jeden významný aspekt plynoucí z této krize – Srbsko se ziskem hospodářské nezávislosti na Rakousku-Uhersku získalo i značné sebevědomí, které se mělo projevit i během Bosenské krize. Srbsko se pak stylizovalo do role balkánského Piemontu a jeho protirakouská propaganda nabyla výrazně na síle.¹²⁾ Skutečnost, že Rakousko-Uhersko nebylo schopno přivést Srbsko k rozumu, pak mimo jiné způsobila oslabení rakousko-ruské entente.

Gołuchowski se však musel záhy věnovat dalším závažným problémům mezinárodní politiky, zvláště situaci v Maroku, o které vedly spor Německo a Francie. Přestože sám Gołuchowski tvrdil, že Rakousko-Uhersko je na třetím místě v obchodu s Marokem,¹³⁾ měla Vídeň na marockých záležitostech pouze marginální zájem. Avšak možná i díky této skutečnosti zaznamenal Gołuchowski na konferenci v Algecirasu úspěch, když se mu rozvážnou politikou podařilo konferenci v podstatě zachránit.¹⁴⁾ To však byl poslední Gołuchowského úspěch.

Během roku 1906 se totiž Vídni podařilo zvládnout opozici v Uhrách. To přivedlo Gołuchowského do překérní situace, neboť odpor a útoky Maďarů se začaly koncentrovat na jeho osobu. Maďarská politická špička nemohla zapomenout na ponížení, jehož se jí dostalo během tzv. „pětiminutové audience“ u ministra

zahraničí předchozího roku a Gołuchowského si vyhlédla jako oběť, jež měla stvrdit smíření Uher s jejich králem.¹⁵⁾ Ani v Předlitavsku, hluboce ovlivněném revolucí v Rusku, neměl Gołuchowski pevnou oporu kromě císaře a jeho okolí. Když se však snaha císaře Františka Josefa I. působit v jeho prospěch setkala s neúspěchem a zuřivé útoky Maďarů v delegacích a tisku proti Gołuchowskému nepřestávaly, rozhodl se ministr zahraničí odstoupit. Císař tak byl nucen 22. října 1906 jeho abdikaci přijmout.

Jeho nástupcem se stal Alois Lexa svobodný pán von Aehrenthal syn Johanna Baptisty Lexy von Aehrenthala, majitele panství Doksany, Hrubá Skála a Turnov, a hraběnky Marie Thunové. Narodil se 27. listopadu 1854. Aehrenthalovi předci byli čeští obchodníci s obilím nobilitovaní koncem 18. století.¹⁶⁾ Po vystudování vysoké školy v Praze se roku 1877 stal provizorním atašé v Paříži a po složení zkoušek nezbytných k vykonávání diplomatické kariéry,¹⁷⁾ rychle postupoval po žebříčku diplomatických hodností. Jeho výjmečných schopností si všiml i ministr zahraničí Kálnoky, který mu umožnil pracovat na nejvyšších diplomatických postech. Po Kálnokyho pádu se Aehrenthal stal velvyslancem v Bukurešti, odkud byl v roce 1899 přesunut do Petrohradu, kde sloužil až do svého jmenování ministrem. Již v činnosti velvyslance se projevila jeho silná osobnost a dá se říci, že mürzstegská dohoda i neutralitní smlouva s Ruskem byly v podstatě jeho dílem. Aehrenthalovo předchozí umístění na post velvyslance v Rusku nebylo náhodné, neboť zde již v letech 1878-1883 a 1888-1889 působil na nižších diplomatických postech. Během svého dlouhodobého působení v Rusku „si Aehrenthal dobře osvojil znalost ruského jazyka i literatury, stal se uznávaným odborníkem na ruské poměry, ať již šlo o problémy z oblasti kulturní, politické či

hospodářské.“¹⁸⁾ Aehrenthalova orientace na Rusko byla pak snáze pochopitelná v kontextu jeho jednoznačně konzervativního přesvědčení.

Aehrenthalovy „politické myšlenky zcela odpovídaly době absolutismu, kdy jen panovníci a jejich ministři zahraničí vedli mezinárodní vztahy svých zemí.“¹⁹⁾ V tomto smyslu se o Aehrenthalovi někdy hovořilo jako o muži 18. století.²⁰⁾ Konzervativní byly i Aehrenthalovy plány: „Aehrenthal chtěl obnovit silné postavení monarchie na Balkáně a najít modus vivendi s Ruskem.“²¹⁾ Tímto modem vivendi mělo být podle Aehrenthala obnovení Spolku tří císařů s Ruskem a Německem, které by bylo pro všechny tři strany výhodné.²²⁾ K dosažení tohoto cíle chtěl Aehrenthal využít skutečnosti, že „u cara je persona gratisima“, jak napovídala i reakce Petrohradu na jeho jmenování.²³⁾ Obnovením Spolku tří císařů pak chtěl nejen upevnit konzervativní síly v Evropě, ale vyřešit i hlavní potíže monarchie, tím, že by zredukoval vliv panslavismu a dalších radikálních myšlenek²⁴⁾ a současně by tak posílil mezinárodní pozici Vídně, která by byla méně závislá na podpoře Berlína. Přestože však během svého působení zjistil, že obnovení Spolku není příliš reálné, dál trval na spolupráci s Ruskem, neboť byl přesvědčen, že i ruský ministr zahraničí Alexander Petrovič Izvolskij si přeje udržet s Rakousko-Uherskem dobré vztahy.²⁵⁾ Na Balkáně pak chtěl dál udržovat politiku statu quo založenou na bázi mürzstegských dohod. Aehrenthal tak zamýšlel, jak se jednoznačně vyjádřil před delegacemi 4. prosince 1906, vést politiku continuity, která by umožnila nerušený vývoj monarchie.²⁶⁾

Aehrenthalovo jmenování ministrem zahraničí pak plně odpovídalo snaze Vídně „zvládnout domácí situaci muži s představitostí.“²⁷⁾ Novým ministerským předsedou se totiž již v únoru 1906 stal blízký přítel následníka trůnu Max Vladimír von Beck, který byl odhodlán uklidnit napjatou situaci uvnitř monarchie. Větší vliv

na zahraniční politiku Vídně však měla mít jak se ukázalo změna na postu šéfa rakousko-uherského generálního štábu, když se dosavadní šéf generálního štábu a starý přítel císaře Františka Josefa I. polní zbrojmistr hrabě Friedrich Beck-Rzikowski rozhodl opustit svou funkci. Kandidáty na uvolněný post byli pouze čtyři muži: zástupce šéfa generálního štábu polní podmaršálek Oskar Potiorek, ministr války (do října 1906, kdy jej vystřídal Schönaich) Heinrich von Pitreich, polní podmaršálek Nadas Karl von Tersztyánszky a polní podmaršálek Franz Conrad von Hötzendorf.²⁸⁾

Přestože Conrad nepatřil mezi štábní důstojníky a v jistém ohledu tak byl vůči svým kolegům v nevýhodě, všiml si jej následník trůnu František Ferdinand, kterému byl Conrad představen roku 1899, kdy jako plukovník velel 1. pěšímu pluku v Opavě. Zde na následníka udělal velký dojem perfektní stav a připravenost pluku a na Conradovu adresu nešetřil chválou: „Pane plukovníku, těší mě, že vám mohu říci, že vše, co jsem doposavad u vašeho pluku viděl, se mi líbilo, zvláště různé chování a vystupování mužstva.“²⁹⁾ I na svých dalších velitelských postech získal Conrad následníkovu uznání. Na podzim 1906, kdy se jednalo o obsazení pozice šéfa štábu proto padla volba Františka Ferdinanda na Conrada, který byl ceněn nejen jako vynikající polní velitel, ale také jako v Evropě uznávaná autorita v oblasti taktiky a výcviku vojska.³⁰⁾ František Ferdinand se proto všemi svými silami zasadil o Conradovo jmenování šéfem štábu. Pro samotného Conrada bylo jmenování jako „blesk z čistého nebe,³¹⁾ a proto se nejdříve zdráhal tento úkol přijmout, nakonec jej však František Ferdinand přesvědčil. Ke Conradovu oficiálnímu jmenování pak došlo 18. listopadu 1906, kdy si však při rozhovoru s císařem vymínil, že bude smět naprosto otevřeně vyjadřovat své názory, na což mu císař odvětil: „Nejen, že Vám to dovoluji, nýbrž Vám to dávám za povinnost.“³²⁾

Conradova otevřenost a neustálé naléhání na zahájení preventivní války proti Srbsku či Itálii, jejímž byl zastáncem, však občas doháněly císaře až k zuřivosti.³³⁾

Conrad se pak plnou silou ujal úkolu přestavby rakousko-uherské armády, jež v posledním desetiletí zaostala za svými konkurenty. Jeho zásadou byl dokonalý výcvik, a proto kompletně přebudoval zastaralý systém armádních manévřů, které teď měly být prováděny pod heslem „tak jako ve válce“³⁴⁾ Současně zahájil dalekosáhlou modernizaci rakousko-uherské armády, již roku 1907 zahájil reformou vídeňské Kriegsschule. V armádě byly masově zaváděny kulometry, moderní dělostřelectvo a další prvky potřebné pro vedení moderní války. Reforma však byla výrazně omezena nedostatkem financí, což Conrada často přivádělo do sporů ohledně vojenského rozpočtu. Tyto spory pak jeho kritiky vedly k tvrzení, že autoritativní Conrad své jednotky přetěžuje a poněkud nespravedlivě tvrdili, že „v nich vidí jen čtverečky na štábní mapě, nikoliv živé lidi.“³⁵⁾ Toto tvrzení je však značně přehnané, neboť Conrad měl vzhledem ke svému předchozímu působení v Kriegsschule a u polních jednotek k mužstvu relativně blízko a vždy nabádal své spolupracovníky: „Jednotky nejsou žádné značky. Jsou tvořeny lidmi z masa a krve...“³⁶⁾ O Conradových vojenských kvalitách však nejvíce svědčí, že si později během svého působení získal silný respekt i u představitelů Dohody – Lloyd George jej nazval „největším stratégem války,“ zatímco francouzský generál Gouraud prohlásil, že „ve vojenských kruzích Dohody se stále více rozmáhá názor, že Conrad byl nejen nejlepším mozkiem v táboře Ústředních mocností, ale i v celé válce.“³⁷⁾

Conradův význam však nespočívá pouze v oblasti vojenství, ale i v otázkách zahraniční politiky, která podle něj měla úzce spolupracovat s armádními špičkami, tak aby bylo docíleno co nejlepší připravenosti na možnost války o jejíž nevyhnutelnosti byl pevně přesvědčen.³⁸⁾ Toto jeho přesvědčení pak některé

poválečné historiky vedlo k tvrzení, že „nebylo v Evropě muže, jenž by pro válku pracoval usilovněji než Conrad von Hötzendorf,“³⁹⁾ což však je vůči Conradovi v jistém smyslu nespravedlivé. Je totiž třeba uvědomit si, že když Conrad volal po preventivní válce, rozhodně si nepřál válku světovou. Chtěl jen omezit nebezpečí, které Rakousku-Uhersku hrozilo od většiny jeho sousedů z nichž za úhlavní nepřátele monarchie považoval Srbsko a především Itálii. Eliminováním těchto soupeřů chtěl pak nejen zažehnat irredentu v jižních oblastech monarchie, ale také posílit monarchii navenek a upevnit její pozici v koncertu velmocí. Jeho volání po aktivní a dá se říci i agresivní politice jej však přivedlo do sporu s Aehrenthalem, který jen málokdy nechal někoho zasahovat do svých kompetencí a současně byl jednoznačným stoupencem mírového kurzu zahraniční politiky. Tento spor pak vedl po snaze Conrada prosadit válečné řešení komplikovaných vztahů se spojeneckou Itálií k jeho odvolání v listopadu 1911 (na svůj post nastoupil až opět po roce v souvislosti s krizí, kterou vyvolaly Balkánské války). Přesto lze alespoň v některých případech tvrdit, že „zůstává otevřenou otázkou, jak by se dále vyvíjel osud Rakouska-Uherska, kdyby panovník a ministr zahraničí popřáli sluchu varovnému hlasu Conrada von Hötzendorfa.“⁴⁰⁾

Prvním významným Aehrenthalovým krokem v postu ministra zahraničí byla cesta do Petrohradu, kde se setkal s ruským ministrem zahraničí Izvolským. Ten byl jednoznačným zastáncem aliance s Francií, neboť byl přesvědčen, že je nutné zabránit německé hegemonii v Evropě.⁴¹⁾ Pro svoje liberální přesvědčení pak spíše inklinoval k posílení svazků se západními velmocemi, zvláště pak s Británií. Aehrenthalovy plány na posílení vztahů s Ruskem tak byly přes Izvolského ujišťování o jeho oddanosti entente ohroženy a politici ve Vídni a Berlíně se začali obávat náhlé změny kurzu ruské politiky. Přesto si Aehrenthal dělal naděje, že by se

mu mohlo sblížení s Ruskem zdařit, zvláště po jednoznačně kladném přijetí Aehrenthalova nástupu na post ministra zahraničí. Sám Izvolskij k tomu podotkl, že „Jeho Veličenstvo má slabost pro barona Aehrenthala a je velmi spokojené s jeho nominací.“⁴²⁾ Přes tento postoj ruské vlády však jednání příliš nového nepřinesla a i sám „rakouský ministr se v rozhovorech s Izvolským i carem omezil na obecná prohlášení.“⁴³⁾ I poselství císaře Františka Josefa I. se omezilo na ujištění o přátelství obou zemí a apel, že oba monarchové by měli bojovat proti „subversivním a anarchistickým elementům, jež jsou nepřáteli celé společnosti.“⁴⁴⁾

Přes pramalý pokrok naplnily Aehrenthla rozhovory s Izvolským optimismem, neboť oba státníci se dohodli, že budou pokračovat v provádění makedonských reforem tak jak bylo dohodnuto v Mürzstegu. Tento optimismus pak nenarušila ani jeho návštěva Berlína při zpáteční cestě z Petrohradu, kde se snažil získat podporu pro rakousko-ruský projekt makedonských reforem. Přesto se Aehrenthal nemohl ubránit dojmu, že Izvolskij se snaží praktikovat populární politiku a proto má tendenci podrobovat se přáním Velké Británie.⁴⁵⁾ Přesto však byl stále připraven spolupracovat s Rusy na udržení statu quo na Balkáně, čehož se podle jeho názoru dalo dosáhnout jen pokud se podaří prosadit reformy v Makedonii.

Makedonské reformy byly zahájeny již po podpisu dohod z Mürzstegu, kdy se Rakousku-Uhersku a Rusku podařilo zlomit turecký odpor a prosadit reformu makedonského četnictva. Problém však spočíval v tom, že Německo skrytě podporovalo sultána v odporu proti makedonským reformám,⁴⁶⁾ což znamenalo jejich značné zpoždování. Po ruské porážce ve válce s Japonskem si pak Petrohrad plně uvědomoval důsledky své katastrofální slabosti a proto chtěl získat protiváhu proti Rakousku-Uhersku, neboť vznikla obava, že by Vídeň mohla využít situace a

uskutečnit své vlastní plány na Balkáně. Proto Rusové navrhli, aby kontrola nad reformami byla předána do rukou všech šesti evropských velmocí, s čímž byla Vídeň nucena souhlasit. To však mělo pro projekt makedonských reforem závažné důsledky. Kontrola reforem se tak v podstatě dostala do rukou velvyslanců velmocí v Konstantinopoli, kteří však byli připraveni hájit své zájmy, jež byly, jak se mělo ukázat, až příliš často protichůdné. Nejvíce se pak projevil vznikající antagonismus mezi Německem a Velkou Británií: „Zatímco Němci vznášeli námitky a povzbuzovali sultána v odporu, Britové nadšeně tlačili na tak přísnou kontrolu makedonských financí, že snadno mohli vyprovokovat Abdülhamida k revoltě proti mürzstegskému schématu.“⁴⁷⁾ Nebylo proto žádným překvapením, že brzy začalo docházet k porušování mürzstegských principů, zvláště po té, co Německo prosadilo rovnost práv všech civilních agentů velmocí kontrolujících makedonské finance (do té doby měli výsadní postavení agenti Vídně a Petrohradu). Není proto nikterak udivující, že makedonské reformy se v době Aehrenthalova nástupu dostaly do závažných problémů.

Když Aehrenthal nastoupil na post ministra zahraničí, byla nejpalčivějším problémem mürzstegského systému otázka justiční reformy v Makedonii. Sultán Abdülhamid II. totiž trval na tom, že jakákoli reforma justice v Makedonii je tak finančně náročná, že si vynutí zvýšení tureckých cel o 3 procenta. Takový krok však vyžadoval souhlas všech velmocí podílejících se na tzv. kapitulacích, jimiž byl řízen zahraniční obchod Osmanské říše. S tím však nebyli ochotni souhlasit Britové, kteří „ani zdaleka nebyli spokojeni s úrovní pokroku v Makedonii.“⁴⁸⁾ Britové také nebyli ochotni poskytnout svůj souhlas se změnou tureckého celního tarifu, dokud nebude zajištěna efektivní kontrola využití takto získaných financí. Namísto spolupráce pak tvrdě kritizovali dosavadní reformy a tvrdili, že finance potřebné na financování

justiční reformy lze získat zredukováním rozpočtu na zreformované četnictvo a vojenské jednotky dislokované v Makedonii. Proti tomuto návrhu se Aehrenthal ostře ohradil s tím, že zredukovat finance na četnictvo a armádu je jen těžko možné, neboť i za současného stavu jsou tyto finance nedostatečné. Toto vysvětlení se však v Londýně setkalo jen s malým pochopením, přičemž stálý podsekretář na Foreign Office sir Charles Hardinge prohlásil, že civilní agenti zavedení Rakouskem-Uherskem a Ruskem jsou „d'ábelskými duchy reforem.“⁴⁹⁾ Tento postoj Londýna pak znamenal, že aby Rakousko-Uhersko prosadilo svůj pohled na otázku reforem, musí být zajištěna i nadále spolupráce s Ruskem.

V tomto smyslu obdržel instrukce i Leopold hrabě Berchtold, jenž se stal novým rakousko-uherským velvyslancem v Petrohradě. V instrukcích z 6. března 1907 trval Aehrenthal na tom, že Berchtoldovým hlavním cílem musí být udržení entente s Ruskem, kterému musí být zabráněno sblížení s Británií.⁵⁰⁾ Podobné instrukce, pouze s větším důrazem na otázku Makedonie obdržel i nový velvyslanec v Konstantinopoli markrabě Johann Pallavicini. Pallaviciniho největší problém však byla skutečnost, že ruský velvyslanec u Porty Zinověv s ním z osobních důvodů odmítal spolupracovat, a proto preferoval spolupráci s britským velvyslancem O'Connorem. Současně je nutno zdůraznit, že Zinověv byl v ještě větší míře než samotný Izvolskij stoupencem spolupráce s Británií, jak dokládá jeho pamětní spis ze 7. září 1906.⁵¹⁾ Ruská makedonská politika tak nabrala probritský směr, což vážně ohrožovalo Aehrethalova přání vyjádřená v instrukcích rakousko-uherským velvyslancům. Rusko se tak začalo nebezpečně přibližovat Británii, což bylo pro Rakousko značně nebezpečné, neboť v případě, že by Petrohrad opustil mürzstegský program, bylo by pro Vídeň krajně složité prosadit svůj pohled na řešení situace v Makedonii. Situace však Aehrenthalově snaze nedopustit sblížení Londýna a

Petrohradu nebyla příliš příznivá, neboť již v únoru 1907 začal Izvolskij jednat s britským ministrem zahraničí sirem Edwardem Greyem (prostřednictvím ruského velvyslance v Londýně Benckendorffa) o vztazích mezi oběma zeměmi v asijských otázkách.⁵²⁾ Tato jednání pokračovala natolik úspěšně, že 31. srpna 1907 podepsal Izvolskij s britským velvyslancem v Petrohradě sirem Georgem Williamem Buchananem dohodu o vztazích mezi oběma zeměmi. Tato dohoda byla do jisté míry obdobná se „srdečnou dohodou“ mezi Británií a Francií, jejím základem bylo jisté vyrovnání v mimoevropských otázkách, kdy byly vymezeny sféry vlivu obou velmocí v Persii, Afgánistánu, Tibetu a Číně. Izvolského snahy zahrnout do smlouvy i změnu statu Úžin však nebyly úspěšné, neboť Grey nechtěl být zatažen do diskuze ohledně této pro Blízký východ klíčové otázky.⁵³⁾ Tato dohoda, přestože neobsahovala žádné závazky, však znamenala jednoznačné přeorientování ruské politiky na západní velmoci, přestože Izvolskij ujišťoval Vídeň i Berlín, že „o čtyřlinci mezi Ruskem, Francií, Anglií a Japonskem, nemůže být ani řeči.“⁵⁴⁾

Pro Aehrenthala však postoj Ruska znamenal klíčový problém a tato změna ruské politiky vyvolala již během jara 1907 ve Vídni bezesporu obavy. Ty byly zčásti rozptýleny během „nanejvýš úspěšné návštěvy“⁵⁵⁾ krále Eduarda VII. v Ischlu v půli srpna. Aehrenthal zde jednal s Hardingem, přičemž oba došli k závěru, že v reformách v Makedonii je nutné pokračovat, a že ani jedna z obou velmocí nebude souhlasit s násilnými změnami v oblasti. Obě strany tak byly se vzájemnými jednáními značně spokojeni, přičemž sám Eduard VII. nazval Aehrenthala „mužem velkých schopností.“⁵⁶⁾ Ve světle těchto rozhovorů pak byla britsko-ruská konvence považována pouze za záležitost Asie, jejíž problémů se také jako celek týkala.⁵⁷⁾ Přesto se Aehrenthal cítil nucen zjistit postoj Ruska.

K tomu se mu naskytla příležitost v září 1907, kdy Izvolskij navštívil Vídeň. Oba ministři zde hovořili převážně o otázce makedonských reforem, přičemž se rozhodli, že Vídeň i Petrohrad zatlačí na balkánské státy, aby přestaly podporovat aktivitu ozbrojených band v Makedonii, jinak nebudou velmoci schopny přistoupit k reformě administrativní správy Makedonie na základě národnostního principu. Mnohem významnější však byla Izvolského sonda ohledně stanoviska Rakousko-Uherska k jeho hlavnímu politickému cíli, kterým nebylo nic menšího než změna statu Úžin. Výměnou za rakouskou podporu pak byl Izvolskij připraven souhlasit nejen s rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny, ale i sandžaku Novi Pazar.⁵⁸⁾ Aehrenthal na tuto Izvolského sondu odpověděl krajně vyhýbavě, protože otázka anexe zatím rozhodně nebyla aktuální. Přesto lze výsledky tohoto setkání hodnotit pozitivně, neboť Izvolskij slíbil, že bude v Makedonii postupovat ruku v ruce s Rakousko-Uherskem.⁵⁹⁾ To Aehrenthalovi naprosto vyhovovalo, přesto o ruském postoji i nadále pochyboval, protože Izvolského náznaky ohledně Úžin byly jasným znamením, že carská říše opět aktivuje svou balkánskou politiku, přičemž bylo stále zřejmější, že Izvolskij nechává v otázce Makedonie volnou ruku Zinověvovi, jenž nezastřeně spolupracoval s britským velvyslancem O'Conorem.⁶⁰⁾ A tak přestože jej Pallavicini ve svých zprávách ujišťoval, že „dnes Rusko hraje v Konstantinopoli menší roli, než jakákoli jiná velmoc,“⁶¹⁾ měl Aehrenthal obavy z dalšího ruského postupu. Tyto obavy pak byly podpořeny skutečností, že právě v této době byla aktualizována otázka tzv. sandžacké dráhy, na jejíž stavbu získalo Rakousko-Uhersko právo na základě XXV. článku Berlínské smlouvy, přičemž bylo plánováno, že by měla spojovat bosenské město Uvac s tureckou železniční sítí v Makedonii končící v Mitrovici.

Rakouská stavba železnice přes bosenské území do Uvace se sice protahovala vinou nedostatku finančních prostředků, ale roku 1905 byl tento náročný projekt dokončen. „Teprve v tomto okamžiku nabylo propojení železniční sítě Bosny s tureckými drahami, tedy vybudování spojnice Uvac-Mitrovica, klíčového významu pro rakousko-uherské politické i ekonomické zájmy na Balkáně. Monarchie by takto získala přímé spojení s Konstantinopolí – doposud část železniční trati do turecké metropole vedla přes srbské území, došlo by k napojení na řecký železniční systém, vybudování této poměrně krátké spojnice by nepochybně podstatně přispělo k celkovému posílení rakouské pozice na Balkáně. Projekt stavby měl i podporu vojenských špiček, zejména šéfa generálního štábu Conrada von Hötzendorf.“⁶²⁾ Pro Rakousko-Uhersko se tak stávala tato otázka klíčovou, problém však spočíval v reakci velmocí, až Rakousko-Uhersko svůj projekt předloží. Zásadní slabinou Aehrenthalových jednání s Izvolským tak nesporně byla skutečnost, že problém sandžacké dráhy během nich nebyl zmíněn,⁶³⁾ a proto existovala obava, aby celá záležitost nenabourala již tak dosti křehkou entente, zvláště v době, kdy ruský tisk opět zahájil svou kampaň proti rusko-rakouské spolupráci.

Krize Sandžacké dráhy

Po relativně úspěšných jednáních s Izvolským se Aehrenthalova pozornost obrátila především k situaci v Konstantinopoli s úmyslem využít ji k prosazení rakouského projektu Sandžacké dráhy. Současně musel brát na vědomí, že přes nadějně rozhovory s Izvoským, vykazuje mürzstegský program značné slabiny, které ohrožují samotnou entente. Hlavní slabinou mürzstegského systému byla jeho značná těžkopádnost, zvláště poté, co začala zasedat konference velvyslanců v Konstantinopoli. Zde se naplno projevíly slabiny s nimiž se potýkal celý koncert velmocí. Velvyslanci byli jen pomalu informováni o záměrech svých vlád, a tak, když obdrželi příslušné instrukce, bylo to s takovým zpožděním, že události, kterých se instrukce týkaly, již proběhly. Dalším významným faktorem pak byla skutečnost, že velvyslanci v Konstantinopoli byli vesměs silné a vyhraněné osobnosti přesvědčené o tom, že jsou s místními problémy lépe obeznámeny, než jejich vlády. To vedlo k tomu, že byli až příliš často připraveni ignorovat pokyny z domovské země a jednat tak na vlastní pěst.¹⁾ Fakt, že záležitosti na konferenci byly výrazněji ovlivňovány osobnostmi samotných velvyslanců pak vedl, k tomu, že se při jednáních projevovaly i jejich osobní názory a antipatie, což jednání ještě více komplikovalo.

Nové zasedání konference bylo na žádost britského velvyslance O'Connora odloženo na 19. října. Do té doby obdržel britský velvyslanec nové instrukce v nichž mu bylo doporučeno, aby se snažil spolupracovat s ruským velvyslancem Zinověvem a současně měl prosadit co nejradikálnější podobu justiční reformy

v Makedonii. Proti jeho návrhům se však postavil německý zástupce na konferenci Kiderlen-Wächter (zastupoval v Konstantinopoli nepřítomného německého velvyslance Marschalla) i francouzský velvyslanec Constans. Konference tak ztratila svou soudržnost, a proto lze tvrdit, že zástupci Rakouska-Uherska a Ruska ztratili kontrolu nad vývojem situace.²⁾ Uváznutí konference na mrtvém bodě pak vedlo Aehrenthala k tomu, aby Pallavicinimu doporučil podpořit návrh Zinověva, podle nějž se měli inspektory pro Makedonii stát křesťané, které by vybral sultán ze seznamu navrženého velmocemi. To však vyvolalo odpor jak Němců tak Britů, kteří s tímto návrhem nesouhlasili. Na zasedání ze 4. prosince tak bylo pouze dosaženo dohody podle níž měl být dosud neexistující společný návrh velmocí předán sultánovi jako kolektivní nota velmocí. Rakousko-uherský velvyslanec Pallavicini však možnost dosažení dohody hodnotil značně pesimisticky.³⁾ To vyjádřil i ve svém dopise Aehrenthalovi z 11. prosince, kde zvláště negativně hodnotil činnost Zinověva, jenž navázal velmi úzké kontakty s O'Connorem. Tuto Zinověvovu činnost pak přičítal aktivitám Izvolského, jenž podle Pallaviciniho názoru neměl zájem na dalším pokračování entente.

Aehrenthal však považoval Pallaviciniho zprávy za přehnané a v tomto názoru jej jen utvrzovaly zprávy Berchtolda z Petrohradu, z nichž vyplývalo, že rusko-britské sblížení dosáhlo svého vrcholu a brzy bude narušeno spory v otázce Úžin.⁴⁾ Aehrenthala také povzbudilo shodné stanovisko s Izvolským, které oba státníky sjednotilo v odporu proti britským návrhům ohledně nasazení četnictva v Makedonii. A tak „konfrontován s identickými odpověďmi z Vídně a Petrohradu, mohl Grey pouze opustit svůj návrh.“⁵⁾ Skutečnost, že Rusko stále stojí na rakouské straně pak Aehrenthala vedla k přesvědčení, že podpory Petrohradu je třeba využít dokud s ní Rakousko-Uhersko může stále počítat.

Aby však mohl prosadit rakouský projekt Sandžacké dráhy, musel si Aehrenthal zajistit také podporu Berlína. K tomu se mu naskytla příležitost, když se z Berlína do Konstantinopole vracel německý velvyslanec Marschall. Aehrenthal se zde snažil nejprve získat německou podporu pro rakouskou politiku v Makedonii, musel se však smířit pouze s obecnou formulací, že Německo nebude oponovat návrhům mocností entente. Druhým bodem jednání se stala otázka Úžin, neboť začínalo být zřejmé, že hlavním cílem ruské politiky se stává získání volného průjezdu Bosporem a Dardanelami, což by podle Vídně i Berlína způsobilo, že se Rusko stane pánem v Konstantinopoli. Přes toto nebezpečí však hodlaly dvojspolkoví partneři zaujmout spíše vyčkávací stanovisko. Jako poslední byla projednávána otázka Sandžacké dráhy. Němci sice přislíbili podporu tomuto projektu již za Aehrenthalovy návštěvy v Berlíně v květnu 1907,⁶⁾ přesto si chtěl Aehrenthal vyzkoušet pevnost tohoto stanoviska a získat nové ujištění o německé podpoře. Doufal také, že se mu podaří pro tento projekt získat Marschalla, jenž měl nejen pevnou pozici u německého císaře Viléma II., ale během svého působení v Konstantinopoli získal i značný vliv na sultána Abdülhamida II.⁷⁾ Aehrenthal proto Marschallovi nastínil výhody tohoto projektu, jenž měl podle názoru rakousko-uherského ministra zajistit nejen trvání statu quo na Balkáně, ale současně konkurovat rusko-srbskému projektu železničního spojení Dunaje s Jadranem, které by se vyhnulo rakousko-uherskému území.⁸⁾ Aehrenthal tak na Marschalla apeloval, aby v zájmu zastavení tohoto projektu, jenž by výrazně poškozoval rakouské zájmy na Balkáně podpořil rakouský železniční projekt. Přestože se mu nedostalo jednoznačného ujištění o německé podpoře, doufal Aehrenthal, že jeho argumenty nakonec získají Marschallovu podporu.

Na přelomu let 1907 a 1908 se tak rakouská politika plně zaměřila na získání koncese nutné pro stavbu Sandžacké dráhy. Aehrenthal si uvědomoval dvojí nebezpečí, které rakousko-uherskému projektu hrozilo. Byl to jednak již zmíněný rusko-srbský projekt tzv. Trasverzální dráhy a současně hrozba, že by se Izvolskému podařilo dosáhnout pokroku v otázce Úžin. To by ohrozilo celkové postavení habsburské monarchie na Balkáně, což by Aehrenthala nutilo k náhlé anexi Bosny a Hercegoviny. Takový krok by však bezpochyby vyvolal ostrý spor s Portou a idea projektu Sandžacké dráhy by tak byla nenávratně ztracena. Proto byl Aehrenthal odhodlán postupovat tak rychle, jak to jen bude možné a zaslal v tomto smyslu instrukce Pallavicinimu. Ten byl sice přívržencem tohoto projektu, přesto však vyzýval k opatrnosti a radil Aehrenthalovi, aby s prosazením projektu vyčkal do té doby, než bude sultánovi předána kolektivní nota velmocí ohledně makedonských reforem.⁹⁾ Aehrenthal však nebyl ochoten vyčkávat, zvláště když kolektivní nota velmocí ještě nebyla připravena a jednání ohledně jejího obsahu se neúnosně protahovaly.

23. prosince 1907 proto byly Pallavicinimu zaslány instrukce ohledně prosazení rakouského projektu. Pallavicini měl na audienci u sultána Abdülhamida poukázat na tradiční vstřícný vztah Rakousko-Uherska vůči Osmanské říši a současně měl zdůraznit hospodářský význam plánované trati pro obě země. Po této audienci se měl Pallavicini setkat s velkovezírem Feridem Paşou, kterému měl slíbit, že pokud Vídeň získá koncesi na výstavbu železnice bude Porta moci očekávat od Rakouska-Uherska protislužbu v podobě příslibu, že Vídeň bude přesuny svých posádek v sandžaku napříště vždy konzultovat s Portou.¹⁰⁾ Tyto kroky pak měly být podniknuty skrytě, tak aby se o nich nedozvěděl ruský velvyslanec Zinověv, z jehož strany se bylo třeba obávat odporu proti projektu.

Přesto však i nadále zůstala klíčovou otázkou podpory Německa rakouskému projektu. Tento problém vyřešil Pallavicini, když 30. prosince informoval Marschalla o předání plánů rakouského projektu sultánovi. Marschall proto požádal státního sekretáře Wilhelma von Schoena o instrukce. Schoen reagoval okamžitě, přičemž dal na vědomí, že je „srozuměn s opatrnou podporou rakousko-uherského postupu v železniční otázce.“¹¹⁾ Tím byla otázka německé podpory v podstatě vyřešena. Otazník přesto visel nad reakcí ostatních velmocí a Aehrenthal se proto cítil povinen je alespoň rámcově informovat. Berlín o demarši sultánovi informoval velvyslanec Szögyény. Úkol získat alespoň neutrální stanovisko pak dostali velvyslanci v Petrohradě a Římě Berchtold a Lützow. Oba tito diplomaté informovali vlády Ruska a Itálie 9. ledna 1908. Izvoslkij zachoval při rozhovoru s Berchtoldem dosti rezervované stanovisko, což Berchtold správně interpretoval jako neochotu ruského ministra angažovat se v této otázce.¹²⁾ Ani italský ministr zahraničí Tittoni nevznesl proti rakouskému projektu Sandžacké dráhy námitky. Paříž a Londýn pak byly o rakouských úmyslech informovány až 16. ledna 1908, přičemž toto pozdější informování západních velmocí naznačuje, že jejich podporu považoval Aehrenthal za druhořadou.¹³⁾

Mezitím se Pallavicini snažil získat pro projekt podporu Porty, čemuž se výrazně přiblížil, když se mu také díky podpoře Marschalla zdařilo získat souhlas velkovezíra. Při své činnosti se však snažil využít skutečnosti, že souběžně probíhala jednání ohledně makedonských reforem a Turci proto od Rakouska-Uherska očekávali vstřícný postoj. Tím však byly otázky Sandžacké dráhy a makedonských reforem nebezpečně propojeny, zvláště ve chvíli, kdy se tato otázka výrazně vyhrotila.¹⁴⁾ Porta totiž odmítla veškeré požadavky velmocí z 15. prosince podle nichž měl být prodloužen mandát reformních orgánů. Toto odmítnutí pak

vedlo ke krizi, přestože se velvyslanci rozhodli svůj požadavek opakovat. V obtížné situaci se proto ocitl Pallavicini, jenž se sice musel připojit k tlaku velmocí, avšak nemohl zastávat tvrdé stanovisko, které by bezpochyby ohrozilo rakouský železniční projekt. Sám Aehrenthal si nepřál ústup velmocí v otázce prodloužení reformních orgánů, jelikož se obával, že tato diplomatická blamáž velmocí by jen povzbudila Turky k dalšímu odporu. Stávající situace tak vnášela do jednání konference velvyslanců značnou nejistotu, která byla ještě násobena tím, že velmoci zastávaly dosti protichůdná stanoviska.

Za tohoto dosti nepříjemného vývoje událostí se sešly delegace. Zde pronesl Aehrenthal svou památnou řeč o výhledech Rakouska-Uherska na mezinárodní scéně. „Aehrenthal touto řečí bezpochyby zamýšlel vyburcovat veřejné mínění Rakouska-Uherska z jeho dosavadního skrz naskrz pesimistického posuzování zahraniční politiky a budoucnosti duální monarchie.“¹⁵⁾ Ministr svou řeč zahájil přehledem politických zisků monarchie v uplynulém roce, přičemž zvláštní pozornost věnoval vývoji situace v Makedonii. Pak přešel k tématu Sandžacké dráhy, o níž prohlásil, že to bude „nejkratší trasa ze střední Evropy do Egypta a Indie“, přičemž Rakousku-Uhersku bude zajištěno, aby se „podílelo na ohromné výměně zboží mezi Okcidentem a Orientem přes Konstantinopol a Úžiny.“¹⁶⁾ Aby uklidnil veřejné mínění prohlásil Aehrenthal, že Rakousko-Uhersko netouží po územních ziscích na Balkáně,¹⁷⁾ a že stavba Sandžacké dráhy sleduje jen hospodářské cíle, čímž nikterak neodporuje entente s Ruskem, které je zaměřeno pouze k udržení politického statu quo.¹⁸⁾ Aehrenthalova vyvážená řeč měla na veřejné mínění vesměs pozitivní dopad a železniční projekt si získal „velkou podporu u politických a hospodářských špiček v obou částech soustátí.“¹⁹⁾

Mezinárodní ohlas se však od příznivé reakce rakousko-uherské veřejnosti značně lišil, zvláště v Konstantinopoli vyvolalo Aehrenthalovo exposé rozporuplné reakce.

„Tento senzační Aehrenthalův tah způsobil zuřivé reakce v nepřátelsky naladěných zahraničních metropolích a povzbudil ostatní země k tlaku na Portu ve prospěch vlastních železničních projektů.“²⁰⁾ Zvláště Rusové byli velmi pobouřeni, přičemž hlavně tisk i дума reagovali krajně nepřátelsky. Sám Izvoskij byl značně zaskočen a uvědomoval si, že případný souhlas Porty s rakouským projektem minimalizuje šance na uskutečnění rusko-srbského plánu Transverzální dráhy. Ta měla spojit Srbsko s některým z albánských či černoohorských přístavů, čímž by tato vnitrozemská země získala spojení k moři, které by se vyhnulo rakousko-uherskému území. Za stávající situace však hrozilo, že bude uskutečněn rakouský plán, jenž počítal, s odbočkou ze Sandžacké dráhy, která by spojovala Srbsko přes bosenské území s některým z jaderských přístavů. To by znamenalo, že nejkratší obchodní spojení Srbska se západní Evropou bude i nadále procházet přes území Rakouska-Uherska, které by tak získalo výhodný prostředek jak kontrolovat a omezovat srbskou expanzivní politiku.

Naproti tomu Británie, velký odpůrce habsburské monarchie v otázce makedonských reforem, nebyla rakouským projektem příliš zneklidněna, neboť Foreign Office doufal, že celé záležitosti lze využít k rozštěpení entente. Stálý podsekretář na ministerstvu zahraničí dokonce prohlásil, že „očividně začíná boj mezi Rakouskem a Ruskem na Balkáně a my nebudeme Rusy obtěžováni v Asii.“²¹⁾ I britský tisk zachoval značně zdrženlivé stanovisko, které bylo podtrženo tím, že The Times dokonce ve své informaci o Aehrenthalově projevu rakouský projekt ani nezmínily.²²⁾

V samotné Konstantinopoli vládly značně smíšené pocity, přičemž znalec místních poměrů německý velvyslanec Marschall do Berlína hlásil, že „Aehrethalova řeč v delegaci učinila na Portu ten nejtrappnější dojem a nepochybuji, že v paláci bude přijata stejně.“²³⁾ Zvláště některá Aehrenthalova vyjádření o nutnosti pokračování makedonských reforem působila na Turky krajně zneklidňujícím dojmem. Přesto na svém zasedání z 29. ledna 1908 rozhodla turecká ministerská rada o souhlasu s rakouským železničním projektem. O dva dny později vyjádřil svůj souhlas i samotný sultán Abdülhamid II.. Stavba železnice spojující Uvac s Mitrovicí sice měla být pod tureckou kontrolou, bylo však zřejmé, že ta bude jen formální a skutečnou realizací budou pověřeni odborníci rakouské Společnosti orientálních drah.²⁴⁾ Souhlas turecké vlády byl pro Ballhausplatz naprostým triumfem, na němž měl nesporně klíčový podíl Pallavicini, jemuž se podařilo tento projekt zajistit obratnou politikou, během níž se mu zdařilo získat podporu u Porty respektovaného německého velvyslance Marschalla. Tuto skutečnost uznali i ostatní velvyslanci v Konstantinopoli, přičemž sám britský velvyslanec O'Connor prohlásil, že „ještě se nikdy nestalo, aby někdo v tak krátkém čase prosadil takovéto iradě“²⁵⁾ Pallaviciniho úspěch ještě umocňuje, že samotnému Marschallovi trvalo několik let, než se mu podařilo získat souhlas sultána s projektem Bagdádské dráhy. Přesto měl rakouský pocit triumfu trvat jen dosti krátce.

Projekt totiž způsobil značné odcizení mezi Vídní a Petrohradem. Zvláště ruské nacionalistické kruhy byly značně pobouřeny a toto pobouření jen zesilovaly útoky ruského tisku proti Rakousku-Uhersku. List *Novoje Vremja* například napsal, že rakouský železniční projekt povede ke germanizaci celého Blízkého východu.²⁶⁾ Aehrenthal proto zaslal instrukce Berchtoldovi, aby se pokusil pošramocené vztahy mezi oběma velmocemi vylepšit. O to se rakouský velvyslanec pokusil během

audience u Izvolského 29. ledna, kdy prohlásil, že Sandžacká dráha nebude prosazována na úkor reforem a Rakousko-Uhersko neplánuje expanzi na Soluň, jak naznačovaly některé články v ruském tisku. Přes určité pozitivní výsledky však Berchtold hodnotil situaci jako nebezpečnou, přičemž 5. února hlásil Aehrenthalovi, že „politika entente je udržitelná pouze za předpokladu, že justiční reforma skončí úspěchem.“⁽²⁷⁾

4. února 1908 bylo schválení rakouského projektu veřejně oznámeno, přičemž druhého dne se konalo další zasedání velvyslanecké konference. Ta skončila naprostým fiaskem. Velvyslanci se totiž nechali přesvědčit argumentací Marschalla, jenž tvrdil, že připravená kolektivní nota je naprosto nedostatečná a Porta není připravena takovýto dokument přijmout. To způsobilo mezi velvyslanci určitý rozkol a tak dospěli do stadia, kdy hodnotili vyhlídky na úspěch jako nulové, přičemž zástupci mocností entente Pallavicini a Zinověv nebyli schopni podniknout jakýkoli efektivní krok. Konferenci tak nezbylo než odmítnout předání nóty Portě. Tato diplomatická blamáž velmocí vyvolala bouři. Velvyslanci se vzájemně obviňovali ze sabotování konference. Pallavicini obviňoval zvláště O'Connora z nepružného a příliš radikálního stanoviska, což přimělo Aehrenthala k pokusu přesvědčit Izvolského, že „to jsou Britové a ne Rakousko-Uhersko, kdo má být obviňován.“⁽²⁸⁾ Izvolskij však dočasně ztratil ve Vídeň jakoukoli důvěru, neboť byl od Zinověva informován, že za katastrofální výsledky konference je zodpovědný Pallavicini, jenž konferenci obětoval ve snaze zajistit Rakousku-Uhersku souhlas Porty s projektem Sandžacké dráhy. Zinověv byl ve svých stížnostech na Pallaviciniho podpořen O'Connorem, což Izvolského vedlo k názoru, že Vídeň již není možno v otázce Makedonie věřit, a proto se hodlal spoléhat na „ty mocnosti, které jsou upřímně oddány věci reforem.“⁽²⁹⁾ Tím měl ruský ministr bezpochyby na

mysli Británii, neboť ruský spojenec Francie zachovával vůči celé záležitosti krajně zdrženlivé stanovisko.

Je sice pravdou, že Pallavicini nebyl ochoten stupňovat tlak na Turky a tím ohrozit projekt Sandžacké dráhy, přesto je nutno uznat, že obvinění O'Connora a Zinověva „neodpovídalo skutečnosti.“³⁰⁾ Současně je třeba zdůraznit, že jak Londýn tak Petrohrad viděly za celou záležitostí rakouského projektu německé intriky, což je jen vedlo k zesílení odporu. Zde se totiž projevila hodnocení dopisovatele Times ve Vídni Henryho Wickhama Steeda, jenž prohlásil, že Německo „v celé záležitosti hraje svou roli.“³¹⁾ To sice byla pravda, přesto však je nutno rozhodně odmítnout názor, že Rakousko-Uhersko hrálo v celé záležitosti roli německého satelitu.

Přestože nakonec v dubnu 1908 Petrohrad slíbil „loajálně se zdržet jakékoli obstrukce rakousko-uherského projektu.“³²⁾ Krize Sandžacké dráhy bezpochyby znamenala nebezpečné narušení Aehrenthalovy koncepce spolupráce s Ruskem. To se teď začalo stále více orientovat na spolupráci s Londýnem, jenž celou záležitost hodnotil tak, že „rakouská akce vede k tomu, že Rusko bude v budoucnu na nás stále závislejší.“³³⁾ Se stejným uspokojením pak Hardinge v březnu hodnotil zhroucení mürsztegského programu.³⁴⁾ Aehrenthal však doufal, že přes fiasko společné politiky v Makedonii se podaří spolupráci udržet. To naznačovalo i exposé ruského ministra zahraničí v dumě 17. dubna 1908, kde hájil výsledky spolupráci s Rakousko-Uherskem.³⁵⁾ To dávalo Aehrenthalovi jistou naději, že se přes vzájemné spory ohledně rakouského úspěchu v otázce projektu Sandžacké dráhy podaří zajistit další pokračování rakousko-ruské spolupráce. Události následujících měsíců pak měly ukázat, že naděje rakousko-uherského ministra zahraničí nebyly neopodstatněné.

Příprava k anexi Bosny a Hercegoviny

Bouře, kterou vyvolala krize Sandžacké dráhy se uklidnila až v dubnu 1908. Poté se situace na Balkáně částečně uklidnila. Krize sice způsobila konec rakousko-ruské entente v otázce makedonských reforem, přesto byl Aehrenthal přesvědčen, že se mu podaří udržet dobré vztahy s Ruskem, s nímž zamýšlel spolupracovat ve snaze udržet status quo na Balkáně. O tom, že cesta k rakousko-ruskému sblížení není definitivně uzavřena, pak svědčila již zmíněná Izvolského řeč pronesená v dubnu 1908 v dumě. Zde Izvolskij prohlásil, že smlouva s Rakouskem se mu „zdá jako cenná záruka pro mírový průběh záležitostí na Balkánském poloostrově.“¹⁾ Tato řeč pomohla k novým jednáním mezi Ruskem a Rakouskem, přičemž nový impuls jim dodala roztržka mezi Srbskem a Bulharskem ohledně Makedonie v polovině června. Srbsko doufalo v pomoc Ruska, zatímco Aehrenthal se snažil opatrnými kroky získat si přízeň Bulharska ve snaze jednak zabránit vzniku spolupráce balkánských Slovanů a současně si zajistit přízeň Bulharů tak, aby byli ochotni napříště s Vídní spolupracovat.²⁾ Rusko zase chtělo dosáhnout vytvoření spolupráce mezi Srbskem a Černou Horou. Proto po návštěvě černohorského knížete Nikoly v Petrohradě (v dubnu 1908) tlačili na Cetinji a Bělehrad, aby ukončili své vleklé spory. V tomto bodě však ruská politika zaznamenala neúspěch, když byl na knížete Nikolu spáchán neúspěšný bombový atentát, přičemž tato teroristická akce byla bezpochyby zorganizována Srby.³⁾ Po této události pak již nemohlo být dosaženo vytvoření srbsko-černohorské spolupráce, a proto se Izvolskij rozhodl změnit svou politiku a opět navázat na přímé rozhovory s Vídní.

Ty však začaly až po návštěvě britského krále Eduarda VII. v Revalu, kde Izvolskij jednal s Hardingem, což Vídeň dosti zneklidnilo, neboť vznikla obava, že pod pláštíkem královské návštěvy Rusko a Velká Británie plánují vytvoření společného postupu proti Osmanské říši. Tyto Aehrenthalovy obavy se pak Izvolskij pokusil rozptýlit v memorandu z 2. července, v němž zopakoval, že Rusko je i nadále věrné entente z roku 1897.⁴⁾ Současně však zdůraznil, že se „jeví vhodným, aby jisté body tohoto entente byly definovány přesnějším způsobem.“⁵⁾ Současně Izvolskij naznačil, že pokud by Vídeň podpořila ruské plány ohledně Úžin,⁶⁾ Petrohrad by uznal případnou anexi nejen Bosny a Hercegoviny, ale i sandžaku Novi Pazar Rakousko-Uherskem.⁷⁾ Tento ruský návrh tak „šel daleko za cokoli, s čím počítal Gohuchowski“ a „zdálo se že entente z roku 1897 by mohlo vstoupit do zlatého věku.“⁸⁾ Přesto však nebyl Aehrenthal zatím připraven přistoupit na Izvolského nabídky. Později však Aehrenthal Izvolského nabídky komentoval tak, že „pouze Izvolského ctizádost usnadnila cestu k anexi.“⁹⁾

Krátce poté však na Balkáně došlo k událostem, které Aehrenthala přiměly změnit své prozatím odmítavé stanovisko k Izvolského návrhu. V Osmanské říši totiž po ztroskotání makedonských reforem došlo k silnému napětí, které zdánlivě vyvrcholilo odchodem malé vojenské jednotky do hor s tím, že své vzbouření ukončí až po obnovení ústavy z roku 1876. Toho využila zatím relativně malá skupina, která v 90. letech 19. století vešla ve Francii ve známost pod názvem Jeunes Turcs – Mladoturci. Jejich vedení se teď chopil major třetího armádního sboru Enver Bey, jenž se svou organizací vyhlásil obnovení osmanské ústavy. Díky své vytrvalé propagační činnosti se pak Mladoturkům podařilo v druhé polovině července 1908 vyvolat povstání mezi jednotkami druhého a třetího armádního sboru. Povstalci pak rychle postupovali na Konstantinopol, kde znepokojený sultán

Abdülhamid II. vystřídal Ferida Paşu ve funkci velkovezíra Küçükem Saidem Paşou, jenž s rebely sympatizoval. 24. července pak sultán kapituloval definitivně, když svým dekretem obnovil ústavu a nařídil vypsání parlamentních voleb.¹⁰⁾

Ve Vídni zprvu zavládlo přesvědčení, že Turci v obavě, že v Revalu došlo k nějakým dohodám zaměřeným proti zájmům Porty se rozhodli udělat si pořádek ve vlastním domě, čemuž odpovídala i skutečnost, že i makedonští křesťané zachovali klid.¹¹⁾ Přesto však bylo jasné, že převrat v Turecku vážně ohrožuje rakouské zájmy na Balkáně. Rakouský spojenec Německo, jehož podpora byla pro Rakousko-Uhersko mnohdy klíčová (jak se ukázalo i v případě získání koncese pro stavbu Sandžacké dráhy) totiž ztratilo své pozice v Konstantinopoli. To bylo dáno faktem, že nově nastoupivší Mladoturci se orientovali na západní velmoci a „zdálo se, že nic nemůže zabránit neobyčejnému vzrůstu britského vlivu.“¹²⁾ To však byl pro Vídeň bezesporu značný problém, neboť od zhroucení programu makedonských reforem panovala mezi Vídni a Londýnem značná nedůvěra. To však neměl být jediný problém Vídni.

Vypsání voleb do tureckého parlamentu se týkalo i Bosny a Hercegoviny,¹³⁾ což výrazně ohrožovalo rakouské postavení v obou provinciích. Po vyhlášení voleb v Bosně a Hercegovině by totiž mohl turecký parlament na základě skutečnosti, že na Berlínské konferenci bylo Rakousko-Uhersko donuceno podepsat klauzuli o dočasném charakteru okupace Bosny a Hercegoviny,¹⁴⁾ požadovat, aby Vídeň stáhla své jednotky z obou provincií. Pokud by se Vídeň zdráhala toto učinit, mohla Porta poukázat na skutečnost, že v době po 24. červenci 1908 byly Bosna a Hercegovina jedinými provinciemi Osmanské říše, které neměly platnou ústavu. To bylo dané tím, že František Josef I. nemohl provinciím zajistit platnou ústavu dokud byly pod vládou (byť formální) Porty. Aby bylo možno přistoupit k takovému kroku pak bylo

nutné provést anexi. Současně vystávala hrozba, že pokud by nebyla provedena urychlená anexe obou provincií a Bosna a Hercegovina získaly autonomii, jak navrhovali Turci, dostaly by se obě země pod nadvládu Srbska, které od začátku mladoturecké revoluce zahájilo prudkou agitační kampaň, a čím bližší byl rozpad Osmanské říše, tím větší byly srbské nároky.¹⁵⁾ Nebezpečí, které tak hrozilo, bylo dosti akutní a Aehrenthal musel jednat rychle, aby dokázal zabránit vývoji situace, který by podkopal celé postavení habsburské monarchie na Balkáně.

Proto musely být vyřešeny mnohé problémy, které byly s anexí spojeny. To znamenalo zajistit určitou mezinárodní konstelaci, která by byla pro anexi výhodná a vyřešit otázku osudu novopazarského sandžaku. Ten sice neměl status okupovaného území, ale skutečnost, že se zde nacházely rakouské vojenské posádky, pro tyto země de facto znamenala okupaci. Zde od vypuknutí mladoturecké revoluce sílilo národnostní hnutí, které bylo silně podporováno jak Srby, tak Černohorci. To vedlo k místním bouřím a protestům proti rakouským okupačním jednotkám pod heslem „Dolje sa Svabom-Nikdy se Šváby.“¹⁶⁾ Ze zprávy generálmajora Rhemena, velitele 9. horské brigády umístěné v sandžaku pak vyplývá, že rakouské jednotky musely balancovat mezi několika národnostními skupinami podporovanými z okolních států, přičemž část z nich byla vůči Rakousku-Uhersku značně nepřátelská.¹⁷⁾ Situace na Balkáně se také značně změnila, že Aehrenthal byl připraven přehodnotit tradiční stanovisko Vídně vůči držbě Novi Pazaru. To předpokládalo, že obsazení tohoto území rakouskými posádkami zajistí, aby nedošlo k jeho rozdělení mezi Srbsko a Černou Horu a zabránil tak možnému spojení těchto dvou států, které by tak mohly vytvořit velký slovanský stát, jenž by hrozil obklíčením rakousko-uherských hranic z jihu. V roce 1908 však panovalo mezi Srbskem a Černou Horou značné nepřátelství, které

vylučovalo nějakou spolupráci obou zemí, což omezovalo nebezpečí na jižní hranici Rakouska-Uherska. Krom toho udržování posádek a budování pevností v sandžaku bylo dosti nákladné a z vojenského hlediska byl sandžak, sevřený mezi Srbsko a Černou Horu, v podstatě nehajitelný, na což poukazoval i šéf generálního štábu Conrad von Hötzendorf, jenž současně tvrdil, že případná (a Rusy nabízená) anexe sandžaku by Rakousko-Uhersku nepřinesla žádné výhody.¹⁸⁾ Proto padlo rozhodnutí současně s anexí Bosny a Hercegoviny sandžak evakuovat. Tím by se Rakousko-Uhersko vyhnulo nevyhnutelné ztrátě prestiže, kterou by utrpělo, pokud by tento krok byl samostatnou akcí a současně mu tento postup mohl přinést nesporné výhody. „Na mezinárodní scéně je mohla Vídeň prezentovat jako důkaz mírumilovných záměrů Rakousko-Uherska, které se takto vlastně vzdává aspirací v soluňském směru. Turkům mohla být evakuace předložena jako projev dobré vůle a jistá, byť trochu podivná, kompenzace za ztrátu Bosny a Hercegoviny.“¹⁹⁾

Události následujících měsíců pak zásadním způsobem ovlivnila ministerská konference, která proběhla v budově ministerstva zahraničí 19. srpna 1908. Přítomni byli oba ministerští předsedové Beck a Wekerle, ministr války Schönaich, společný ministr financí Burian a šéf generálního štábu Conrad. Předsedou konference pak byl Aehrenthal, který předložil otázku anexe Bosny a Hercegoviny, jejíž nezbytnost byla po předchozích událostech v Osmanské říši naprosto zřejmá. Aehrenthal nejprve uvedl celý problém v rámci koncertu velmocí, přičemž zdůraznil, že Rakousko-Uhersko nemá vůči Osmanské říši žádné nepřátelské úmysly a doufá, že po vyřešení jeho vnitřních problémů se z Turecka stane klidný soused. Pak se rozhovořil o problému Bosny a Hercegoviny, přičemž vyjádřil názor, že pokud by Rakousko-Uhersko mohlo oběma provinciím zajistit ústavu, musí nejprve přikročit k jejich anexi.²⁰⁾ Co se týče reakce velmocí, Aehrenthal prohlásil, že Vídeň se může

spolehnout na podporu Německa, „neboť tato velmoc je nyní zcela odkázána na Rakousko-Uhersko.“²¹⁾ Od druhého partnera z Trojspolku Itálie pak podle Aehrenthala nehrozilo žádné nebezpečí, neboť „Itálie nemůže na základě smlouvy o Trojspolku žádat jakékoli kompenzace.“²²⁾ S odporem Francie, nebo Británie pak podle Aehrenthala nebylo třeba počítat, neboť obě tyto země byly zaměstnány svými vlastními problémy, a proto byl Aehrenthal připraven tuto záležitost s nimi vůbec neprojednávat.²³⁾ Jediné vážné nebezpečí pak Aehrenthal spatřoval v postoji Ruska. O stanovisku Petrohradu pak Aehrenthal prohlásil, že ten je sice vázán k souhlasu s anexí několika smlouvami (např. smlouvou o Spolku tří císařů z roku 1881), přesto, bylo nutno očekávat, že Rusko bude spojovat otázku anexe s otázkou Úžin. To již ostatně naznačil Izvolskij v červenci, kdy Rakousku-Uhersku nabídl za podporu ruských plánů v Úžinách nejen souhlas s anexí Bosny a Hercegoviny, ale i novopazarského sandžaku. Aehrenthal pak prohlásil, že kladný postoj Ruska bude ještě nutno zajistit jednáními, bylo proto zřejmé, že pokud Rusko zachová benevolentní stanovisko vůči anexi, pak jej Rakousko-Uhersko podpoří v otázce Úžin.²⁴⁾ Ohledně možného odporu Ruska či Porty pak Conrad vystoupil s prohlášením, že „Rusko není v pozici, aby mohlo vést válku a vojenská situace Turecka není taková, aby se Rakousko-Uhersko muselo bát útoku z jeho strany.“²⁵⁾ S tím pak souhlasil uherský ministerský předseda Wekerle, jenž prohlásil, že Rakousko-Uhersko si finančně nemůže dovolit válečný konflikt s cizí velmocí.²⁶⁾ Na to odvětil Conrad, že Rakousko-Uhersko se nemusí bát případného konfliktu s Itálií, jenž je dokonce „téměř žádoucí, neboť monarchie je vůči Itálii vojensky nadřazená.“²⁷⁾ To zneklidnilo oba ministerské předsedy a celou situaci zachránil Aehrenthal, který prohlásil, že vojenského odporu Itálie se není třeba obávat. Rakouský ministerský předseda Beck pak prohlásil, že přes nutnost anexe by tento

krok mohl být nebezpečný, neboť držba obou provincií vycházela ze souhlasu velmocí, což v případě anexe s sebou nese nebezpečí konfliktu. Na to reagoval Wekerle, jenž prohlásil, že „pokud budeme čekat, můžeme pak přijít příliš pozdě.“²⁸⁾ Na konci konference, po té co Aehrenthal přítomné ujistil, že s odporem proti anexi se dá počítat pouze ze strany Turků,²⁹⁾ bylo rozhodnutí o provedení anexe schváleno. Jediným skutečným oponentem anexe uvnitř habsburské monarchie byl tak pouze následník trůnu František Ferdinand. Aehrenthal proto z tohoto důvodu požádal 23. srpna 1908 císaře Františka Josefa I., aby následníka o chystaném kroku neinformoval, neboť se obával, že proti anexi naladěný následník by mohl záměr Vídně vyradit Vilému II. na své plánované návštěvě v Německu.³⁰⁾ Jediným bodem, jenž na této ministerské konferenci zůstal nakonec nedořešen, tak nakonec byla otázka budoucího statu obou provincií v rámci habsburské monarchie. Jediné na čem se oba ministři shodli bylo pokračování jejich správy pod společným ministerstvem financí.

Po tomto prosazení svého plánovanému postupu uvnitř monarchie, však na Aehrenthala čekal mnohem složitější úkol, kterým nebylo nic menšího, než zajistit pro rakouský krok dostatečné diplomatické zajištění. Jak již bylo řečeno západní velmoci měly být postaveny před hotovou věc a tomu odpovídalo i již tradiční setkání císaře Františka Josefa I. s britským králem Eduardem VII. v Ischlu, jež se konalo 13. srpna, tedy ještě před památnou ministerskou konferencí. Návštěva britského panovníka proběhla v „skrz naskrz přátelské atmosféře a byla oživena takovými příjemnými událostmi jako byla první jízda Františka Josefa I. automobilem, když císař jel spolu s králem do Weissenbachu.“³¹⁾ O chystané anexi však během jednání nepadlo ani slovo a přestože byl Eduard VII. o chystané akci o

dva dni později informován novinářem Steedem, odmítl tomu uvěřit, neboť jak řekl „císař by mi určitě něco řekl.“³²⁾

Důležitější než postoj západních velmocí však bylo pro Aehrenthala stanovisko trojspolkových partnerů, kteří museli být o anexi alespoň rámcově informováni s předstihem. 4. srpna se proto setkal v Salzburgu s italským ministrem zahraničí Tommasem Tittonim. Jednání měla přes přátelský tón převážně rámcový charakter, přičemž Tittoni požádal Aehrenthla, aby byl o případných krocích Vídně informován s předstihem, tak aby na ně mohl připravit veřejné mínění.³³⁾ Současně přiměl Aehrenthal Tittoniho k souhlasu s tím, že v případě rakouské anexe Bosny a Hercegoviny nebude Itálie požadovat kompenzace. První jednání tak skončilo úspěchem rakousko-uherského ministra zahraničí. Druhého dne se pak v nedalekém Berchtesgadenu sešel s německým státním sekretářem Schoenem, přičemž tyto rozhovory byly daleko otevřenější, než ty z předešlého dne. Aehrenthal prohlásil, že se bude snažit udržet co nejdéle status quo na Balkáně, přičemž se může stát, že Rakousko-Uhersko bude nuceno „přikročit ke konečnému upravení svého vztahu k Bosně a Hercegovině, a tímto řešením nemůže být nic jiného, než anexe.“³⁴⁾ Současně Aehrenthal naznačil, že za jistých okolností by Rakousko-Uhersko mohlo být nuceno k evakuaci svých posádek z novopazarského sandžaku. Na závěr požádal Aehrenthal Schoena o diplomatickou podporu Německa, o níž jej německý státní sekretář sice ujistil, přesto se však k ničemu nezavázal.³⁵⁾ Přestože sice nezískal od Schoena nějaké jednoznačné stanovisko, byl si Aehrenthal po této schůzce jist německou podporou.

Dříve než však mohl Aehrenthal přikročit k nejtěžšímu ze série jednání, kterým měla být schůzka s Izvolským, konala se ve Vídni ještě jedna ministerská konference, která řešila otázku anexe Bosny a Hercegoviny. Na této konferenci

konané 10. září se za Aehrenthalova předsednictví sešli oba ministerští předsedové, společný ministr financí baron Burián a společný ministr války Schönaich. Conrad tentokrát chyběl, neboť Aehrenthal se obával sporů s proválečně naladěným Conradem.³⁶⁾ Aehrenthal zde prohlásil, že monarchie se nemá v případě provedení anexe čehokoli obávat. Od Ruska ani Itálie neočekával žádné těžkosti, přičemž jedinou zemí, která bude skutečně poškozena bude Osmanská říše, jejíž „armáda byla v této době tak dezorganizovaná, že od Turecka se dalo očekávat sotva něco víc než pouhý protest.“³⁷⁾ Schönaich, jenž promluvil o vojenské stránce prohlásil, že anexe se obejde bez mobilizace a její částečná varianta by byla vyhlášena, pouze pokud by se vyskytly neočekávané komplikace.³⁸⁾ Pokud by to bylo nutné, prohlásil Schönaich, je možno během krátké doby po vyhlášení částečné mobilizace soustředit v obou provinciích až 64 000 vojáků.³⁹⁾

Po ukončení této konference se pak Aehrenthal 14. září sešel se srbským ministrem zahraničí Milovanem Milanovićem. Ten již 4. září jednal s Izvolským v Karlových Varech. Zde Izvolskij prohlásil, že je možné, že Rakousko-Uhersko přistoupí k anexi Bosny a Hrecegoviny a současně se stáhne z novopazarského sandžaku. V důsledku toho, že ruský ministr dal jednoznačně najevo, že Petrohrad proti takovému kroku Vídně nikterak nezasáhne, prohlásil Milovanović, že pokud bude anexi provázet stažení ze sandžaku, jedná se o značný ústupek Vídně a v takovém případě „by byla anexe přijatelnou.“⁴⁰⁾ Na jednáních s Aehrenthalem o deset dní později pak Milovanović vyjádřil naději na udržení dobrých sousedských vztahů. Jednání se pak převážně točila okolo nové obchodní smlouvy se Srbskem, přičemž Aehrenthal si postěžoval na nekončící srbskou agitaci. O blížící se anexi pak Aehrenthal svého srbského kolegu neinformoval.⁴¹⁾

Po ukončení těchto jednání pak Aehrenthala čekal nejobtížnější problém. Tím měla být jednání s Izvolským, na nichž chtěl Aehrenthal získat nejen souhlas Ruska s anexí, ale také zajistit další spolupráci a modus vivendi obou zemí na Balkáně. Blížící se anexi totiž Aehrenthal vnímal ve světle předchozích rusko-rakouských jednání (zvláště Izvolského nóty z 2. července) jako příležitost k posílení vztahů mezi oběma zeměmi. K setkání s ruským ministrem zahraničí pak Aehrenthal hodlal využít příležitosti, že Izvolskij, před svou okružní cestou po hlavních městech evropských velmocí trávil nějaký čas v Karlových Varech. Zde dlel i rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě Berchtold, jenž byl již dříve pověřen, aby zorganizoval schůzku Izvolského s Aehrenthlaem.⁴²⁾ Teď se tedy Berchtoldovi naskytla vhodná příležitost a pozval Izvolského na svůj zámek Buchlovice, kde se měl ruský ministr zahraničí setkat s Aehrenthalem. Izvolskij pozvání přijal a v úterý 15. září přijel se svým doprovodem do Buchlovic, kde již na něj čekal Aehrenthal.

Na těchto tajných jednáních pak byli přítomni: z rakouské strany Aehrenthal, Paul Esterházy, rakousko-uherský velvyslanec v Římě hrabě Heinrich Lützow a šéf Aehrenthalova kabinetu baron Max Gagern. Izvolského, jenž dorazil v osm hodin večer, pak doprovázel jeho první sekretář kníže Děmidov.⁴³⁾ Vlastní jednání se pak konala následujícího dne – tedy ve středu 16. září 1908 – přičemž šestihodinové rozhovory proběhly v dosti neoficiální a přátelské atmosféře během společné procházky obou ministrů v zámeckém parku a zčásti v odděleném malém pokoji.⁴⁴⁾ Jednání se především týkala Východní otázky, jejímž vývojem se oba ministři cítili být znepokojeni. Z jednání nebyl pořízen žádný oficiální zápis a oba ministři vydali jen dosti obecné společné komuniké, podle nějž dosáhli „celkového srozumění svých názorů o situaci v Turecku.“⁴⁵⁾ Nic neříkající prohlášení však ve skutečnosti

zastíralo pravý obsah společných rozhovorů. Aehrenthal odhalil Izvolskému svůj záměr přistoupit k anexi Bosny a Hercegoviny za současného vyklizení novopazarského sandžaku. S tím Izvolskij souhlasil, dokonce prohlásil, že pokud anexe bude provedena jako *fait accompli*, bude na ní vyklizení sandžaku vrhat lepší světlo.⁴⁶⁾ Ruský ministr však byl ochoten souhlasit s rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny pouze za určitých podmínek: Rakousko-Uhersko mělo podpořit ruské plány ohledně Úžin, Řecku měla připadnout Kréta, Bulharsko mělo získat plnou suverenitu (země byla stále pod formální nadvládou sultána) a Srbsko a Černá Hora měly být odškodněny drobnými pohraničními změnami na účet Bosny a Hercegoviny.⁴⁷⁾ Aehrenthal souhlasil se všemi návrhy ruského ministra, kromě posledního. Nakonec oba ministři souhlasili s tím, že obě země (Srbsko a Černá Hora) nemají právní nárok na kompenzace a jejich případné ekonomické odškodnění by mohla vyřešit mezinárodní konference, ta však v žádném případě neměla řešit otázku anexe jako takové.⁴⁸⁾ Klíčovým výsledkem jednání tak byla dohoda o tom, že Izvolskij odsouhlasil rakouskou anexi Bosny a Hercegoviny výměnou za Aehrenthalův slib, že podpoří ruskou věc ve prospěch Úžin. Po ukončení rozhovorů pak každý z ministrů hovořil s majitelem buchlovského panství Berchtoldem, přičemž podle jeho svědectví Izvolskij o výsledcích rozhovorů opakoval totéž co Aehrenthal.⁴⁹⁾

Aehrenthal tak z Buchlovic odjížděl s pocitem, že se mu podařilo dosáhnout klíčové dohody po níž může Rakousko-Uhersko bez větších obav přistoupit k anexi. Přátelský duch rozhovorů pak dokonce napovídal, že by mohl dosáhnout obnovení spolupráce s Ruskem na Balkáně. Tento dojem se však měl změnit již krátce po anexi. Izvolskij, jenž neměl k podobné dohodě mandát cara, ani své vlády,⁵⁰⁾ totiž poté, co nezískal podporu pro svůj plán ohledně Úžin u západních velmocí, popíral,

že by s Aehrenthalem uzavřel jakoukoli dohodu ohledně anexe. Později Izvolskij dokonce tvrdil, že jej Aehrenthal podvedl.⁵¹⁾ O rok později pak v rozhovoru pro *Fortnightly Review* prohlásil, že v Buchlovicích odmítl Aehrenthalovy návrhy a oznámil mu zde, že otázka anexe je celoevropskou záležitostí.⁵²⁾ Na své zpáteční cestě do Petrohradu, na podzim 1908, kdy již věděl, že jeho plány na změnu statu Úžin skončily naprostým fiaskem, dokonce Aehrenthala během rozhovoru s Bülowem ostře napadl, přičemž zašel až k antisemitským urážkám.⁵³⁾ Jedním z hlavních Izvolského argumentů pak byla skutečnost, že jej Aehrenthal neinformoval o brzkém termínu anexe.⁵⁴⁾ Toto jeho tvrzení však neodpovídalo jeho předchozím výrokům, že s Aehrenthalem o anexi nejednal, což ještě více podkopalo jeho důvěryhodnost na mezinárodním poli. Přesto Izvolského pozdní reakce vyvolala vleklý spor o to, který z obou státníků podal pravdivou verzi jednání v Buchlovicích. Pravda nakonec vyšla najevo až v roce 1962, kdy byly odtajněny některé ruské archivy, v nichž byl nalezen Izvolského dopis vysokému ruskému diplomatu Čarykovovi. Zde Izvolskij 16. září z Buchlovic píše: „Shledal jsem s naprostou jistotou, že rakousko-uherská vláda se neodvolatelně rozhodla pro anexi Bosny a Hercegoviny...je velmi pravděpodobné, že baron Aehrenthal učiní prohlášení o anexi v delegacích, jejichž jednání má začít 6. října.“⁵⁵⁾ Tento i další dokumenty, stejně jako jeho předchozí jednání na diplomatickém poli, tak Izvolského jednoznačně usvědčují ze lži. Izvolskij nejen, že souhlasil s rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny výměnou za svolení Vídně se změnou statu Úžin, ale věděl i, kdy k anexi s největší pravděpodobností dojde. Jeho chybou však bylo, že místo toho, aby začal spěchat s prosazením svého plánu ohledně Úžin u západních velmocí, nechal se událostmi zaskočit, což jej pak ve snaze zachránit si tvář vedlo k nehoráznému obviňování rakousko-uherského ministra z podvodu. Na základě

těchto faktů pak nelze souhlasit s tvrzením rakousko-uherského velvyslance v Římě Lützowa (jenž však pochopitelně neznal plný obsah jednání a neměl samozřejmě ani přístup k ruským dokumentům) jenž napsal, že „Izvolckij odcházel z buchlovického zámku přesvědčen, že jde více či méně o vzdálený projekt, k němuž je nutno učinit ještě bližší dohodu, zatímco Aehrenthal byl rozhodnut provést anexi okamžitě.“⁵⁶⁾

Izvolckého pozdější lživá tvrzení, jimiž si chtěl zachránit nejen svou vlastní tvář, ale s největší pravděpodobností i ministerský post, však ve svém důsledku způsobila, že anexe, která podle Aehrenthalova přesvědčení měla proběhnout bez závažnějších problémů vyústila v závažnou a vleklou mezinárodní krizi. Na konci září 1908 po úspěšných jednáních, jež Aehrenthal absolvoval, však nic nenavědčovalo tomu, že by se mezinárodní situace měla anexí nějak vyostřit. Ba naopak, po jednáních s Izvolckým byl Aehrenthal naplněn přesvědčením, že dosáhne v podstatě snadného mezinárodního úspěchu. Situace se však měla velice záhy značně zkomplikovat.

Vyhlášení anexe

První trhlinu dostal Aehrenthalův anekční plán v souvislosti s otázkou vyhlášení bulharské nezávislosti. Berlínská smlouva totiž určovala, že vlastní Bulharsko bude nezávislým knížectvím s vazalským poměrem k Portě, zatímco jeho jižní část Východní Rumélie bude autonomní provincií v rámci Osmanské říše. Po krizi v roce 1885 pak byly obě části Bulharska sloučeny, ačkoli původní uspořádání zůstalo formálně i nadále v platnosti, a tak se bulharský kníže stal i generálním guvernérem Východní Rumélie, jejíž zástupci pak byli přizváni do bulharského parlamentu (sobranje).¹⁾ V důsledku mladotureckého převratu se tak Bulharsko ocitlo v podobné situaci jako Vídeň ve vztahu k Bosně a Hercegovině. Nová osmanská vláda se totiž rozhodla vypsát volby do osmanského parlamentu i ve Východní Rumélii, což by výrazně narušilo jednotu bulharského knížectví. Porta by také získala účinný nástroj k zasahování do vnitrobulharských záležitostí.²⁾ Tato skutečnost značně znepokojovala bulharskou politickou špičku, která se nakonec odhodlala k akci. Když 12. září 1908 nebyli bulharští diplomatictí zástupci přizváni na oficiální večeři zástupců cizích států, čímž dala Porta najevo, že neuznává bulharskou nezávislost, rozhodla se Sofie odvolat své zástupce z Konstantinopole. Další bulharský krok pak přišel 24. září, kdy bulharská vláda nařídila obsadit tu část Orientální dráhy, která se nalézala na území Východní Rumélie. To vyvolalo značné roztrpčení ve Vídni, neboť tato dráha patřila rakouské společnosti Východních drah. Vídeň proto vznesla proti tomuto kroku protest, přičemž požadovala, aby byl obnoven status quo. K tomuto protestu se pak připojil i německý vyslanec v Sofii

Romberg.³⁾ Tyto bulharské kroky pak naznačovaly, že Sofie uvažuje o vyhlášení nezávislosti. O tom, že tato otázka je zřejmě akutní pak napověděly i rozhovory Aehrenthala s bulharským knížetem Ferdinandem v Budapešti.

Návštěva bulharského panovníka byla sice součástí oslav šedesátiletého jubilea vlády císaře Františka Josefa I., Aehrenthal však předpokládal, že by ji bylo možné využít k diplomatickým jednáním ohledně balkánské situace. Aehrenthal totiž již delší dobu považoval Bulhary za potenciálního spojence Vídně na Balkáně proti Srbsku. Tento postoj se pak projevil i během Ferdinandovy audience u císaře Františka Josefa I., jenž „přijal bulharského vládce s poctami příslušejícími panovníkovi svrchovaně nezávislého státu.“⁴⁾ Během následujících jednání informoval Aehrenthal bulharského knížete o svých rozhovorech s Izvolským v Buchlovicích a oznámil mu, že se zde s ruským ministrem zahraničí dohodl, že „politika obou říší se bude v nejbližší budoucnosti přinejmenším ve svých hlavních liniích pohybovat ve stejném směru a za oboustranné shody.“⁵⁾ Pak Aehrenthal naznačil, že za určitých okolností by Rakousko-Uhersko mohlo přikročit k anexi Bosny a Hercegoviny, což by pro Bulharsko byla příležitost k vyhlášení samostatnosti.⁶⁾ Je však důležité zdůraznit, že sám Aehrenthal během jednání slovo „nezávislost“ nepoužil, ale jeho ujištění, že Rakousko-Uhersko „nebude klást překážky realizaci přání (bulharského – poz. R. K.) knížectví,“⁷⁾ bylo jasným povzbuzením, aby se Bulhaři k tomuto kroku odhodlali.

Ve světle pozdějších událostí však vzniklo obvinění, že „Ferdinand Koburský tehdy smluvil s Aehrenthalem společný postup v tom smyslu, aby zároveň s aneksí Bosny a Hercegoviny Bulharsko z vlastní moci bez ohledu na ustanovení berlínského kongresu setřásl vazalské závazky k portě je poutající a prohlásilo svou plnou svrchovanost.“⁸⁾ Aehrenthal tak byl obviňován, že spolu s bulharským

knížetem připravil komplot ve snaze zajistit si vděčnost Bulharska, a tím jej dostat do sféry vlivu Rakouska-Uherska. K podepření takového tvrzení však neexistují důkazy, a přestože je zřejmé, že Aehrenthal musel alespoň vytušit úmysl bulharského knížete,⁹⁾ nedá se proto tvrdit, že Aehrenthal byl tajným strůjcem bulharského vyhlášení nezávislosti. Je však možné prohlásit, že rakousko-uherský ministr doufal, že vyhlášení bulharské nezávislosti provedené s určitým odstupem po provedení anexe by mohlo odvrátit pozornost evropské diplomacie od rakouského kroku, a proto nikterak nebránil Bulharům v provedení vlastních plánů. Rychlá bulharská akce totiž překvapila Aehrenthala stejně jako ostatní velmoci, a proto je možné tvrdit, že „Aehrenthal byl knížetem Ferdinandem oklamán stejně jako zbytek světa.“¹⁰⁾ Byla to totiž skutečnost (společně s neprozřetelným vyjádřením rakousko-uherského velvyslance v Paříži Khevenhüllera), že Bulharsko vyhlásilo svou nezávislost již 5. října, tedy den před plánovaným zveřejněním anexe, která dala podnět ke vzniku výše zmíněných spekulací o pověstech ohledně společného komplotu Aehrenthala a knížete Ferdinanda. Takto pak mohly tyto pověsti pouze posloužit Izvolskému, když hájil svou politiku nepravdivými tvrzeními ohledně buchlovické schůzky. Avšak dříve, než došlo k vyhlášení bulharské nezávislosti 5. října 1908, postihla Aehrenthalovy plány neočekávaná katastrofa, která naprosto narušila ministrem precizně připravený anekční plán.

Aehrenthal byl totiž připraven svět o anexi informovat jen s malým předstihem prostřednictvím rakousko-uherských velvyslanců v metropolích evropských velmocí. Aehrenthalovy soukromé dopisy hlavám diplomacie evropských velmocí pak byly doprovázeny soukromým dopisem císaře Františka Josefa I. evropským panovníkům (jen v případě francouzské republiky byl dopis adresován prezidentu Armandu Fallièresovi). V dopise německému kancléři

Bülowovi pak Aehrenthal nejen oznamoval úmysl Rakouska-Uherska provést anexi, ale současně jej zde žádal o podporu, přičemž oznamoval, že během Buchlovické schůzky Izvolskij s anexí souhlasil a „přislíbil přátelský postoj Ruska.“¹¹⁾ O německou podporu rakouskému kroku pak žádal i sám císař František Josef I. ve svém dopise německému císaři z 29. září, jenž zdůraznil, že tím, že budou staženy rakousko-uherské jednotky ze sandžaku Novi Pazar, podá Vídeň důkaz o své rezignaci na další územní zisky na Balkáně.¹²⁾ Ostatní dopisy obsahovaly pouhé oznámení rakousko-uherské akce, přičemž Izvolskému zaslal Aehrenthal dopis do Paříže, v němž mu oznamoval definitivní datum veřejného oznámení anexe, jež bylo stanoveno na 7. října 1908.¹³⁾ Aby byly velmoci informovány s předstihem a přesto jim nebyl poskytnut čas k nějaké akci proti anexi, měly být všechny dopisy předány svým adresátům 5. či 6. října.

Avšak právě tento plán, kdy všechny nóty měly být předány zhruba ve stejný okamžik, se katastrofálně zhroutil po závažné chybě rakousko-uherského velvyslance v Paříži Rudolfa hraběte Khevenhüllera. Ten obdržel instrukci, aby předal dopis¹⁴⁾ císaře Františka Josefa I. francouzskému prezidentovi 6. října 1908. Když však Khevenhüller žádal prezidenta Fallièrese o audienci na 6. října, bylo mu řečeno, že prezident odjíždí na lov a k dispozici bude až 7. října.¹⁵⁾ Proto se Khevenhüller rozhodl oznámit anexi již téhož dne – tedy 3. října 1908. Současně francouzskému prezidentovi, jehož doprovázel ministr zahraničí Pichon, oznámil, že Rusko, Německo a Itálie jsou s anexí srozuměny.¹⁶⁾ Francouzský prezident pak poukázal na skutečnost, že anexe může znovuoživit Východní otázku, a že je třeba se obávat proklamace bulharské nezávislosti. Na to reagoval Khevenhüller tím, že se dopustil další chyby, když prohlásil, že Vídeň očekává, že deklarace bulharské nezávislosti bude anexi předcházet.¹⁷⁾ Toto prohlášení pak mělo Aehrenthalovým

odpůrcům sloužit jako důkaz, že Aehrenthal byl přinejmenším informován o záměru bulharského knížete Ferdinanda. Na závěr audience požádal Khevenhüller o to, aby toto sdělení bylo prozatím pokládáno za soukromé a zveřejněno bylo až 6. října, přičemž se mu na tuto prosbu dostalo kladného ujištění. Přesto však ještě téhož dne poskytl francouzský premiér Clemenceau prohlášení o rakouském úmyslu listu *Le Temps*.¹⁸⁾ Tím se celý skvěle promyšlený Aehrenthalův plán ocitl v troskách a zpráva o anexi byla zveřejněna o tři dny dříve než rakousko-uherský ministr plánoval.

Reakce na toto rakouské *fait accompli* byla dosti rozličná. Francouzi, kteří se zprávu dozvěděli chybou Khevenhüllera jako první, zachovali spíše neutrální stanovisko, přičemž anexi považovali za „potřebu okamžiku“.¹⁹⁾ Francouzský postoj lze vysvětlit tím, že Francie se věnovala převážně svým vlastním problémům a v pozdějších fázích anekční krize se obávala toho, aby tato záležitost nevyústila v celoevropský ozbrojený konflikt na nějž nebyla jak Francie, tak její spojenec Rusko, připravena. Umírněný, ba dokonce přátelský postoj zaujal k rakouské akci i francouzský tisk, což bylo podmíněno skutečností, že Khevenhüller, který se snažil napravit svou katastrofální chybu, získal francouzské listy pomocí promyšlených „investic“, k čemuž ho pobízel i samotný Aehrenthal.²⁰⁾ Komentáře francouzského tisku tak byly překvapivě příznivé, jak dokazuje i pozoruhodný článek denníku *L'Éclair* ze 7. října: „Ve všem jednání které předcházelo nynějším balkánským událostem, dávalo Rakousko najevo svou nezlomnou životní sílu. Jeho obratná diplomacie, za níž je v záloze dobrá armáda, stála na výši dalekosáhlých záměrů. Svobodný pán Aehrenthal během několika měsíců vykonal dvakrát podivuhodné dílo (tím prvním je míněno prosazení projektu Sandžacké dráhy – poz. R. K.).

Rakousko-Uhersko dokazuje ve středu Evropy, jaká síla rovnováhy, jaká zmírňující energie náleží k jeho historickým úkolům²¹⁾

Trojspolkoví partneři Vídně však na rozdíl od francouzského tisku zaujali vůči anexi značně rezervovaný postoj. Itálie sice neměla nárok na kompenzace, což uznal i Tittoni při jednáních s Aehrenthalem v Salcburku, přesto se cítila anexí značně zaskočena a její postoj proto měl „opravdu hodně daleko k podpoře spojení.“²²⁾ Někteří historikové pak Aehrenthalův postoj k Itálii během anekční krize považovali za důkaz, že Vídeň brala jen malý ohled na své trojspolkové partnery.²³⁾

I Německo, na jehož podporu Aehrenthal dosti spoléhal, bylo anexí spíše nemile překvapeno. Sám císař Vilém II. se cítil značně roztrpčen tím, že nebyl o celé otázce informován jako první a dosti popuzeně prohlásil, že „jestliže sultán bude donucen....rozvinout zelený prapor svaté války nebudu moci mu to mít nijak zvlášť za zlé.“²⁴⁾ Zneklidněn byl i německý velvyslanec v Konstantinopoli Marschall, jenž byl svědkem rozhořčené reakce Porty a proto si hořce stěžoval, že „z pohledu našich vztahů s Tureckem znamená akce svobodného pána Aehrenthala bezpříkladnou bezohlednost vůči nám.“²⁵⁾ Přes tyto trpké komentáře lze však konstatovat, že Německo od počátku zůstalo věrné svému spojenci a rakouskou akci podpořilo.

Diametrálně odlišné však byly reakce Velká Británie a především Ruska. Vinou Khevenhüllerova předčasného oznámení anexe došlo k dosti nešťastné skutečnosti, že ruský ministr zahraničí se o anexi dozvěděl na své cestě do Paříže z novin.²⁶⁾ Izvolskij si dobře uvědomoval své zoufalé postavení, a proto měl v úmyslu nejprve rezignovat²⁷⁾ a poté, co si tento krok rozmyslel se rozhodl zachránit co se dá. Jeho snaha se proto zaměřila na získání souhlasu s proruským

řešením otázky Úžin. Při jednáních s Francouzi však rychle zjistil, že Paříž podmiňuje svůj souhlas se změnou statu Úžin britským souhlasem, a proto ruský ministr odcestoval do Londýna, kam dorazil 9. října. Mezitím dorazily zprávy o nadcházející anexi do Ruska, kde se zvedla vlna zuřivosti vůči Rakousko-Uhersku, které bylo vykreslováno jako úhlavní nepřítel Slovanů a ruské nacionalistické kruhy konstatovaly, že „nejsvětější národní city Slovanstva byly hluboce raněny postupem Rakouska-Uherska.“²⁸⁾ Bouře, kterou v Rusku anexe vyvolala pak Izvolského přiměla, aby urychleně popřel, že v Buchlovicích uzavřel jakoukoli dohodu ohledně Bosny a Hercegoviny.²⁹⁾ Toto jeho stanovisko a jeho pozdější trvání na ideji svolání evropské konference, na níž se v Londýně shodl s Hardingem způsobilo, že bouře vyvolaná oznámením anexe Bosny a Hercegoviny se nejen neuklidnila, ale naopak vyhrotila. Izvolského politika v následujících měsících pak současně způsobila, že mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem vznikl nepřekonatelný rozpor, jenž byl jednou z příčin vypuknutí první světové války. Je nutno také zdůraznit, že Izvolského popření dohod z Buchlovic, jeho následná politika podporující požadavky Srbska a ruské neústupné trvání na ideji celoevropské konference pak způsobilo, že bosenská krize se neustále prohlubovala a hrozila přerůst v celoevropský konflikt na nějž však Rusko nebylo připraveno.

Postoj Velké Británie krátce po oznámení anexe pak byl značně podobný postoji Ruska. To bylo způsobeno skutečností, že Londýn sledoval ve své balkánské politice opačný kurz než Vídeň a tím, že od krize Sandžacké dráhy panovala mezi Británií a Rakousko-Uherskem značná nedůvěra. Hardinge byl přesvědčen, že anexe a vyhlášení bulharské nezávislosti je důsledkem spiknutí několika velmocí, přičemž Aehrenthal je v celé záležitosti hlavním spiklencem.³⁰⁾ Britský ministr zahraničí sir Edward Grey byl stejného názoru, a proto instruoval britského velvyslance ve Vídni

Goschena, aby ve Vídni vznesl oficiální protest britské vlády proti porušení Londýnského protokolu ze 17. ledna 1871 a Berlínské smlouvy.³¹⁾ Současně se Grey rozhodl, že pro Británii bude nejmoudřejší postavit se na stranu poškozeného Turecka³²⁾ a přestože k Izvolskému nechoval žádné sympatie, nechtěl, aby Londýn vlažným postojem k otázce anexe ztratil své těžce vybudované přátelství s Ruskem.³³⁾ Naprosto odmítavé stanovisko k anexi pak zaujal i britský tisk a veřejné mínění.³⁴⁾ Na základě výše uvedených skutečností, je pak možno konstatovat, že „anglické stanovisko k anexi bylo v každém případě naprosto odlišné od toho, co Aehrenthal očekával.“³⁵⁾

Jedinou zemí, která byla anexí skutečně hmatatelně postižena byla však pouze Osmanská říše. Portě byla anexe oficiálně oznámena nótou,³⁶⁾ kterou od rakousko-uherského velvyslance v Konstantinopoli Pallaviciniho 5. října převzal velkovezír Kiamil Paša.³⁷⁾ Téhož dne byla vyhlášena nezávislost Bulharska, což vedlo Portu k podezření, že tato událost byla naplánována Vídni. Tato skutečnost pak pouze zvýšila rozhořčení Turků vůči Vídni. Kiamil Paša odmítl anexi uznat, přičemž poukazoval na to, že se jedná o porušení Berlínské smlouvy.³⁸⁾ Podobně reagovalo i turecké veřejné mínění, přičemž na celé řadě demonstrací namířených proti Rakousku-Uhersku zazněl požadavek, aby Porta vyhlásila habsburské monarchii válku.³⁹⁾ V těchto požadavcích pak byli Turci podpořeni i srbským veřejným míněním, které bylo anexí vybičováno do naprosté zuřivosti. Porta si však velmi dobře uvědomovala svou vojenskou slabost, přesto se však rozhodla pro tvrdý postup a proto 10. října vyhlásila bojkot rakousko-uherského zboží. Tento krok mohl Vídni přinést citelné ztráty, neboť vývoz do Osmanské říše byl největší položkou v obchodní bilanci Rakouska-Uherska s balkánskými státy.⁴⁰⁾ K posílení svého odporu pak Porta využívala značné podpory Velké Británie⁴¹⁾ a Ruska, které

jí dokonce nabídlo spojeneckou smlouvu za předpokladu vyřešení otázky Úžin.⁴²⁾ Přes značné pobouření, jež v Konstantinopoli v důsledku vyhlášení anexe zavládlo, si však většina sultánových ministrů zachovala chladnou hlavu a naprosto odmítla přemrštěnou reakci Srbska. To cítilo, že provedením anexe se zhroutily jeho naděje na možný zisk Bosny a Hercegoviny (v případě rozpadu Osmanské říše), proto se pokusilo o sondáž u Porty, zda by byla ochotná ve spojení se Srbskem zahájit válku proti Rakousku-Uhersku. Reakce Turků však byla jednoznačně odmítavá.⁴³⁾

6. října, kdy byla anexe oficiálně vyhlášena císařovým listem,⁴⁴⁾ se Rakousko-Uhersko nacházelo v dosti složité situaci. Některé Aehrenthalovy předpoklady ohledně reakce velmocí nebyly naplněny a Rakousko-Uhersko se ocitlo tváří v tvář silnému odporu nejen ze strany velmocí, ale i Osmanské říše a Srbska. Aehrenthalovy naděje vkládané do dohody s Izvolským pak byly naprosto marné. Ruský ministr popřel výsledky buchlovických jednání a tím přispěl k posílení odporu oponentů habsburské monarchie. Anexe tak neproběhla bez větších problémů, jak Aehrenthal zprvu očekával. Místo toho krize, která po vyhlášení anexe vypukla, se neustále zostřovala, přičemž v následujících měsících přivedla evropský velmocenský koncert k pokraji války.

Vývoj a průběh anekční krize

„Státní akt o připojení Bosny a Hercegoviny k monarchii, byl dnes veřejně vyhlášen a v dosud okupovaných provinciích, je všemu obyvatelstvu adresována císařská proklamace, která obyvatelům Bosny a Hercegoviny oznamuje, že Bosna a Hercegovina na niž se vztahují jeho (císařova – poz. R. K.) panovnická práva a dědičný řád pragmatické sankce, se od nynějška stává součástí rakousko-uherské monarchie, a že během krátké doby obdrží zemskou ústavu a zemské zastupitelstvo.“¹⁾ Takovými slovy hodnotila Neue Freie Presse vyhlášení anexe okupovaných provinciích. Podobné oznámení pak vydaly všechny deníky v habsburské monarchii, byť některé z nich nepřijaly anekční oznámení tak kladně jako Neue Freie Presse.

Současně zasedaly delegace, kde se projevil i postoj národností monarchie vůči anexi. Ta se setkala s prakticky bezvýhradnou podporou rakouských Němců, jenž se zrcadlil jak v projevu liberálního poslance Redlicha, tak v prohlášeních konzervativního hraběte Latoura. Haličští Poláci nejevili o anexi větší zájem a omezili se pouze na prohlášení, že jsou s anexí srozuměni.²⁾ I většina českých poslanců nekladla anexi odpor, přičemž český sociálnědemokratický poslanec Němec se důrazně ohradil proti požadavkům Srbska.³⁾ V Předlitavsku tak zůstali vůči anexi v opozici pouze čeští radikálové, kteří v Praze dokonce vyvolali demonstrace na nichž byla veřejně vyjadřována podpora Srbsku.⁴⁾ Tento neklid pak v průběhu podzimu 1908 vyústil v tvrdé srážky Čechů s pražskými Němci a k vyhlášení stanného práva nad Prahou v prosinci 1908.⁵⁾ Co se týče Zalitavska, tam

vyjádřili nesouhlas se způsobem provedení anexe Maďaři, kteří však neprotestovali proti anexi jako takové. Pozoruhodná pak byla reakce Jihoslovanů žijících v rámci monarchie. Ti totiž vyjádřili s anexí spokojenost, přičemž tajně doufali, že tato událost by mohla oživit úvahy ohledně zavedení trianismu. Chorvaté pak dokonce vyslali děkovnou deputaci k císaři Františku Josefovi I.⁶⁾ V samotné Bosně a Hercegovině, kde mezi muslimy byla silná proturecká strana panoval víceméně klid, přestože jak hlásilo ze Záhřebu velitelství 13. sboru, byly „srbské jednotky převeleny na bosenskou a bulharskou hranici.“⁷⁾ Uvnitř monarchie tak byla anexe přijata v podstatě s klidem, jak ostatně ukázal i průběh zasedání delegací. Otázkou však zůstávalo, zda se podaří anexi prosadit i proti odporu některých velmocí. Bylo totiž zřejmé, že „předpoklad rakousko-uherského ministra zahraničí, že se anexe obejde bez podstatnějších důsledků na mezinárodní scéně, se rozhodně nenaplnil.“⁸⁾ To naznačila nejen reakce největších odpůrců Rakouska-Uherska – Ruska a Velké Británie, ale především Srbska.

Bělehrad sice nebyl rakouskou anexí poškozen na svých právech, přesto však reagoval na připojení Bosny a Hercegoviny k habsburské monarchii nejbouřlivěji. To bylo dané skutečností, že vyhlášení anexe zničilo srbský sen o vytvoření Velkého Srbska rozprostírajícího se mezi Dunajem, Sávou a Jadranem.⁹⁾ Zprávy z Bělehradu hovořily o četných demonstracích proti Rakousku-Uhersku, na nichž zazněly projevy volající po válce. I politická elita Srbska byla dosti bojovně naladěna, čemuž pak odpovídalo rozhodnutí skupštiny ze 7. října 1908 o mobilizaci záložníků první výzvy, což zvýšilo stav srbské armády na 110 000 mužů, přičemž dalších 60 000 mužů (záložníci druhé výzvy) bylo připraveno, pro případ, že by bylo nutno vyhlásit celkovou mobilizaci.¹⁰⁾ Situace v Srbsku pak vedla Conrada k vydání příkazů generálnímu štábu, aby se připravil na možnost války. Ta měla být

vedena tak, aby bylo dosaženo rychlého úspěchu proti Srbsku, čímž by se uvolnily síly monarchie proti dalším případným nepřátelům monarchie (Conrad počítal především s Itálií).¹¹⁾

Zatímco Rakousku-Uhersku hrozila válka se Srbskem, přicestoval ruský ministr zahraničí Izvolskij do Londýna. Zde se jeho postoj vůči anexi ještě více zatvrdil a jeho stanovisko se oproti rozhovorům s Khevenhüllerem v Paříži opět změnilo. Zde během rozhovorů s francouzským ministrem zahraničí totiž prohlásil, že anexi sice považuje za porušení Berlínské smlouvy, připustil však, že „Rusko nechce odpírat svůj souhlas anexi,“ ten „se však váže na určité podmínky.“¹²⁾ Těmito podmínkami byla rakouská podpora pro ruský plán ohledně Úžin, jehož realizaci nepokládal Izvolskij stále za ztracenou. Jak již však vyplývalo z reakce Paříže na Izvolského návrhy, klíč k řešení problému Úžin ležel v Londýně. Sem ruský ministr dorazil 9. října 1908 s cílem získat britský souhlas se změnou konvence o Úžinách. 10. října se proto sešel s britským ministrem zahraničí Edwardem Greyem, kterému předložil ruský návrh konference řešící celou situaci, přičemž „na této konferenci by Rusku mělo být zabezpečeno otevření Úžin jako kompenzace za rakouskou anexi Bosny.“¹³⁾ V tomto bodě se však setkal s nečekaně tvrdým a v podstatě nepřekonatelným britským odporem.¹⁴⁾ Ten byl determinován skutečností, že Británie chtěla vytěžit co nejvíc z poklesu prestiže Rakouska-Uherska a Německa v Konstantinopoli. To znamenalo, že si Grey nemohl dovolit podniknout jakékoli kroky vedoucí k oslabení pozice Osmanské říše, zvláště v době, kdy Foreign Office podněcoval Portu k co největšímu odporu proti anexi. Je také nutno podotknout, že přes značné sblížení Británie a Ruska, nepanovala mezi oběma velmocemi plná důvěra a i samotná osoba Izvolského se v Londýně netěšila nijak vysoké prestiží. Grey proto prohlásil, že Turecko bylo závažně oslabeno a

v důsledku toho Velká Británie nemůže „souhlasit s tím, že budeme prohlubovat jeho obtíže a budeme ho nutit k řešení složité otázky Úžin.“¹⁵⁾ Ohledně možnosti uznání anexe pak Grey před Izvolským jen opakoval své prohlášení ze 7. října před Dolní sněmovnou, kde zdůraznil, že Británie anexi uzná pouze za předpokladu, že s anexí budou souhlasit i ostatní mocnosti, zvláště pak Turecko.¹⁶⁾ To Izvolského alespoň částečně uspokojilo, a proto se pokusil Greye získat pro ideu konference, která by řešila otázku anexe. Ruský ministr současně ujistil, že Aehrenthal nepostupoval na základě jakékoli dohody s Ruskem a k anexi došlo bez Izvolského vědomí. Pak navrhl, aby celou otázku řešila mezinárodní konference. Tuto ideu však Grey odmítl podpořit do té doby, než získá souhlas sněmovny, k čemuž došlo následujícího dne.

Přesto si Grey vyhradil právo konzultovat Německo, dříve než bude idea konference a její plánované body zveřejněna.¹⁷⁾ Program předpokládané konference byl dohodnut těsně před Izvolského odjezdem z Londýna. Měl se sestávat z devíti bodů: „(1) Bulharsko; (2) Bosna a Hercegovina; (3) Sandžak Novi Pazar; (4) Článek 23 Berlínské smlouvy; (5) Článek 61, týkající se Arménie; (6) Článek 29, který omezoval suverénní práva Černé Hory; (7) Kompenzace pro Srbsko a Černou Horu; (8) Balkánské státy a Dunaj; (9) Kapitulace a zahraniční poštovní úřady v Turecku.“¹⁸⁾ Tyto body pak naprosto zřetelně signalizovaly Izvolského rozchod s dohodou v Buchlovicích, kde prohlásil, že Srbsko a Černá Hora nemají v případě anexe Bosny a Hercegoviny nárok na kompenzace. Jeho nový postoj jej však současně vedl k obavám, že Aehrenthal odhalí pravý obsah buchlovických ujednání.¹⁹⁾ Skutečnost, že v programu zamýšlené konference nebyla zahrnuta otázka Úžin pak pro Izvolského znamenala naprosté diplomatické fiasko, neboť

s výjimkou podpory Londýna pro ideu mezinárodní konference se vracel zpět do Petrohradu s prázdnýma rukama.

Vytvoření předběžného programu konference totiž nebylo žádným úspěchem, neboť jak Rakousko-Uhersko, tak Německo tuto ideu rezolutně odmítly. Aehrenthal, jenž si uvědomoval, že na případné konferenci, kde by habsburská monarchie byla podpořena pouze Německem, by bylo těžké obhájit anexi proti Rusku spojenému se západními velmocemi. Proto „v žádném případě nehodlal připustit rakouskou účast na konferenci, která by jednala o anexi jako takové a případně ji mohla nějakým způsobem zpochybnit.“²⁰⁾ Německo zase odmítalo ideu konference, protože si uvědomovalo, že pokud by věc Dvojšpolku utrpěla stejnou porážku jako na konferenci v Algecirasu, mohlo by to mít závažné důsledky na diplomatickém poli. Krom toho, byli Němci přesvědčeni, že Vídeň měla na základě mezinárodních smluv právo k anexi přistoupit a nechtěli proto připustit svolání konference, jejíž průběh by mohl jejich spojení závažně poškodit. Toto stanovisko pak bylo předloženo i Izvolskému, jenž 24. října navštívil Berlín během své zpáteční cesty do Petrohradu. Zde Izvolskij zjistil, že Německo přislíbilo Aehrenthalovi podporu, jejíž podstata spočívala v tom, že Berlín byl připraven souhlasit jen s takovou konferencí, která by anexi pouze uznala, aniž by o ní hlouběji diskutovala. Současně dal Berlín jednoznačně najevo, že nepřipustí udělení územních kompenzací Srbsku a Černé Hoře.²¹⁾ Na německou podporu Rakousku-Uhersku je také třeba nazírat ve světle obav Berlína, že pokud Německo neposkytne Vídni diplomatickou podporu, mohl by se tento poslední spolehlivý spojenec Německa přidat na stranu německých nepřátel.²²⁾ Je proto zřejmé, že již v této době byla jednou z hlavních motivací Německa snaha vyhnout se naprostému obklíčení a izolaci, která by hrozila znemožnit Německu provádění aktivní politiky (ta by vždy

narážela na okruh Německu nepřátelských států). Německá prakticky bezvýhradná podpora Vídně během Bosenské krize tak byla jistým precedentem, podle nějž se měla Wilhelmstraße řídit i v nešťastném létě 1914.²³⁾

Během rozhovorů s Bülowem tak vzhledem k výše uvedeným faktům nemohla Izvolského snaha přimět německého kancléře k tlaku na Rakousko-Uhersko ve prospěch kompenzací Srbsku a Černé Hoře, přinést úspěch. Příliš sympatií pak ruský ministr nezískal ani díky svým neustálým stížnostem na Aehrenthalovu politiku ani tvrzeními, že jej Aehrenthal v Buchlovicích podvedl.²⁴⁾ Bülow proto obratem zaslal zprávu německému velvyslanci ve Vídni von Tschirschkyemu, aby Aehrenthala seznámil s obsahem berlínských rozhovorů a ujistil jej, že Německo se rázně postavilo ruským návrhům na územní odškodnění Srbska a Černé Hory.²⁵⁾ Co se týče otázky Úžin, dostalo se Izvolskému poněkud uspokojivějších vyjádření. Státní podsekretář Zimmermann mu totiž oznámil, že klíč k řešení této otázky leží v jednáních mezi Ruskem a Tureckem, přičemž Německo nebude vůči takovéto změně klást odpor.²⁶⁾ Toto vyjádření však bylo ovlivněno faktem, že Němci ze zpráv velvyslance v Londýně hraběte Metternicha věděli, že Britové (a v důsledku toho i Francouzi) zaujali vůči Izvolského plánu jednoznačně zamítavé stanovisko. Z toho důvodu je pak možno považovat německá vyjádření ohledně Úžin za v podstatě bezcenná. Izvolskij tak v rozhovorech s Němci nedosáhl úspěchu, a proto se pokusil navázat spojení s Aehrenthalem prostřednictvím rakousko-uherského velvyslance v Berlíně Szögyényiho.²⁷⁾ Tato snaha však vyzněla do ztracena. Pro Izvolského bylo proto jednání v Berlíně značným zklamáním. To vyznívá i z jeho dopisu z 5. listopadu 1908 ruskému velvyslanci v Paříži Nělidovovi. Zde Izvolskij správně tvrdí, že z berlínských jednání jednoznačně vyplývá, že Evropa se definitivně rozdělila na dva znepřátelené tábory, přičemž lze

očekávat, že Itálie, ač je členem Trojspolku, se připojí na stranu Francie a Ruska.²⁸⁾ Současně Izvolskij doufal, že anekční krize bude mít mírové řešení, přestože podle zpráv z Vídně tlačila vojenská strana (za její hlavní osobnost byl v Rusku naprosto mylně považován následník trůnu) na vyhlášení války Srbsku.²⁹⁾ Po návštěvě Berlína pak Izvolskij odcestoval do Petrohradu, kde se stal terčem kritiky. Jeho politika skončila naprostým fiaskem. Lze proto tvrdit, že pokud na počátku své diplomatické cesty do Evropy mohl být ruský ministr optimistický, pak po svém návratu do Petrohradu působil jako naprosto poražený muž.³⁰⁾

Zatímco probíhala tato Izvolského neúspěšná jednání došlo k dalšímu vyhocení krize. V Srbsku totiž neutuchalo proválečné nadšení, zatímco vztahy mezi Tureckem a Rakousko-Uherskem se také neustále zhoršovaly. Dne 10. října totiž mladoturecký tiskový orgán Tanin zveřejnil článek, v němž vyzval své čtenáře, aby nenakupovali zboží z Rakouska-Uherska. Tím byl zahájen turecký bojkot rakousko-uherského zboží, jenž výrazně poškozoval zájmy Vídně. Současně se zintenzivnily demonstrace zaměřené proti habsburské monarchii, přičemž policie se vůči demonstrujícím chovala dosti pasivně.³¹⁾ To přimělo Pallaviciniho, aby vznesl oficiální protest u Porty. Velkovezír Kiamil Paša jej ujistil, že se bude snažit veřejné mínění uklidnit, ve skutečnosti však nic nepodnikl, a to ani po opakovaných stížnostech rakousko-uherského velvyslance. Podobná ujištění o snaze uklidnit veřejné mínění pak „byla velvyslanci předkládána v různých variantách po dalších pět měsíců.“³²⁾ Turecký bojkot rakousko-uherského zboží trval až do konce února 1909, kdy došlo k dohodě mezi Vídní a Konstantinopolí. Odpor Turků formou bojkotu vyhovoval také Velké Británii, která byla připravena využít situace a vytlačit habsburskou monarchii z jejích orientálních trhů. Současně si Britové nepřáli, aby krize přerostla ve válku, a proto se snažili zpočátku mírnit rozhořčení

Porty a doporučili jí, aby se soustředila především na zisk finančních kompenzací.³³⁾ Vyhlášení bojkotu pak Londýn považoval za vhodný prostředek, jak Rakousko-Uhersko k těmto kompenzacím donutit. Sám britský král Eduard VII. na adresu bojkotu prohlásil: „Kapitální trik ten váš bojkot. Pokračujte!“³⁴⁾ Bylo proto zřejmé, že pokud bude Aehrenthal chtít ukončit turecký bojkot a prosadit uznání anexe Turky, bude muset s největší pravděpodobností přikročit k přímým jednáním s Portou o určité formě kompenzací. Na podzim roku 1908 však nebyl rakousko-uherský ministr k takovému kroku připraven. Bylo totiž zřejmé, že pokud bude existovat naděje, že společný tlak velmocí donutí Rakousko-Uhersko k ústupu, nebude Osmanská říše ochotna anexi uznat, přičemž se bude spoléhat na podporu oponentů Rakouska-Uherska.

Ještě mnohem hůře se pro Vídeň vyvíjely vztahy se Srbskem. Zde probíhaly horečné přípravy na válku, přičemž zvláště Nikola Pašić a jím vedená Radikální strana požadovali tvrdý postup. V Bělehradě se pak denně konaly demonstrace (nezřídka vedené a organizované korunním princem Jiřím), na nichž se ozývalo volání po osvobození Bosny a Hercegoviny „ze spárů ohavného černého orla.“³⁵⁾ Přesto si srbská politická špička naprosto zřetelně uvědomovala, že pokud by bez podpory některé z velmocí zahájila válku proti Rakousku-Uhersku, znamenalo by to pro Srbsko katastrofu. Z toho důvodu se srbský ministr zahraničí Milovanović vydal na okružní cestu po metropolích evropských velmocí.

Jeho cesta začala v Berlíně, kde se mu však dostalo značně chladného přijetí. Státní sekretář Schoen mu 20. října sdělil, že Bülow, ani císař se kterými se Milovanović chtěl setkat nemají čas, a tudíž se sám ujal jednání. Milovanović mu proto oznámil, že Srbsko by se spokojilo i s pouze omezenými územními kompenzacemi, například malým územním pásem (maximálně desetinou územní

rozlohy Bosny a Hercegoviny), který by představoval „přirozené spojení mezi Srbskem a Černou Horou a otevřel by tak spojení k Jaderskému moři.“³⁶⁾ To Schoen odmítl a současně dal zřetelně najevo, že Německo nemůže hrát roli prostředníka mezi Srbskem a Rakousko-Uherskem.³⁷⁾ Po tomto neúspěchu se Milovanović rozhodl vyčkat příjezdu Izvolského, jenž byl v Berlíně očekáván a od nějž si Milovanović sliboval zisk podpory. Postoj Izvolského srbského ministra dosti povzbudil. Milovanović byl totiž ujištěn, že Rusko by nikdy neuznalo anexi, a že Bosnu není nutno považovat za ztracenou i v případě, že by Vídeň odmítla konferenci a ostatní velmoci anexi uznaly.³⁸⁾ Pro stávající moment Izvolskij doporučil Srbům, aby zachovali klid a vyhnuli se provokacím, protože pokud by vyprovokovali válku, nebudou moci očekávat od Ruska vojenskou pomoc. Přesto Izvolského vyjádření³⁹⁾ vyvolala v Milovanovićovi naděje, že je možno počítat s Ruskou podporou, díky níž bude možno současnou situaci zvrátit.

Návštěva Milovanoviće v metropolích západních velmocí však srbského ministra zahraničí příliš neuspokojila. V Londýně se mu sice dostalo ujištění, že Velká Británie chová sympatie vůči balkánským státům, současně však byl varován, aby Srbsko „zachovalo mír a zdrželo se jakékoli provokace Rakouska-Uherska.“⁴⁰⁾ V Paříži se pak vůči srbskému ministru zaujali značně negativní postoj, přičemž, jak Pichon sdělil Khevenhüllerovi, Francouzi dali Srbům jednoznačně najevo, že srbské požadavky na územní kompenzace považují za beznadějné, a proto Srbsku doporučili, aby se pokusilo zajistit si ekonomické výhody - „Francie v žádném případě nepodpoří přehnané požadavky Srbska.“⁴¹⁾ Tyto rozhovory proto byly pro Milovanoviće značným zklamáním. Jiná však byla situace v Římě, kde srbský ministr 11. listopadu jednal s Tittonim. Italové, kteří se rozhodli využít situace k posílení vlastního vlivu na Balkáně se rozhodli Srby podpořit a Tittoni dokonce

Srbům přislíbil italskou podporu v otázce kompenzací na případné konferenci.⁴²⁾ Tittoni pak srbskému ministrovi nastínil možnost vzniku italsko-srbsko-ruské koalice, která by spolupracovala na plánované konferenci.⁴³⁾ Jednání v Římě tak Milovanoviće naplnila jistým optimismem, přesto mu však bylo jasné, že Srbsko nemůže dosáhnout nějakých výhod, pokud se mu nepodaří jednat se samotným Rakousko-Uherskem.

O tento kontakt se Milovanović pokusil již v Londýně, kde navázal kontakt s rakousko-uherským velvyslancem Mensdorffem. Tomu sdělil, že se obává dalšího vývoje událostí, pokud nebude Srbsku zajištěn alespoň symbolický úspěch-„dejte nám louku, nebo mlýn, prostě něco, abychom mohli uklidnit zemi.“⁴⁴⁾ Z tohoto vyjádření je patrné, že i samotný srbský ministr začal ztrácet naději, že se podaří přimět Vídeň k nějakým podstatným ústupkům. Aehrenthal na tento Milovanovićův návrh telegraficky odpověděl, že kompenzace, které by odporovaly suverénním právům jeho císařské milosti na Bosnu a Hercegovinu jsou naprosto vyloučeny a zdůraznil, že podmínkou Vídně pro přímá jednání mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem je abdikace Srbska na teritoriální odškodnění.⁴⁵⁾ Tato podmínka však byla pro Milovanoviće neakceptovatelná, zvláště ve světle právě probíhajících jednání v Petrohradě.

Do hlavního města ruské říše totiž dorazila skupina vedená nejradiálnějšími představiteli srbské politiky – korunním princem Jiřím a Nikolou Pašičem. Ti od počátku volali po válce proti Rakousku-Uhersku pod heslem „buď se ze Srbska stane velký hřbitov, nebo vytvoříme Velké Srbsko“⁴⁶⁾ a teď doufali, že se jim pro jejich plány podaří získat podporu Ruska. Jejich přijetí bylo vskutku velkolepé, přičemž ruská veřejnost i tisk jim vyjadřovali plnou podporu, o níž je ujistil i samotný car Mikuláš II. Izvolskij sice přislíbil Srbům podporu, uvědomoval si však,

že nedávnou porážkou ve válce s Japonskem oslabené Rusko není dostatečně silné, aby si mohlo dovolit válku s jakoukoli velmocí.⁴⁷⁾ Proto současně se slibem podpory nabádal Srby k opatrnosti, přičemž zdůraznil, že Rusko neopustilo požadavek teritoriální kompenzace Srbsku.⁴⁸⁾ Přes tato vyjádření byla schůzka pro Srby značným povzbuzením a Bělehrad dokonce zintenzivnil své válečné přípravy.

Srbské válečné přípravy zneklidňovaly šéfa rakousko-uherského generálního štábu Conrada, který již 18. října upozornil Aehrenthala, že podle jeho informací je jen těžko uvěřitelné, že „všechny tyto cílevědomé a programově se rozvíjející přípravy by měly sloužit jen jako demonstrace.“⁴⁹⁾ Podle Conradova názoru pak situace zašla tak daleko, že pro obě země „se jedná o otázku bytí a nebytí.“⁵⁰⁾ Současně upozorňoval na jisté vojenské přípravy, které současně podnikala i Itálie, z čehož vyvodil, že pro Rakousko-Uhersko nastala příhodná možnost současného řešení italského i jihoslovanského problému,⁵¹⁾ přičemž je nutno zdůraznit, že tímto řešením mělo být řešení vojenské. Conrad proto naléhal, aby byly neprodleně zahájeny přípravy k preventivní válce, která měla být podle jeho názoru zahájena co nejdříve, neboť do jara 1909 dojde v Srbsku i Černé Hoře ke značnému posílení vojenských sil, zvláště dělostřelectva.⁵²⁾ Tyto Conradovy bojechtivé návrhy však narazily na odpor nejen Aehrethala, ale i následníka trůnu Františka Ferdinanda. Ten se rozhodl Conradovo válečnické nadšení zbrzdít, a proto šéfu své vojenské kanceláře napsal: „Prosím zkroťte mi Conrada. Ať nechá toho štvání do války. Zajisté by bylo velkolepé a lákavé, kdybychom ty Srby a Černoherce ztloukli na jednu hromadu. Ale co by nám pomohly laciné vavříny, kdybychom vyvolali celoevropské zápletky a pak bychom museli bojovat na dvou až třech frontách, což bychom nevydrželi.“⁵³⁾ Přes tento odpor čelních politických představitelů Rakouska-Uherska však bylo zřejmé, že krize vyvolaná anexí by mohla vést k válce, a proto

bylo rozhodnuto zjistit postoj Německa. S ním byly vojenské konzultace od roku 1896 omezeny na minimum, a proto bylo rozhodnuto zjistit charakter německých válečných plánů a obnovit vojenskou spolupráci. Pro určité problémy však rozhovory o vojenských otázkách začaly až v lednu 1909. Mezitím však anekční krize vstoupila do nové fáze.

Izvolskij totiž po svém návratu předal rakousko-uherskému velvyslanci v Petrohradě Berchtoldovi devítibodový program konference, na němž se dohodl s Greyem. Aehrenthal si uvědomoval složitou pozici, v níž se Rakousko-Uhersko nachází, a proto neodmítal ideu konference jako takovou, přesto dodával, že „bychom samozřejmě nemohli připustit, aby již provedená anexe Bosny byla na této konferenci zpochybněna.“⁵⁴⁾ Celková mezinárodní situace pak byla velmi pozorně sledována i na stránkách vídeňských novin, které průběh krize dosti pozorně sledovaly,⁵⁵⁾ přičemž Aehrenthal se této skutečnosti snažil využít k zisku podpory pro svou zahraniční politiku uvnitř monarchie.⁵⁶⁾ Současně si byl vědom, že diplomatický neúspěch by silně rozbouřil vnitřní situaci monarchie. Proto byl Aehrenthal rozhodnut nepřipustit projednávání anexe na mezinárodní konferenci, kde by tato rakouská akce mohla být zpochybněna. V tomto ohledu se mohl spoléhat na podporu Německa, neboť Schoen již na konci října zaslal do Petrohradu nótu v níž vyjádřil nesouhlas s rusko-britským návrhem konference.⁵⁷⁾ Tato diplomatická podpora německého spojence byla pro Rakousko-Uhersko naprosto klíčová, zvláště ve světle diplomatické pozice Ruska. Podpora Britů totiž byla přes veškerou snahu ruského velvyslance v Londýně Beckendorffa dosti omezená, zatímco pozornost Francie byla plně soustředěna na tzv. Casablanský incident a proto nebyla Paříž ochotna ani schopna poskytnout Rusku účinnou podporu.⁵⁸⁾ Jen Italové poskytovali Rusku plnou podporu a žádali svolání mezinárodní konference.

Této slabosti Ruska se rozhodl Aehrenthal využít. Pokusil se proto zbavit jej diplomatické podpory zemí na něž Izvolskij nejvíce spoléhal. Proto byly zahájeny přímé rozhovory s Velkou Británií. Zde bylo Rakousko-Uhersko tvrdě napadáno v tisku,⁵⁹⁾ přesto však bylo zřejmé, že londýnská vláda nepomýšlí na nějaké radikální řešení krize. Na Brity současně značně zapůsobila jednoznačná podpora Německa Vídní, jíž vyjádřil Bülow ve své řeči před říšským sněmem. Zde německý kancléř prohlásil, že Německo se nikdy neoddělí od Rakouska-Uherska.⁶⁰⁾ To v Londýně vyvolalo přesvědčení, že pokud by se Rakousko-Uhersko ocitlo kvůli anexi ve válce s Ruskem, Německo jej podpoří. Hrozba, že Rusko by v takovém případě bylo buď naprosto poraženo, nebo že by do takového konfliktu mohla být vtažena i samotná Británie, přiměla Greye k určité ústupnosti. Nakonec bylo mezi Londýnem a Vídní dosaženo určitého kompromisu, kdy anexe sice měla být předložena k diskuzi na plánované konferenci, tato diskuze však měla být po předběžné dohodě velmocí pouhou formalitou.⁶¹⁾ Tato dohoda pro Aehrenthala znamenala významný úspěch, neboť Rusko tak bylo v jistém ohledu alespoň částečně izolováno (nepočítáme-li podporu Itálie). To Aehrenthalovi umožnilo přejít vůči Rusku do diplomatické ofenzivy.

K posílení své pozice vůči Ruska pak Aehrenthal využil již schůzky mezi císařem Františkem Josefem I. a Vilémem II. v Ekartsau. To dosti zneklidnělo Izvolského, jenž se obával, že na této schůzce byl dohodnut společný postup obou velmocí proti Srbsku. To znamenalo, že v případě, že by Rusko vojensky podpořilo Srby, stálo by proti oběma svým západním sousedům, přičemž podle vyjádření ruského generálního štábu „by ozbrojené střetnutí s osamoceným Rakousko-Uherskem nebylo bez vyhlídek, zatímco konflikt s oběma západními sousedy by muselo od počátku vzdát.“⁶²⁾ Za takového předpokladu však byly ruské

manévrovací schopnosti značně omezené. Jeho situace se pak ještě zhoršila po té, co se Aehrenthal po poradě s Berchtoldem⁶³⁾ rozhodl přimět císaře Františka Josefa I. k zaslání dopisu carovi Mikuláši II. Císař se zde velice ostře ohrazuje vůči ruským útokům proti Rakousku-Uhersku a upozorňuje cara, že nepodnikl nic, co by nebylo již odsouhlaseno carovými předchůdci a v nedávné době i ruskou vládou.⁶⁴⁾ Současně ruskému panovníkovi připomněl, že v minulosti Rusko vždy profitovalo ze spolupráce s Rakouskem-Uherskem, a že proto doufá, že obě říše zachovají své přátelské vztahy.⁶⁵⁾ Skutečnost, že toto poselství císaře Františka Josefa I. se časově krylo jak s již zmíněnou bojovnou řečí Bülowa v říšském sněmu, tak s dohodou mezi Vídní a Londýnem, přivedlo Izvolského k zoufalství.⁶⁶⁾ Jeho obavou pak byla skutečnost, že Aehrenthal by se mohl tvářit v tvář ruské neústupnosti rozhodnout zveřejnit obsah dohod z Buchlovic. V této situaci jej nakonec zachránilo rozhodnutí císaře Viléma II. pokusit se zklidnit napjatou situaci.⁶⁷⁾ Přesto byla Izvolského situace natolik komplikovaná (Rusko si nemohlo dovolit válku, přičemž současně postrádalo pevnější diplomatickou podporu), že se odhodlal k pomalému ústupu. Ten signalizovala i jeho řeč před dumou, kde sice stále trval na kompenzacích pro Srbsko a Černou Horu, přesto vystupoval v dosti smířlivém duchu. Bylo totiž zřejmé, že Rusko „se buď může vzdát svých tradičních mocenských pozic,“ nebo „zahájit nebezpečné dobrodružství“ na něž neměla carská říše dostatek sil.⁶⁸⁾ Přesto byl Izvolskij donucen k definitivnímu ústupu, až po té co se Aehrenthal odhodlal přikročit ke krajnímu řešení a 23. prosince zveřejnil obsah nót vyměněných mezi Vídní a Petrohradem od počátku krize. Z těchto dokumentů pak jednoznačně vyplývalo, že „ruská vláda původně iniciovala rozhovory o Bosně a Hercegovině a dokonce přislíbila Vídní přátelské stanovisko v této věci.“⁶⁹⁾ Tento krok znamenal zhroucení Rakousko-ruských jednání. Petrohrad se totiž po těchto zveřejněních ocitl

vůči svým spojencům v dosti nepříjemné situaci, neboť vyšlo najevo, že Izvolskij jim o svých jednáních s Aehrenthalem neřekl pravdu. Car proto 30. prosince rozhodl o omezení komunikace s Vídní a současně si dlouhým dopisem stěžoval na Aehrenthala císaři Františku Josefovi I.⁷⁰⁾ Zhroucení těchto jednání a fakt, že vztahy s Ruskem byly mimořádně napjaté, však v podstatě znamenaly, že jakékoli další rozhovory o případné konferenci jsou bezpředmětné. Aehrenthal tak v podstatě dosáhl značného úspěchu. Nejen, že se mu podařilo alespoň částečně rozštěpit frontu odpůrců Rakouska-Uherska, ale současně se mu podařilo alespoň dočasně zablokovat další jednání o konferenci, která by řešila otázku anexe. Ve světle této skutečnosti se pak rozhodl vyjasnit rakousko-uherské vztahy s Portou a získat její souhlas s anexí. V případě, že by tato snaha uspěla, mohl Aehrenthal doufat, že ostatní velmoci (které na rozdíl od Osmanské říše nebyly anexí nikterak poškozeny) budou donuceny akceptovat rakousko-tureckou dohodu.

K dohodě s Turky netlačila Aehrenthala pouze dipomatická nutnost, ale i nespokojenost v rámci samotné monarchie. Zvláště Češi, kteří byli hlavními vývozcí v rámci monarchie, se cítili značně poškozeni tureckým bojkotem a stěžovali si, že anexe monarchii nic nepřinesla kromě toho, že mu „znepřátelila ... sousedy na jihu, Rusko a západní státy.“⁷¹⁾ Některé české denníky se pak dokonce otevřeně stavěly za Srbsko a prohlašovaly, že anexe byla „krokem nezákonným.“⁷²⁾ Veřejné mínění však pro Aehrenthala nehrálo významnější roli, vážnější však byl tlak obchodních kruhů, které byly pokračujícím bojkotem zneklidněny. Současně si rakousko-uherský ministr uvědomoval, že dokud nebude dosažena dohoda s Portou, budou mít Rusko a Velká Británie pádný argument k dalšímu odporu. Proto Aehrenthal uvítal, když mu na začátku prosince 1908 turecký ministr vnitra Hilmí Paša sdělil, že Osmanská říše je připravena k jednání.⁷³⁾ Bylo však naprosto zřejmé, že Turecko

bude chtít za uznání anexe odpovídající protiváhu. Rakousko-uherský velvyslanec v Konstantinopoli proto Aehrenthalovi radil, aby Turkům nabídl převzetí části tureckého státního dluhu.⁷⁴⁾ S tím však Aehrenthal nesouhlasil, a proto uvažoval o jiné formě kompenzace. Současně dal Portě na vědomí, že k jednání přistoupí až po ukončení bojkotu.⁷⁵⁾ To Turci odmítli přičemž dali Vídni jednoznačně najevo své neústupné stanovisko. Pevný postoj Konstantinopole pak signalizovala i sultánova řeč na zahajovacím jednání osmanského parlamentu. Zde sultán Abdülhamid prohlásil, že vyhlášení bulharské nezávislosti společně s rakousko-uherskou anexí Bosny a Hercegoviny porušilo práva Osmanské říše.⁷⁶⁾ Tato řeč se setkala se značným úspěchem, a přiměla Pallaviciniho, aby Aehrenthalovi doporučil ústupnost. Za ní velvyslanec považoval poskytnutí finančních kompenzací ve výši dvou milionů tureckých liber. Portě bylo totiž naprosto zřejmé, že se Vídeň nachází ve značně složité situaci, což jí vedlo ke snaze této skutečnosti co nejlépe využít, přičemž se opírala především o podporu Britů.⁷⁷⁾ Nevýhodou pro Aehrenthala také bylo, že zatímco během jednání s Rusy se mohl spolehnout na podporu Německa, pak při jednáních s Tureckem se Berlín snažil podporovat stanovisko Porty, což bylo patrné z postoje německého kancléře Bülowa.⁷⁸⁾ Aehrenthal se tak ocitl pod značným tlakem, jenž jej postupně přinutil změnit jeho původní stanovisko, podle nějž „velmocenské postavení Rakouska-Uherska nepřipouští, aby si kupovalo dobrou vůli Turecka penězi.“⁷⁹⁾ Nakonec ač nerad byl Aehrenthal přinucen nabídnout Turkům 2,5 milionu tureckých liber (54 milionů rakouských korun) jako odškodnění za korunní majetek Osmanské říše v Bosně a Hercegovině. S tímto návrhem pak byl velkovezír Kiamil Paša ochoten souhlasit. 12. ledna tak bylo dosaženo předběžné dohody, jež se skládala ze šesti bodů: „(1) Rakousko-Uhersko se vzdá všech svých práv v sandžaku Novi Pazar. (2) Formální souhlas

s nabídnutými hospodářskými koncesemi. (3) Ujištění o plné náboženské svobodě muslimského obyvatelstva Bosny a Hercegoviny. (4) Prohlášení Rakouska-Uherska o připravenosti k jednání ohledně protektorátu nad katolíky v Albánii. (5) Monarchie (Rakousko-Uhersko – poz. R. K.) zaplatí 2 500 000 tureckých liber za korunní země v provinciích. (6) Uznání anexe Tureckem.“⁸⁰⁾

Tato dohoda tak definitivně řešila uznání anexe jedinou zemí, která byla rakouskou akcí skutečně poškozena. Již krátce po souhlasu obou vlád s těmito body pak bylo konstatováno, že konflikt mezi oběma těmito zeměmi byl zažehnán.⁸¹⁾ Přes tento nadějný vývoj trvalo ještě sedm dalších týdnů, než byla smlouva o uznání anexe Osmanskou říší definitivně podepsána. To bylo způsobeno skutečností, že jeden ze strůjců dohody, velký vezír Kiamil Paša, byl 14. února odvolán. Smlouvu pak za Tureckou stranu podepsal nový velkovezír Hilmí Paša společně s ministrem financí Nouradunghianem⁸²⁾ až 26. února 1909. Přestože musel Aehrenthal nakonec ze svého stanoviska ustoupit, bylo zřejmé, že rakousko-turecká dohoda je významným průlomem. To potvrdila i skutečnost, že uzavření smlouvy mezi Vídní a Konstantinopolí umožnilo Portě soustředit se na urovnání svého přetrvávajícího sporu s Bulharskem. Zde však plody vítězství sebralo Rusko, které svým přístupem umožnilo dosažení turecko-bulharské dohody.⁸³⁾ Díky tomuto úspěchu pak Rusové na úkor Vídně posílili své pozice v Sofii. Skutečnost, že Rusko vytěžilo z bulharské otázky více než Rakousko-Uhersko je pak daná faktem, že Aehrenthal si nemohl dovolit narušit nově stabilizované vztahy s Portou podporou Bulharska. Krom toho v době turecko-bulharských jednání byla pozornost rakousko-uherské diplomacie stále plně soustředěna na problém vyvolaný anexí Bosny a Hrecegoviny. Uzavření dohody s Turky totiž stávající krizi nevyřešilo, ba právě naopak v následujících týdnech mělo dojít k jejímu vyostření.

Úspěšná jednání s Osmanskou říší totiž nepřispěla ke zmírnění napětí mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem. Srbsko povzbuzené postojem velmocí totiž „požadovalo autonomii pro anektovaná území garantovanou velmocemi a přístav na Jadranu společně s pruhem území, jenž by jej se Srbskem spojoval.“⁸⁴⁾ Přičemž ty nejradikálnější proudy srbské politiky se chtěly řídit podle prohlášení korunního prince Jiřího, jenž již jako šestnáctiletý řekl jednomu publicistovi, že „Bosna patří nám.“⁸⁵⁾ Takováto stanoviska však byla pro Vídeň naprosto nepřijatelná. Přesto však hrozilo závažné nebezpečí, že se Srbsko v naději, že jej ostatní velmoci (zvláště Rusko) podpoří, se rozhodne k válce proti Rakousko-Uhersku. Tato možnost se stala reálnější na konci prosince, kdy skupština odhlasovala další zvláštní kredit pro armádu ve výši 7,5 milionu dinárů, čímž se celkové výdaje Srbska na zbrojení od počátku krize vyšplhaly na 34 milionů dinárů. Jak zjistil rakousko-uherský vyslanec v Bělehradě Forgách, požadavek srbského ministra války byl 40 milionů dinárů, aby armáda mohla být plně uvedena do válečného stavu.⁸⁶⁾ To Vídeň dosti zneklidnilo, bylo totiž možné, že v případě rakousko-srbské války by Rusko došlo k závěru, že nemůže zůstat stát stranou a přihlížet, jak je jeho balkánský spojenec zničen. Současně hrozilo jisté nebezpečí i od Itálie, kde se proti anexi zvedl tradičně protirakouský hlas veřejného mínění. Tyto skutečnosti pak přiměly šéfa Conrada k přípravě precizních vojenských plánů.

Conrad vypracoval první válečné plány již v listopadu 1908, kdy navrhl rozdělit rakousko-uherskou armádu do tří částí. Rusko bylo podle Conrada neschopné vést dlouhodobější válku, a proto jej nepovažoval za nebezpečné. Rozhodl se proto připravit se na možnost současné války se Srbskem, Černou Horou a Itálií, kterou považoval za hlavního nepřítele Rakouska-Uherska. Současně tvrdil, že pokud „si Rakousko-Uhersko chce podržet okupované provincie Bosnu a

Hercegovinu, je válka se Srbskem nevyhnutelná.“⁸⁷⁾ Co se týče konkrétních válečných příprav (v případě, že nebude provedena mobilizace), mělo být proti Černé Hoře, jejíž ozbrojené síly čítaly 30 000 mužů, postaveno 57 000 vojáků ve čtyřech divizích. Proti Srbsku pak měl být nasazen 4. a 13. armádní sbor a části 15. a 2. sboru, tedy celkem 189 000 mužů, kterým měly stát v záloze 12. sbor a dvě divize domobrany. Proti Itálii pak mělo stát deset armádních sborů o síle 30 pěších divizí a 10 brigád o celkové síle 520 000 vojáků, proti čemuž mohli Italové postavit 33 divizí a 6 horských brigád o celkové síle 417 000 mužů. Rakousko-Uhersko by tak získalo proti všem třem protivníkům převahu.⁸⁸⁾ Tato převaha pak byla dle Conradova názoru ještě zvýrazněna poté co Itálii postihlo těžké zemětřesení v Messině (28. prosince 1908), které závažně podlomilo italskou schopnost vést válku.⁸⁹⁾ Pro případ omezení války pouze na Balkáně navrhoval Conrad provést částečnou mobilizaci, podle válečného plánu B (Balkan), což by Rakousku-Uhersku umožnilo soustředit proti Srbsku 5 posílených armádních sborů a armádní skupiny Zara o celkové síle 784 000 mužů s možností doplnit tuto armádu o další dva sbory a pomocné jednotky, čímž by se podařilo shromáždit 1 041 000 vojáků. S touto převahou by bylo v podstatě snadné Srbsko rozdrtit.⁹⁰⁾ Přesto však bylo, zřejmě, že stále hrozí nebezpečí, že pokud by vypukla válka na Balkáně, nebude Rusko moci zůstat stát stranou. Proto byly zahájeny již zmíněné konzultace mezi Conradem a šéfem pruského generálního štábu Moltkem.

Conradovým hlavním cílem během kontaktu mezi oběma generálními štáby pak bylo zjistit německé válečné plány. Rakousko-uherské válečné plány totiž byly v důsledku skutečnosti, že monarchie byla v podstatě obklopena potenciálně nepřátelskými státy, značně komplikované. Hlavní pozornost byla zaměřena na přípravu války na Balkáně (proti Srbsku a Černé Hoře) a proti Rusku. Celá

rakousko-uherská armáda byla proto rozdělena na tři části – tzv. Minimalgruppe Balkan se měla skládat z 10 divizí. Tato síla byla považována za minimální pro válku na Balkáně. Hlavní část armády tzv. A-Staffel o 30 divizích měla být vyslána na obranu Haliče před ruským útokem. Poslední skupina – B-Staffel skládající se z 12 divizí měla dvě možná určení. V případě, že Rusko do války nevstoupí, měla být tato skupina převelena k posílení Minimalgruppe Balkan, tak aby bylo dosaženo co nejrychlejšího rozdrčení Srbska. V případě, že by Rusko vstoupilo do války současně se Srby, měla Minimalgruppe Balkan vést proti Srbsku pouze obranné boje, zatímco B-Staffel se měla přesunout do Haliče a společně s A-Staffel zahájit ofenzivu proti Rusku. Zásadní, ale v jistém ohledu neřešitelnou slabinou, byla situace, kdy Rusko vstoupí do války, až poté, co bude zahájeno tažení proti Srbsku. V tom případě by B-Staffel byla vázána boji na Balkáně bez možnosti urychleného odsunutí do Haliče. V tomto případě by proti Rusům stála pouze A-Staffel, která by nebyla schopna vést větší ofenzivní operace proti značné převaze ruské armády.⁹¹⁾ Možnost takového vývoje situace pak byla mnohokrát diskutována rakousko-uherským generálním štábem, přičemž vzbuzovala značné obavy. Je proto jistou ironií osudu, že právě tato pro habsburskou monarchii značně nebezpečná situace nastala na počátku první světové války.⁹²⁾

Pro Conrada proto bylo maximálně důležité zjistit, jaké plány mají pro zahájení operací na východní frontě Němci, a jak si představují vzájemnou spolupráci obou armád. Na první Conradův dopis z 1. ledna 1909 odpověděl Moltke dopisem 21. ledna 1909. Zde šéf pruského generálního štábu navrhuje, aby se obě země dohodly na principech vzájemné spolupráce. Současně Conrada ujišťuje, že „Německo v případě casu foederis v důsledku ruského útoku na monarchii (Rakousko-Uhersko – poz. R. K.) vystoupí svou plnou silou na straně Rakouska.“⁹³⁾

Současně však Conrada upozorňuje na skutečnost, že pokud se Rusko dostane do konfliktu s Rakousko-Uherskem a Německem, vstoupí do takového konfliktu i Francie. V tom případě se hlavní úsilí Německa soustředí na rychlou porážku Francie (Moltke očekával, že vítězství bude dosaženo do 40 dnů), a proto budou proti Rusku ponechány jen minimální síly. Zároveň ubezpečuje Conrada, že Vídeň se nemusí obávat zásahu Itálie, neboť italská armáda není ve stavu, aby mohla vést úspěšnou válku.⁹⁴⁾ Dopis pruského šéfa štábu byl pro Conrada v mnohém podstatný, neboť v podstatě znamenal příslib německé vojenské podpory pro případ, že by se monarchie dostala do války s Ruskem. Přesto v něm však byly některé zneklidňující prvky. Těmi byla v první řadě skutečnost, že Němci jsou odhodláni vypořádat se nejdříve s Francií, což znamenalo, že než dojde k porážce této velmoci, bude Rakousko-Uhersko stát proti Rusku osamoceno. Tento problém se pak stal předmětem další korespondence. V ní se Conrad zajímal, jaké síly budou stát proti Rusku a kolik ruských divizí budou schopny vázat (Conradův požadavek byl 19 a ½ divize), a kdy dojde k přesunu podstatnějších sil ze západní fronty. Moltke v dopise z 24. února Conradovi přislíbil, že Německo bude proti Francii bojovat s co největším důrazem, tak aby mohlo co nejdříve dojít k přesunutí německých sil na východ.⁹⁵⁾ Současně Moltke přislíbil, že v počáteční fázi války bude na východní frontě dislokováno 13 německých divizí. To Conrada vedlo k tomu, aby požadoval provedení útoku alespoň částí těchto sil, tak aby německá vojska na sebe vázaly co největší počet ruských jednotek. Pokud se tak stane, mohl Conrad přislíbit, že vojska Rakouska-Uherska zahájí proti Rusku ofenzivu.⁹⁶⁾ Po další výměně dopisů pak Moltke před Conradovým požadavkem kapituloval.⁹⁷⁾ Výsledkem celé korespondence pak byla jistá koordinace rakousko-uherských a německých plánů, přičemž Conrad zjistil, že podle německé představy mělo vítězství na západě zajistit

vítězství na východě.⁹⁸⁾ Oba šéfové generálních štábů pak pokračovali ve své korespondenci i po skončení Bosenské krize. Přesto lze tvrdit, že právě během jejich korespondence v průběhu anekční krize byla alespoň rámcově dohodnuta spolupráce pro případ války. Bosenská krize a hrozba války, kterou přinesla, tak napomohla znovu obnovit vojenské konzultace uvnitř Dvojspolku a právě během ní se definitivně zformovaly vojenské plány, které pak byly použity na počátku První světové války.

Mezitím co probíhala tato korespondence šéfů štábů došlo ke konečnému vyvrcholení celé krize. Během zimy roku 1909 se ukázalo, že odpůrci Rakouska-Uherska nehodlají slevit ze svých požadavků a zvláště nepřátelství Srbska vůči Rakousku-Uhersku se zvyšovalo. To bylo patrné zvláště ve chvíli, kdy se v Srbsku 23. února zformovala tzv. Vláda národní koncentrace, pod vedením Stojana Novakoviće, přičemž jejími předními členy se stali srbští ultranacionalisté Pašić a Protić, kteří se nebyli ochotni vzdát požadavku územních kompenzací.⁹⁹⁾ Pašić se proto snažil apelovat na Rusko, aby poskytlo Bělehradu svou plnou podporu, přičemž si současně stěžoval na ruskou váhavost: „Srbsko bojuje proti postupu Rakouska a pangermanismu ke Středozemnímu moři. Kde je Rusko?“¹⁰⁰⁾ To se nalézalo v dosti složité situaci a již na konci února apelovalo na Srby, aby se vzdali svých územních požadavků.¹⁰¹⁾ Vídeň totiž po uzavření dohody s Portou zaměřila svou ofenzivu právě na Petrohrad. V rámci tohoto tlaku, pak Aehrenthal pak nařídil Berchtoldovi, aby Stolypinovi poskytl některé důvěrné informace ohledně schůzky v Buchlovicích.¹⁰²⁾ To značně pobouřilo Izvolského, jenž tento Aehrenthalův krok vnímal jako ránu pod pás. Ruský ministr se pak musel začít obávat, že tvář v tvář ruské neústupnosti bude Aehrenthal přinucen splnit svou starou hrozbu, že celému světu odhalí pravý obsah buchlovických ujednání.¹⁰³⁾ To Izvolského značně

znejistělo, přičemž ve světle dalších rakouských kroků se jeho pozice ukázala být beznadějnou.¹⁰⁴⁾

Aehrenthal si rozhodně nepřál válku. Tu pokládal pro monarchii za značně nebezpečnou zvláště při vzpomínce na nedávnou armádní krizi v Uhrách.¹⁰⁵⁾ Přesto si však uvědomoval, že krizi není možné protahovat donekonečna, už jen z důvodu, že stálá pohotovost vojsk monarchie na hranici se Srbskem je pro monarchii značným finančním břemenem a krom toho vleklá krize způsobila, že i mezi obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny byl vnesen neklid.¹⁰⁶⁾ Proto dal v dopise (20. února) německému kancléři Bülowovi na vědomí, že pokud Srbsko nevyjasní svůj postoj do poloviny března, bude Rakousko-Uhersko nuceno přikročit k silovému řešení.¹⁰⁷⁾ Své rozhodnutí pak sdělil i Conradovi, jenž urychloval přípravy na válku.¹⁰⁸⁾ Tato rakouská hrozba přiměla Německo k aktivizaci své politiky, neboť jak řekl tehdejší německý velvyslanec v Bukurešti, „bylo by to velmi pošetilé, kdyby Evropa začala válčit a statisíce mužů by byly zabity pro krásné oči těch srbských prasat.“¹⁰⁹⁾

Stejný poplach vzbudila Aehrenthalova hrozba i v Petrohradě, kde Berchtold 8. března požádal Izvolského, aby dal najevo ruské stanovisko. Pokud by se Izvolskij zdráhal toto učinit, měl Berchtold pohrozit zveřejněním dokumentů z Buchlovic.¹¹⁰⁾ Na rakouské hrozby reagoval Izvolskij tím, že pohrozil zveřejněním rakousko-ruské neutralitní konvence z roku 1904, což by mohlo postavit Německo a Itálii proti Vídni. Přesto však současně požádal Bülowa, aby zabránil Aehrenthalovi ve zveřejnění zmíněných dokumentů.¹¹¹⁾ Avšak tváří v tvář rakouskému tlaku museli Rusové nakonec pohlédnout realitě do očí. 13. března 1909 se totiž v Carském Selu sešla ruská válečná rada. Na dotaz, jak je armáda připravena k obraně proti případnému útoku, odpověděl ministr války Roediger, že „armáda je

naprosto nebojeschopná.“¹¹²⁾ Ve stejném duchu pak hovořil i šéf ruského generálního štábu generál Suchomlinov, přičemž zdůraznil, že vedení nějaké dobrodružné politiky by mohlo ohrozit existenci samotné monarchie.¹¹³⁾ Co se týkalo diplomatického zabezpečení Ruska, ozvala se zde kritika na adresu Francie i Velké Británie, kteří Rusku poskytovali pouze vlažnou podporu, zatímco „pomoc poskytovaná Německem Rakousku-Uhersku zde byla citována jako kontrast“ k postoji ruských spojenců.¹¹⁴⁾ Celkové vyznění konference tak ukázalo, že Rusku nezbude, než ustoupit požadavkům Rakouska-Uherska, což Izvolského přinutilo k prosbě o německé prostředkování.¹¹⁵⁾ Krize přesto pokračovala.

Aehrenthal totiž 6. března zaslal Srbům nótu v níž požadoval, aby objasnili svůj postoj. Srbská odpověď z 14. března však byla naprosto nedostatečná a srbská vláda navíc následujícího dne uvolnila dalších 5,3 milionu dinárů na válečné přípravy.¹¹⁶⁾ Evropa se tak ocitla na pokraji války. To vyvolalo značné obavy ve Velké Británii. Grey proto 16. března navrhl, že velmoci by mohly vypracovat kolektivní nótu, jejíž text by byl předložen Vídni ke schválení, která by donutila Srby k ústupu.¹¹⁷⁾ Aehrenthal však nebyl s textem, který Grey navrhoval spokojen, a proto se o pokus dosáhnout dohody pokusil britský velvyslanec ve Vídni Cartwright, ten však k takovému kroku neměl žádné instrukce a Londýn Aehrenthalův návrh vypracovaný podle Cartwrightovy rady nepřijal.¹¹⁸⁾

Celkovou situaci tak nakonec vyřešil zásah Německa. To se totiž obávalo vypuknutí celoevropského konfliktu, v němž by muselo zasáhnout na rakouské straně, aniž by hájilo své vlastní zájmy, a proto již od počátku března tlačilo na Petrohrad ve prospěch uznání anexe. Tento tlak pak vyvrcholil 22. března předáním německé demarše Izvolskému prostřednictvím německého velvyslance Pourtalèse.¹¹⁹⁾ Německo zde požadovalo přímou odpověď Ruska na otázku, zda

Petrohrad souhlasí se zrušením platnosti XXV. článku Berlínské smlouvy a tím i fakticky uznává anexi. Izvolskij po konzultaci s vládou a při vědomí vojenské bezmocnosti Ruska druhý den odpověděl, že pokud Vídeň zašle Rusku nótu s takovýmto obsahem, bude Rusko souhlasit.¹²⁰⁾ Současně zaslal zprávu do Londýna a Paříže s tím, že „jsme neměli jinou možnost než přijmout německý návrh.“¹²¹⁾ I další vyjádření Izvolského ohledně německé nóty byla příčinou ke vzniku pověsti (tu současně šířil britský velvyslanec v Petrohradě Nicolson) o tom, že 22. března 1909 předložilo Německo Rusům ultimatum. Toto vysvětlení se pak rozšířilo zvláště po první světové válce, kdy publicisté z dohodových zemí často tvrdili, že německý krok „způsobil nenapravitelné odcizení centrálních mocností a Petrohradu,“¹²²⁾ a tím vydláždil cestu k první světové válce. S tím však nelze souhlasit, neboť německý požadavek, aby Rusko souhlasilo s anexí bezesporu neměl ultimativní charakter, což vyplývá i z oficiálních dokumentů.¹²³⁾ Je proto nutno souhlasit s tvrzením jednoho amerického historika: „Nebylo to ultimatum, byl to pokus ze strany Německa překlenout propast mezi Ruskem a Rakouskem a předejít vypuknutí války mezi Srbskem a Rakouskem.“¹²⁴⁾ Přes mnohé spory a kritiku, která později německý krok provázela, je však nutné zdůraznit, že to byl právě tento německý krok, jenž nakonec umožnil mírové řešení bosenské krize.

Klíčový význam německé pomoci si uvědomoval i Aehrenthal, jenž do Berlína vzkázal, že vyřizuje Bülowovi své „vděčné uspokojení nad výsledkem kroku podniknutého hrabětem Pourtalèsem v Petrohradu, od kterého se slibují příznivý dopad na celou situaci.“¹²⁵⁾ Přesto nebyla krize zažehnána. V Londýně totiž ruský ústup způsobil bouři, přičemž zvláště nacionalistické listy tvrdě útočily na Německo a ani Foreign Office nebyla připravena k ústupu. Velká kritika se pak snesla na hlavu Izvolského i Aehrenthala, přičemž zvláště Hardindge si stěžoval na

bezskrupulózní povahu obou ministrů.¹²⁶⁾ Grey pak byl stále odhodlán prosadit britskou verzi zamýšlené nóty Srbsku, a proto dál pokračoval v odporu. To vyvolalo značné roztrpčení v Berlíně i Vídni a zvláště pro německého kancléře nebylo britské stanovisko „úplně srozumitelné.“¹²⁷⁾ Aehrenthal se proto tváří v tvář pokračujícímu odporu Londýna rozhodl pro tvrdý postup. „Informoval totiž britského velvyslance, že pokud do večera 28. března Vídeň neobdrží příznivé vyjádření britské vlády ohledně zrušení 25. článku Berlínské smlouvy bez jakýchkoli výhrad, přeruší jednání s Greyem, bude mít zato, že prostředkování velmocí neuspělo a odešle nótu přímo srbské vládě.“¹²⁸⁾ Tento ultimativní požadavek pak byl sdělen britské vládě, která však již o den dříve zjistila, že je „rušější než Rusové“¹²⁹⁾ a rozhodla se ustoupit. Teď již Aehrenthalovi zbývalo zlomit odpor osamocené Srbska.

Srbsku byla proto z pověření velmocí předložena rakouská verze nóty, která pokud by byla přijata, znamenala by srbskou kapitulaci. Přesto stále hrozila možnost, že Srbsko neustoupí tlaku velmocí a hrozba války bude nevyhnutelná. To vedlo vídeňskou vládu 29. března k rozhodnutí o provedení tzv. žluté mobilizace podle válečného plánu B (Balkan),¹³⁰⁾ přičemž bylo odhadováno, že válka proti Srbsku bude stát 800 milionů korun, což bylo podle rozboru ministerstva financí považováno za přijatelné.¹³¹⁾ Toto opatření však již bylo zbytečné. Srbové si uvědomili, že za stávající situace stojí proti Rakousku-Uhersku naprosto osamoceni, a proto jim nezbývá než ustoupit. To signalizovala i skutečnost, že 30. března byli z čelních pozic ve státě odstraněni největší ultranacionalisté v čele s korunním princem Jiří, který ještě v listopadu bojovně prohlašoval, že pro Srbsko je Bosna a Hercegovina tím, čím je Moskva pro Rusko.¹³²⁾ 31. března se pak srbský vyslanec ve Vídni Simić dostavil na Ballhausplatz, kde předal nótu znamenající srbskou kapitulaci: „S odkazem na předchozí nótu od srbské vlády vládě Rakouska-Uherska

a se snahou odstranit nedorozumění, která by zní mohla plynout, srbský vyslanec obdržel následující vysvětlení pro císařského a královského ministra zahraničí: Srbsko uznává, že jeho práva nebyla v Bosně a Hercegovině nijak dotčena, a tudíž se podřídí jakémukoli rozhodnutí velmocí ohledně XXV. článku Berlínské smlouvy. Podřizujíc se rozhodnutí velmocí, zavazuje se Srbsko od této chvíle opustit postoj protestu a opozice, jenž zastávalo od předchozího podzimu a dále se zavazuje ke změně kurzu své současné politiky vůči Rakousku-Uhersku, tak aby s ním napříště žilo v dobrých přátelských vztazích. V souladu s těmito prohlášeními a věříc v mírové záměry Rakouska-Uherska, Srbsko sníží stav své armády na úroveň jara 1908 a to, co se týče organizace, dispozic i celkové síly. Odzbrojí a propustí veškeré dobrovolníky a bandy a zabrání formování nových nepravidelných formací na svém území.¹³³⁾

To znamenalo konec krize, neboť definitivní srbský ústup znamenal, že Vídeň nebude muset přikročit k silovému řešení situace. Aehrenthalova diplomacie slavila úspěch, neboť se mu proti odporu všech velmocí (vyjma Německa) podařilo prosadit anexi Bosny a Hercegoviny pomocí mírových prostředků. Za celou krizí pak udělalo definitivní tečku zasedání tureckého parlamentu z 5. dubna 1909, kde byl definitivně přijat rakousko-turecký protokol z 26. února 1908 (po tomto aktu zaslaly oficiální uznání anexe i všechny evropské velmoci).¹³⁴⁾ 19. dubna pak byl zrušen XXIX. Článek Berlínské smlouvy, jenž omezoval suverénní práva Černé Hory.¹³⁵⁾ Anekční krize tak definitivně skončila, její důsledky se však ukázaly být nedozírnými.

Důsledky anekční krize

Úspěšné prosazení anexe Bosny a Hercegoviny na diplomatickém poli byl pro Rakousko-Uhersko i Aehrenthala osobně značný diplomatický úspěch. Obě provincie, jejichž postavení bylo přes trvající okupaci značně nejisté byly pevně inkorporovány do habsburské monarchie. Přesto je v souvislosti s pozdějšími událostmi nutno považovat rakousko-uherské vítězství za vítězství Pyrrhovo.¹⁾

31. března 1909 celá Vídeň vydechla úlevou, neboť se podařilo zabránit vypuknutí války, které se v některých fázích krize zdálo nevyhnutelné. Přesto se našla celá řada kritiků Aehrenthalova postupu. Část rakousko-uherské politické špičky si totiž uvědomovala, že vztahy se Srbskem se dlouhodobě ocitly ve slepé uličce, a proto doufala, že po schválení anexe velmocemi dojde ke krátké válce se Srbskem, která pomůže zlikvidovat jihoslovanský problém. Aehrenthalovo rozhodnutí řešit anexi mírovou cestou a spokojit se s ujištěním Srbů o přátelských vztazích bylo pro tuto skupinu značným zklamáním. To nejlépe vystihuje poznámka v deníku vídeňského publicisty Josefa Redlicha, jenž napsal: „Včera konečně ‚vypukl‘ mír. Velká radost ve Vídni, já sám nejsem tak nadšen.“²⁾ Ve vnitřní politice monarchie pak měla anexe negativní důsledky během tzv. Friedjungovy aféry a Záhřebského procesu, které značně rozbouřily veřejné mínění.³⁾

Sám Aehrenthal byl po úspěšném provedení anexe zahrnut gratulacemi a chválou.⁴⁾ Za úspěšné provedení anexe pak císař 27. srpna 1909 udělil Aehrenthalovi dědičný hraběcí titul.⁵⁾ Tato chvála a pocty pak byly bezesporu naprosto zasloužené. Aehrenthal po brilantním prosazení projektu Sandžacké dráhy

dokázal provést další velmi obtížný diplomatický tah. Jeho provedení sice nebylo bezproblémové, přesto je nutno vyzvednout, že to byl právě Aehrenthal, jenž dokázal zajistit mírové ukončení krize a prosadit toto řešení i proti opozici takových mužů, jako byl šéf generálního štábu Conrad von Hötzendorf. Když po Aehrenthalově smrti 17. února 1912 hodnotili jeho současníci výsledky jeho dlouhého působení na různých diplomatických postech, nešetřili vůči rakousko-uherskému státníkovi obdivem. Podle Redlicha byl Aehrenthal posledním mužem, který ztělesňoval všechny velké stránky starého Rakouska,⁶⁾ podle Bertholda Moledna pak „Aehrenthal byl víc než jen diplomat, jenž svou obtížnou práci zvládal se zručností a energií. Byl státníkem, který měl dokonalý přehled v celé oblasti mezinárodní politiky,⁷⁾ z toho důvodu si pak vysloužil pověst rakouského Bismarcka.⁸⁾ Jeho kvality pak uznávali i jeho největší odpůrci, jak dokazuje i k Rakousku-Uhersku značně kritický britský historik Taylor, jenž napsal, že „kdyby Aehrenthalovi – a s ním také habsburské monarchii – bylo souzeno žít o něco déle, počátek dvacátého století by byl dnes určitě znám jako Ährenthalova éra.“⁹⁾ Avšak přes nesporné Aehrenthalovy kvality se rakousko-uherský ministr dopustil během anexe Bosny a Hercegoviny některých chyb, které pak měly zásadním způsobem ovlivnit následující vývoj mezinárodních vztahů.

Nejzávažnějším důsledkem anexe totiž bylo nenapravitelné zhoršení vztahů s Ruskem. Petrohrad vnímal prosazení anexe jako velké ponížení, které bylo podtrženo vojenskou nemohoucností ruské říše. Možnost obnovení entente, které v jistém ohledu bylo východiskem z nouze,¹⁰⁾ tak zmizela. Petrohrad byl proto odhodlán nepřipustit další posílení Rakouska-Uherska na Balkáně. V osudném létě 1914 pak byl Petrohrad postaven před podobnou volbu jako za Bosenské krize – buď podpoří Srby a to i za cenu celoevropské války, nebo umožní Rakousku-

Uhersku provést jeho plány, což by neodvratně vedlo k zničení pověsti Ruska jako ochránce Slovanstva a pravoslaví na Balkáně, jak se částečně stalo za Bosenské krize.¹¹⁾ Důsledkem odcizení mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem pak „bylo prohloubení a upevnění spolupráce mezi Londýnem a Petrohradem.“¹²⁾ V tomto smyslu přispěla Bosenská konference k formování válečných koalic před První světovou válkou. To demonstruje i postoj Itálie, která již od 90. let 19. století postupně uvolňovala své vazby na Trojspolek. Tato tendence pak byla naprosto zřejmá již krátce po Bosenské krizi, kdy Itálie v obavě z rozšíření rakousko-uherského vlivu na Balkáně uzavřela smlouvu s Ruskem v Racconigi.¹³⁾ Bosenská krize tak byla z diplomatického hlediska jedním z klíčových milníků k První světové válce.

Výsledky krize pak měly závažné důsledky i pro jediného spojence Rakouska-Uherska Německo. Skutečnost, že Německo „vhodilo svůj meč na váhy evropského rozhodování,“¹⁴⁾ znamenala, že „učinilo to, čemu se Bismarck vždy pokoušel vyhnout. Podpořilo s konečnou platností balkánskou politiku svého spojence.“¹⁵⁾ Němci tak v jistém smyslu překročili jistý diplomatický Rubikon. Jejich nátlak na Rusko v březnu 1909, díky němuž bylo možno dosáhnout mírového řešení anekční krize, způsobil, že se Berlín ocitl pod tvrdou kritikou. Současně byl znamením, že pokud Německo nebude i nadále podporovat zahraniční politiku habsburské monarchie, nebude tato schopna osamoceně prosadit své zahraničněpolitické cíle. To se mělo ukázat v následujících letech, kdy nový státní sekretář Zahraničního úřadu Kiderlen-Wächter dal během Balkánských válek přednost spolupráci s Velkou Británií. Pro Vídeň pak výsledek nového uspořádání na Balkáně skončil katastrofální porážkou. V té chvíli se však v plné nahotě ukázala nevýhoda německého postoje. Kdyby totiž Vídeň utrpěla další diplomatickou

porážku, mohla by se obrátit o podporu k západním velmocím, či by se mohla rozhodnout k rezignaci na velmocenskou politiku. Obě tyto možnosti by měly pro Berlín závažné důsledky, neboť Německo by pak zůstalo na kontinentě v podstatě izolováno, bez naděje prosadit své diplomatické cíle. Během krize léta 1914 proto „Německo, nejsilnější kontinentální velmoc, nemělo na vybranou a mohlo předejít vlastní totální izolaci pouze naprostou podporou Vídně.“¹⁶⁾ V tomto smyslu pak rozhodnutí Německa roku 1909 bezvýhradně podpořit rozhodnutí Rakouska-Uherska bylo rozhodnutí, jehož důsledky byly nejen nezvratné, ale v jistém ohledu určily i pozdější rozhodnutí německé vlády.

Nejzásadnějším způsobem pak anexe ovlivnila postavení Rakouska-Uherska na Balkáně. To bylo zvláště patrné ve vztahu monarchie vůči Srbsku. Anexe totiž „k sobě úzce svázala Rusko a Srbsko a položila základ k Balkánskému spolku.“¹⁷⁾ Nenávist Srbska vůči Rakousku-Uhersku a jeho touha po odvetě pak hrály klíčovou roli v dalším vývoji srbské zahraniční politiky, což nakonec ve svém důsledku vedlo k vyvolání první světové války.

Mírové řešení sporu se Srby pak přineslo značné zklamání šéfovi rakousko-uherského generálního štábu Conradovi von Hötzendorf. Ten plně souhlasil se závěry Moltkeho, jenž Conradovi 14. září 1909 napsal: „V tomto soukromém dopisu, si dovoluji vyjádřit svůj souhlas s Vaší Excelencí, že příležitost (ke zničení Srbska – poz. R. K.), jaká se již nemusí znovu nabídnout, byla promarněna. Jsem přesvědčen, že by se podařilo, válku mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem lokalizovat a monarchie by byla po jejím vítězném provedení vnitřně posílena, navenek by zesílila a získala by jen těžko otřesitelnou převahu na Balkáně. A i kdyby Rusko aktivně vystoupilo a vznikla by evropská válka, byly by počáteční podmínky pro Rakousko a Německo výhodnější, než by výhledově byly

v následujících letech.“¹⁸⁾ K této úvaze se pak Conrad vrátil v době kdy po skončení První světové války psal své paměti: „V letech 1908-09 nebyli Srbsko s Ruskem na válku připraveni; Rakousko-Uhersko bylo. Vždy nerozhodné využít příznivý moment potácela se stará říše vstříc svému neštěstí.“¹⁹⁾

Během Bosenské krize však zvítězila mírová koncepce Aehrenthla, jenž byl zapřísažným odpůrcem ideje preventivní války, a proto zvolil v daném momentě nejbezpečnější – mírové řešení krize.²⁰⁾ To se však ve světle pozdějších událostí ukázalo být v jistém ohledu chybným rozhodnutím. Je totiž nutno zdůraznit, že Srbsko nezamýšlelo plně dodržovat závazky vyplývající z jeho nóty z 31. března 1909 (na tuto skutečnost pak Vídeň poukazovala v červenci 1914), a přestože se Aehrenthalovi podařilo s Bělehradem obnovit normální mírové vztahy,²¹⁾ nepřátelství Srbska vůči habsburské monarchii nebylo nikdy překonáno. Tato skutečnost pak byla jedním z katalyzátorů, jenž vyvolal první světovou válku. Ve světle této skutečnosti pak nelze než nezopakovat, že „zůstává otevřenou otázkou, jak by se dále vyvíjel osud Rakousko-Uherska, kdyby panovník a ministr zahraničí popřáli sluchu varovnému hlasu Conrada von Hötzendorf.“²²⁾

Závěr

Bosenská krize ukončila jedno období ve vývoji mezinárodních vztahů. Více než dekádu trvající spolupráce Rakouska-Uherska s carským Ruskem v balkánských záležitostech se v důsledku této události ocitla v troskách. Jeden ze strůjců této spolupráce rakousko-uherský ministr baron Aehrenthal byl nucen vzhledem k neočekávanému vývoji uvnitř Osmanské říše přikročit k anexi Bosny a Hercegoviny. Tento významný diplomatický krok provedl náhle a pouze po rámcových konzultacích s Ruskem, čímž evropské velmoci postavil před fait accompli. To však vyvolalo značnou diplomatickou krizi, již se habsburské monarchii podařilo vyřešit pouze po důrazném zásahu Německa. V důsledku toho však došlo k definitivnímu rozštěpení evropského velmocenského koncertu na dva zneprátelené bloky, které spolu o pět let později svedly jednu z nejkrvavějších válek v dějinách lidstva. S tímto rozdělením Evropy nejen, že zanikla možnost pokračovat v rakousko-ruské spolupráci, ale současně se ve vztazích mezi oběma zeměmi vytvořila nepřekonatelná propast a právě soupeření těchto monarchií vedlo spolu s antagonismem mezi Německem a západními velmocemi ke vzniku světového konfliktu. Nezanedbatelnou skutečností, kterou pak Bosenská krize odhalila bylo dlouhodobé odklánění Itálie od svých trojspolkových spojenců a její přetrvávající smrtelné nepřátelství vůči habsburské říši. V oblasti balkánské politiky pak anexe ukončila změnu orientace Srbska, které se přeměnilo ze země plně závislé na politice Vídně v satelit Ruska, který měl proti Rakousku-Uhersku krajně nepřátelské úmysly.

V důsledku těchto skutečností se pak značně zúžil manévrovací prostor Rakouska-Uherska na diplomatickém poli, což se mělo s hrozivými důsledky projevit během Balkánských válek. V té době se situace habsburské monarchie v balkánské politice stala v podstatě beznadějnou, což vídeňské politiky nakonec vedlo k přijetí vojenského řešení vztahů s Bělehradem. Události, které vedly k tomuto osudnému rozhodnutí, pak z velká části plynuly z důsledků Bosenské krize, a proto je v zájmu pochopení důvodů vedoucích k rozpadu koncertu velmocí, věnovat výše zpracovanému tématu pozornost i v době, kdy nás od těchto událostí dělí téměř celé století.

Poznámky

I. Berlínský kongres a rakouská okupace

Bosny a Hercegoviny:

- 1) URBAN, Otto, František Josef I.. Praha 1999, s. 131.
- 2) SOSNOSKY, Theodor von, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866, Bd. I.. Stuttgart-Berlin 1913, s. 90.
- 3) Tamtéž, s. 109 an.
- 4) BRIDGE, Francis Roy, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918. New York, Oxford, Munich 1990, s.105.
- 5) GLENNY, Misha, Balkán 1804-1999. Praha 2003, s. 87, srv. s GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny islámských zemí. Praha 1999 s. 234, který uvádí 220 milionů liber
- 6) GLENNY, c. d., s. 96.
- 7) Tato povstání vypukla již v červnu 1875 a státní bankrot jen napomohl k jejich eskalaci.
- 8) KINROSS, Lord, The Ottoman Centuries. New York 2002, s. 514.
- 9) GOMBÁR, c. d., s. 237

- 10) Tamtéž, s. 238, jiné údaje přináší GLENNY, c. d., s. 101, který uvádí odhad 25 – 40 000 obětí, přičemž některé odhady dosahují výše až 100 000 lidí.
- 11) GLENNY, c. d., s. 118.
- 12) Účastnili se jí velvyslanci Ruska, Rakousko-Uherska, Německa, Francie a Itálie, britskou delegaci vedl markýz Salisbury, který byl státním sekretářem pro Indii.
- 13) GOMBÁR, c. d., s. 240.
- 14) BRIDGE, c. d., s. 106.
- 15) BRIDGE, c. d., s. 116, srv též SOSNOSKY, c. d., s. 151 an.
- 16) SOSNOSKY, c. d., s. 153.
- 17) O postavení sandžaku Novi Pazar se měly obě strany dohodnout až po ukončení války.
- 18) SOSNOSKY, c. d., s. 160, srv. též BRIDGE, c. d., s. 119 an.
- 19) Blíže viz. BRIDGE, c. d., s. 121.
- 20) GOMBÁR, c. d., s. 243.
- 21) SOSNOSKY, c. d., s. 166.
- 22) BRIDGE, c. d., s. 124.
- 23) O dva dny dříve podepsal Londýn s Portou tzv. Kyperskou konvenci, ve které získali Britové právo okupovat Kypr na dobu po kterou bude Rusko okupovat Kars, Batumi a Ardahan.
- 24) Tato slova zazněla 19. února na Říšském sněmu.
- 25) BRIDGE, c. d., s. 126.
- 26) GLENNY, c. d., s. 122.
- 27) GOMBÁR, c. d., s. 247.
- 28) GLENNY, c. d., s. 125.
- 29) To Británii umožnilo podržet si podle podmínek Kyperské konvence ostrov

Kypr.

30) BRIDGE, c. d., s. 126.

31) SOSNOSKY, c. d., s. 182.

32) Tamtéž, s. 182 an.

33) GOMBÁR, c. d., s. 247.

34) Hodnocení zástupců turecké delegace je dosti rozdílné – osciluje od úplného zatracení srv. PALMER, Alan, Úpadek a pád Osmanské říše. Praha 1996, s. 166 k určitému stupni pochopení turecké delegace, která byla ve složité situaci viz. GLENNY, c. d., s. 124.

35) SOSNOSKY, c. d., s. 183.

36) Tamtéž, s. 185.

37) BRIDGE, c. d., s. 127 an.

38) MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Diss., Wien 1977, s. 120.

39) SOSNOSKY, c. d., s. 184.

40) Tamtéž, s. 187.

41) Práce ve výstavbě železnic však probíhaly velice pomalu a první vlak z Vídně do Konstantinopole vyjel až 12. srpna 1888.

42) SOSNOSKY, c. d., s. 188 an.

43) Tamtéž, s. 193.

44) Tamtéž, s. 202, srv. též KOLEKTIV autorů, Pod císařským praporem. Praha 2003, s. 310 an., kde je uvedeno až 80 000 povstalců, 25 000 tureckých vojáků v Bosně a dalších 16 000 v Hercegovině.

45) SOSNOSKY, c. d., s. 204 an.

46) Pro představu během jednodenní bitvy u Jajce jen 53. pěší pluk spotřeboval

65 064 nábojů a u ostatních jednotek byla situace obdobná. SOSNOSKY, c. d.,
s. 218.

47) Tamtéž, s. 285.

II. Rakousko-uherská politika na Balkáně

1878-1897:

- 1) BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918*. New York, Oxford, Munich 1990, s. 129.
- 2) Tamtéž, s. 131.
- 3) BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo*. London, Boston 1972, s. 97.
- 4) Tamtéž, s. 101.
- 5) Tamtéž, s. 103.
- 6) HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek*. Praha 1999, s. 57.
- 7) Tamtéž, s. 58.
- 8) BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 105.
- 9) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 62.
- 10) SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Bd II.. Stuttgart, Berlin 1914, s. 52.
- 11) BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 104.
- 12) WERTHEIMER, E. von, *Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit*. Stuttgart 1910, Bd. III., s. 284.
- 13) Znění Dvojspolkové smlouvy viz. SOSNOSKY, c. d., s. 53 an., srv. též BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 396 an.
- 14) BRIDGE, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918*, s. 136.
- 15) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 67.
- 16) BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 108.
- 17) Tamtéž, s. 118.

- 18) Tamtéž, s. 401.
- 19) SOSNOSKY, c. d., s. 32.
- 20) GLENNY, Misha, Balkán. Praha 2003, s. 220.
- 21) SOSNOSKY, c. d., s. 36.
- 22) Tamtéž, s. 41.
- 23) Blíže viz. BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 129.
- 24) Tamtéž, s. 127.
- 25) BRIDGE, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918, s. 146.
Srv. s BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 402 an.
- 26) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 123.
- 27) GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny Islámských zemí. Praha 1999, s. 255.
- 28) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 98.
- 29) FELLNER, Fritz, Der Dreibund. Wien 1960, s. 13.
- 30) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 99.
- 31) Pokus rakouského Itala o atentát na císaře Františka Josefa I. v Terstu.
- 32) BRIDGE, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918, s. 155.
- 33) FELLNER, c. d., s. 15 an.
- 34) Jako příklad viz. PROKŠ, Petr, Konec říše Habsburků. Praha 2004, s. 15.
- 35) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 179.
- 36) FELLNER, c. d., s. 28.
- 37) Tamtéž, s. 27 an.
- 38) BRIDGE, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918, s. 174.
- 39) Tamtéž, s. 175.
- 40) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 167.
- 41) Blíže viz. GOMBÁR, c. d., s. 284 an.

- 42) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 202.
- 43) CARLGREN, W. M., Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Uppsala 1955, s. 9.
- 44) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 226.
- 45) CARLGREN, c. d., s. 14.
- 46) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 232 an., srv. též CARLGREN, c. d., 16.
- 47) FELLNER, c. d., s. 47.

III. Rakousko-ruská „entente“ 1897-1906:

- 1) CARLGREN, W.M., Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Uppsala 1955, s. 18.
- 2) Tamtéž, s. 19.
- 3) WANK, Solomon (ed.), Aus dem Nachlaß Aehrenthal, Bd I.. Graz 1994, s. 93.
- 4) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972, s. 249.
- 5) NL/Ae. Kt. 1. Biegeleben Aehrenthalovi 26. února 1899.
- 6) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 254.
- 7) HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999, s. 176.
- 8) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 255.
- 9) KOLEKTIV autorů, Pod císařským praporem. Praha 2003, s. 315.
- 10) GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha-Litomyšl 2000, s. 144.
- 11) Tamtéž, s. 142.
- 12) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 253.
- 13) Blíže viz. CHÉRADAME, Andrée, L'Autriche au seuil du vingtième siècle, Paris 1900. Srv. s CONRAD, Aus meiner Dienstzeit 1906-1918, Bd I.. Wien 1922, s. 211 an..
- 14) NL/Ae. Kt. 2. Jettel Aehrenthalovi 3. prosince 1904.
- 15) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 270.
- 16) Navzdory tomu, že ve smlouvě o Trojspolku se o podpoře v mimoevropských oblastech nehovořilo.

- 17) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 251.
- 18) FELLNER, Fritz, Der Dreibund. Wien 1960, s. 54 an.
- 19) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 187.
- 20) Tamtéž, s. 188.
- 21) CONRAD, c. d., s. 198.
- 22) CARLGREN, c. d., s. 25.
- 23) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 259.
- 24) CARLGREN, c. d., s. 31.
- 25) WANK, c. d., s. 259.
- 26) GLENNY, Misha, Balkán. Praha 2003, s. 158.
- 27) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 262.
- 28) NL/Ae. Kt. 3. Mérey Aehrenthalovi 27. listopadu 1903.
- 29) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 263.
- 30) Tamtéž, s. 260.
- 31) Tamtéž, s. 261.
- 32) GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny Islámských zemí. Praha 1999, s. 293.
- 33) CARLGREN, c. d., s. 34.
- 34) Tamtéž, s. 33.
- 35) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 264.
- 36) Tamtéž, s. 258.
- 37) CARLGREN, c. d., s. 39.
- 38) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 265.
- 39) Tamtéž, s. 271.
- 40) Tamtéž, s. 266 an.
- 41) Tamtéž, s. 271.

42) Tamtéž, s. 431.

43) CARLGREN, c. d., s. 49.

44) SKED, Alan, Úpadek a pád habsburské říše. Praha 1995, s. 288.

45) Na rakouské straně tomu tak úplně nebylo a zvláště Aehrenthal prosazoval politiku úzké spolupráce s tím, že v zájmu Rakouska by byl návrat k ideji Spolku tří císařů. Blíže viz. BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 272.

IV. Nový kurz na Balkáně:

- 1) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London 1972, s. 271.
- 2) Tamtéž, s. 268.
- 2) GLENNY, Misha, Balkán. Praha 2003, s. 222.
- 4) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 269.
- 5) BRIDGE, Francis Roy, The Habsburg monarchy among the Great powers. New York, Oxford, Munich 1990, s. 261.
- 6) CARLGREN, W. M., Iswosky und Aehrenthal. Upsala 1955
- 7) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 278.
- 8) BRIDGE, The Habsburg monarchy among the Great powers. s. 261 an.
- 9) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 279.
- 10) BRIDGE, The Habsburg monarchy among the Great powers. s. 262.
- 11) HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999, s. 195.
- 12) Tamtéž, s. 196.
- 13) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 277. Při bližším zkoumání se však toto tvrzení musí ukázat jako značně nadsazené, neboť roku 1910 dosáhli Němci podílu 27% na marockém zahraničním obchodu, za nimi byli Francouzi s 25% a Britové s 23%, přičemž celá řada dalších zemí se dělila o zbylých 25%, viz. GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny Islámských zemí. Praha 1999, s. 353.
- 14) Blíže viz. BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 280 an.
- 15) BRIDGE, The Habsburg monarchy among the Great powers. s. 267.
- 16) MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. diss., Wien 1977,

s. 26.

- 17) Ke zkouškám ke vstupu do diplomatických služeb a organizaci rakousko-uherského ministerstva zahraničí viz. HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 44-55.
- 18) SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. Praha 1996, s. 15.
- 19) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 100.
- 20) SKŘIVAN, c. d., s. 15. srv. s BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 290.
- 21) MOLDEN, Berthold, Graf Aehrenthal. Stuttgart. Berlin 1917, s. 55.
- 22) CARLGREN, W. M., Die Renaissance des Dreikaiserbundes. Stockholm 1954, s. 16 an.
- 23) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 102 an.
- 24) MÜLLER, c. d., s. 83.
- 25) Tamtéž, s. 84.
- 26) MOLDEN, c. d., s. 22.
- 27) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 288.
- 28) MÜLLER, c. d., s. 12.
- 29) Tamtéž, s. 13
- 30) FIALA, P., Feldmarschall Conrad von Hötzendorf (1852-1925). Wien 1972, s. 14.
- 31) CONRAD, Aus Meiner Dienstzeit 1906-1918, Bd. I.. Wien 1922, s. 32.
- 32) Tamtéž, s. 35.
- 33) Tamtéž, s. 36.
- 34) GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha, Litomyšl 2000, s. 150.
- 35) Tamtéž, s. 151.
- 36) COCHENHAUSEN, Friedrich von, Conrad von Hoetzendorf. Berlin 1934,

- s. 13.
- 37) FIALA, c. d., s. 7.
- 38) MÜLLER, c. d., s. 46.
- 39) HART, Lidell, Historie první světové války. Brno 2000, s. 115.
- 40) URBANSKI von OSTRYMIECZ, August von, Conrad von Hötzendorf und der
Präventiv-Krieg gegen Italien. In: BM/KSF, VIII/1930, s. 248.
- 41) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 73.
- 42) Tamtéž, s. 103.
- 43) SKŘIVAN, c. d., s. 19.
- 44) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 104.
- 45) Tamtéž, s. 109.
- 46) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 273.
- 47) Tamtéž, s. 275.
- 48) BRIDGE, Francis Roy, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914. London
1972 s. 45.
- 49) Tamtéž, s. 46.
- 50) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 113 an.
- 51) Tamtéž, s. 84.
- 52) Tamtéž, s. 149.
- 53) Tamtéž, s. 171.
- 54) Tamtéž, s. 173.
- 55) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 295.
- 56) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914, s. 64.
- 57) Tamtéž, s. 65.
- 58) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 191.

59) BRIDGE, The Habsburg monarchy among the Great powers. s. 274.

60) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 192.

61) Tamtéž, s. 187.

62) SKŘIVAN, c. d., s. 41.

63) CARLGREN, Iswosky und Aehrenthal, s. 190.

V. Krize Sandžacké dráhy:

- 1) BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers*.
New York, Oxford, Munich 1990, s. 275.
- 2) CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal*. Uppsala 1955, s. 197.
- 3) Tamtéž, s. 198.
- 4) Tamtéž, s. 200.
- 5) BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo*. London, Boston 1972, s. 296.
- 6) SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika*. Praha 1996, s. 41.
- 7) CARLGREN, c. d., s. 203.
- 8) MAY, Arthur J., *Trans-Balkan Railway Schemes*. In: *JMH* 24/1952, s. 353-357.
- 9) CARLGREN, c. d., s. 207.
- 10) Tamtéž, s. 208.
- 11) SKŘIVAN, c. d., s. 41.
- 12) CARLGREN, c. d., s. 213.
- 13) Tamtéž, s. 214.
- 14) Tamtéž, s. 215 an..
- 15) Tamtéž, s. 218.
- 16) SKŘIVAN, c. d., s. 42.
- 17) CARLGREN, c. d., s. 219.
- 18) BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 298.
- 19) HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek*. Praha 1999, s. 202.
- 20) MAY, c. d., s. 357.

- 21) BRIDGE, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers*, s. 277.
- 22) BRIDGE, Francis Roy, *Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914*. London 1972, s. 80
- 23) SKŘIVAN, c. d., s. 42.
- 24) CARLGREN, c. d., s. 220.
- 25) Tamtéž, s. 220 an.
- 26) Tamtéž, s. 224.
- 27) Tamtéž, s. 233.
- 28) BRIDGE, *Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914*, s. 81.
- 29) BRIDGE, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers*, s. 277.
- 30) SKŘIVAN, c. d., s. 43.
- 31) BRIDGE, *Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914*, s. 84.
- 32) SKŘIVAN, c. d., s. 44.
- 33) HLAVAČKA, PEČENKA, c. d., s. 203.
- 34) BRIDGE, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 299.
- 35) SKŘIVAN, c. d., s. 45.

VI. Příprava k anexi Bosny a Hercegoviny:

- 1) MOLDEN, Berthold, Graf Aehrenthal. Stuttgart, Berlin 1917, s. 37.
- 2) CARLGREN, W. M., Iswolsky und Aehrenthal. Uppsala 1955, s. 299.
- 3) Tamtéž, s. 302.
- 4) Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Sv. I., Wien, Leipzig 1930, Nr. 9, s. 10 an.
- 5) SCHMITT, Bernadotte Everly, The Annexation of Bosnia 1908-1909. Cambridge 1937, s. 9.
- 6) Těmi byl hlavní cíl Izvolského politiky získat výhradní právo pro ruské válečné lodi na volný průjezd Úžinami.
- 7) SCHMITT, c. d., s. 10. srv. s CARLGREN, c. d., s. 312.
- 8) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972, s. 301.
- 9) MOLDEN, c. d., s. 39.
- 10) GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny Islámských zemí. Praha 1999, s. 295. srv. s. MANGO, Andrew, Atatürk. London 1999, s. 78.
- 11) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 300.
- 12) SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. Praha 1996, s. 49.
- 13) To se týkalo i Kréty a Východní Rumélie, jež byly podobně jako Bosna a Hercegovina taktéž pouze pod formální suverenitou osmanského sultána.
- 14) SOSNOSKY, Theodor von, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866, Bd. I.. Stuttgart-Berlin 1913, s. 185. srv. s BRIDGE, Francis Roy, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-1918. New York, Oxford,

- Munich 1990, s. 127 an.
- 15) MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Diss., Wien 1977, s. 121.
 - 16) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 46, s. 53.
 - 17) Tamtéž, Nr. 46, s. 53-56.
 - 18) CONRAD, Aus meiner Dienstzeit. Sv. I., Wien 1922, s. 108.
 - 19) SKŘIVAN, c. d., s. 53.
 - 20) CONRAD, c. d., s. 103.
 - 21) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 40, s. 43.
 - 22) SCHMITT, c. d., s. 12.
 - 23) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 303.
 - 24) CONRAD, c. d., s. 104.
 - 25) SCHMITT, c. d., s. 12 an.
 - 26) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 40, s. 44.
 - 27) Tamtéž, Nr. 40, s. 50.
 - 28) CONRAD, c. d., s. 106.
 - 29) SKŘIVAN, c. d., s. 53.
 - 30) Tamtéž, s. 54.
 - 31) BRIDGE, Francis Roy, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914. London 1972, s. 103. srv. s PERNES, Jiří, František Josef I.. Praha 2005, s. 421.
 - 32) SKŘIVAN, c. d., s. 55.
 - 33) SCHMITT, c. d., s. 14.
 - 34) Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sv. I.a, Berlin 1927, Nr. 8927, s. 27.
 - 35) Podrobnosti o schůzce Aehrenthala s Schoenem blíže viz. Tamtéž, Nr. 8927,

s. 26-29.

36) MÜLLER, c. d., s. 141.

37) SCHMITT, c. d., s. 18.

38) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 75, s. 83.

39) MÜLLER, c. d., s. 141.

40) SKŘIVAN, c. d., s. 58.

41) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 78, s. 85.

42) K přípravě schůzky Aehrenthala s Isvolským viz. Tamtéž, Nr. 16, s. 13 an. a
Nr. 31, s. 25.

43) HANTSCH, Hugo, Leopold Graf Berchtold. Sv. I., Graz, Wien, Köln 1963,
s. 120.

44) MOLDEN, c. d., s. 59, srv. s HANTSCH, c. d., s. 121.

45) MOLDEN, c. d., s. 60.

46) Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 79, s. 87.

47) HANTSCH, c. d., s. 122.

48) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 303.

49) MOLDEN, c. d., s. 60. Co se týče Aehrenthalovy verze buchlovických
rozhovorů blíže viz. Österreich-Ungarn Aussenpolitik, sv. I., Nr. 79, s. 86-92.

50) SCHMITT, c. d., s. 19.

51) SKŘIVAN, c. d., s. 59.

52) MOLDEN, c. d., s. 61.

53) BÜLOW, Berhard von, Denkwürdigkeiten. Sv. II., Berlin 1930, s. 395.

54) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 303.

55) SKŘIVAN, c. d., s. 60.

56) HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999, s. 206.

VII. Vyhlášení anexe:

- 1) SCHMITT, Bernadotte Everly, The Annexation of Bosnia 1908-1909. Cambridge 1937, s. 30.
- 2) Přestože bylo Bulharsko formálním vazalem Porty, ta ve skutečnosti neměla účinné prostředky jak kontrolovat bulharskou politiku a knížectví tak v podstatě existovalo jako nezávislý stát.
- 3) Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sv. I.a, Berlin 1927, Nr. 8956 a Nr. 8957, s. 77.
- 4) SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. Praha 1996, s. 61.
- 5) Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Sv. I., Wien, Leipzig 1930, Nr. 87, s. 97.
- 6) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972, s. 304.
- 7) SCHMITT, c. d., s. 31.
- 8) SKŘIVAN, c. d., s. 61.
- 9) Rakušané totiž dešifrovali telegramy bulharského knížete zasílané z Budapešti do Sofie.
- 10) SCHMITT, c. d., s. 33.
- 11) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, Nr. 89., s. 100.
- 12) Tamtéž, Nr. 92, s. 104.
- 13) SKŘIVAN, c. d., s. 61.
- 14) Jeho plné znění viz. Österreich-Ungarns Aussenpolitik, Nr. 95, s. 105 an.
- 15) SCHMITT, c. d., s. 34.
- 16) SKŘIVAN, c. d., s. 62.

- 17) Tamtéž, s. 62.
- 18) SCHMITT, c. d., s. 34.
- 19) MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Diss., Wien 1977, s. 159.
- 20) WANK, Solomon (ed.), Aus dem Nachlaß Aehrenthal, Bd II.. Graz 1994, s. 625.
- 21) SKŘIVAN, c. d., s. 66.
- 22) Tamtéž, s. 71.
- 23) FELLNER, Fritz, Der Dreibund. Wien 1960, s. 68.
- 24) SKŘIVAN, c. d., s. 72.
- 25) Die Große Politik, Nr. 8980, s. 99.
- 26) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 305.
- 27) SKŘIVAN, c. d., s. 62.
- 28) Tamtéž, s. 69.
- 29) SCHMITT, c. d., s. 35.
- 30) BRIDGE, Francis Roy, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914. London 1972, s. 112.
- 31) SKŘIVAN, c. d., s. 66.
- 32) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary, s. 113.
- 33) Tamtéž, s. 115.
- 34) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, Nr. 228, s. 185.
- 35) MÜLLER, c. d., s. 159.
- 36) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, Nr. 99, s. 112 an.
- 37) Ten na konci léta vystřídal Küçüka Saida Paşu.
- 38) SKŘIVAN, c. d., s. 63.
- 39) MÖHRING, Rubina, Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem

Osmanischen Reich 1908-1912. Diss., Wien 1978, s. 27.

40) V roce 1913 činil rakouský vývoz do Osmanské říše 9,7 % z celkového objemu vyvezeného zboží z Rakouska-Uherska. Blíže viz. PROKŠ, Petr, Konec říše Habsburků. Praha 2004, s. 106.

41) MÖHRING, c. d., s. 26. srv. s SKŘIVAN, c. d., s. 67.

42) MÖHRING, c. d., s. 24.

43) Tamtéž, s. 28.

44) SOSNOSKY, Theodor von, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Sv. II., Stuttgart, Berlin 1914, s. 152 an.

VIII. Vývoj a průběh anekční krize:

- 1) Neue Freie Presse, Nr. 15851, 7. října 1908.
- 2) MOLDEN, Berthold, Graf Aehrenthal. Stuttgart. Berlin 1917, s. 69.
- 3) Tamtéž, s. 70.
- 4) Tamtéž, s. 72.
- 5) Blíže viz. PERNES, Jiří, František Josef I.. Praha 2005, s. 449-462.
- 6) MOLDEN, c. d., s. 72.
- 7) CONRAD, Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Sv. I. Wien 1922, s. 113.
- 8) SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika 1906-1914. Praha 1996, s. 77.
- 9) MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Diss., Wien 1977, s. 164.
- 10) Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Sv. I., Wien, Leipzig 1930, Nr. 166, s. 147.
- 11) CONRAD, c. d., s. 114 an.
- 12) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 155., s. 142.
- 13) SCHMITT, Bernadotte Everly, The Annexation of Bosnia 1908-1909. Cambridge 1937, s. 49.
- 14) KABISCH, Ernst, England und die Annexionskrise. BM/KSF, VIII/1930, s. 926.
- 15) SKŘIVAN, c. d., s. 77.
- 16) MOLDEN, c. d., s. 73.
- 17) SCHMITT, c. d., s. 52.

- 18) Tamtéž, s. 54. Srv. s MÖHRING, Rubina, Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908-1912. Diss., Wien 1978, s. 30 an.
- 19) BRIDGE, Francis Roy, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914. London 1972, s. 117.
- 20) SKŘIVAN, c. d., s. 78.
- 21) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972, s. 311.
- 22) MÜLLER, c. d., s. 168.
- 23) Navzdory skutečnosti, že mezi léty 1909-1914 došlo mezi Německem a Rakousko-Uherskem k jistému odcizení, které se projevilo zvláště během Balkánských válek, kdy Berlín dal přednost spolupráci s Velkou Británií, což vedlo k praktické izolaci Vídně a její diplomatické porážce. Tato skutečnost pak roku 1914 paradoxně podpořila hlasy volající po podpoře Rakouska, neboť kdyby jej Německo nepodpořilo a Vídeň utrpěla další diplomatickou porážku, mohlo dojít k již zmíněnému odklonu Vídně od Berlína, či ještě hůře rezignaci Vídně na velmocenskou politiku, což by znamenalo, že v rámci koncertu velmocí by se Rakousko-Uhersko stalo pro Berlín nebezpečnou přítěží.
- 24) GRUMPELT, Werner, Die deutsche Politik in der Zeit der Bosnischen Krisis. Altenburg 1939, s. 36. Srv. s Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sv. XXVI., Berlin 1927, Nr. 9065, s. 208.
- 25) Die Große Politik, Nr. 9066, s. 209.
- 26) SKŘIVAN, c. d., s. 80.
- 27) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 382, s. 294.

- 28) SIEBERT, B. von, Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre. Berlin, Leipzig 1921, s. 71.
- 29) Tamtéž, s. 72.
- 30) SCHMITT, c. d., s. 60.
- 31) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 224, s. 181.
- 32) MOLDEN, c. d., s. 79.
- 33) MÖHRING, c. d., s. 29.
- 34) SKŘIVAN, c. d., s. 67.
- 35) GLENNY, Misha, Balkán. Praha 2003, s. 234.
- 36) Die Große Politik, Nr. 9100, s. 258 an.
- 37) SCHMITT, c. d., s. 66.
- 38) Tamtéž, s. 68.
- 39) Ta se diametrálně lišila od Izvolského radě srbskému vyslanci v Paříži z 5. října, aby Srbsko anexi uznalo. Blíže viz. SCHMITT, c. d., s. 48.
- 40) Tamtéž, s. 69.
- 41) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 501, s. 382.
- 42) SKŘIVAN, c. d., s. 83.
- 43) SCHMITT, c. d., s. 70.
- 44) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 537, s. 411.
- 45) Tamtéž, Nr. 545, s. 417.
- 46) MÜLLER, c. d., s. 173.
- 47) O vojenské připravenosti Ruska vést válku diskutovala za Stolypinova předsednictví ministerská konference již 3. února, přičemž její závěr nezněl příliš povzbudivě – Rusku chyběly základní předpoklady, aby mohlo vést válku, přičemž jeho vnitřní situace je natolik slabá, že pokud by musela být vyhlášena

mobilizace, bylo možné se obávat pouze posílení revolučního hnutí. Závěrem konference proto bylo rozhodnutí vést jednoznačně defenzivní politiku a vyhýbat se jakýmkoli konfliktům. Blíže viz. CARLGREN, W. M., Iswolsky und Aehrenthal. Uppsala 1955, s. 232.

48) SCHMITT, c. d., s. 71.

49) CONRAD, Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Sv. I. Wien 1922, s. 122.

50) MÜLLER, c. d., s.173.

51) PANTENIUS, Hans Jürgen, Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Köln, Wien 1984, s. 300.

52) CONRAD, c. d., s. 127.

53) GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha-Litomyšl 2000, s. 168.

54) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 537, s. 302.

55) Pro porovnání postojů různých listů viz. Fremden-Blatt, Nr. 299, 30. října 1908, článek Oesterreich-Ungarn und Deutschland in der Balkankrisis. Srv. s Neue Freie Presse, Nr. 15871, 27. října 1908.

56) K Aehrenthalově přístupu k tisku blíže viz. GROHMANN, Heintz, Die Presse-Politik des Österreichisch-Ungarischen Aussenministr Graf Alois Aehrenthal (1906-1912). Diss., Wien 1949.

57) Die Große Politik, Nr. 9129, s. 287 an.

58) SCHMITT, c. d., s. 82.

59) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary, s. 118. an.

60) SCHMITT, c. d., s. 85.

61) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 311.

62) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 629, s. 493.

63) Blíže viz. WANK, Solomon (ed.), Aus dem Nachlaß Aehrenthal. Sv. II., Graz

1994, s. 636

64) SCHMITT, c. d., s. 84.

65) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 700, s. 556.

66) SCHMITT, c. d., s. 85.

67) SKŘIVAN, c. d., s. 87.

68) MÜLLER, c. d., s. 200.

69) SKŘIVAN, c. d., s. 87.

70) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 822, s. 678 an.

71) Národní Listy, 20. listopadu 1908.

72) Právo Lidu, 30. března 1909.

73) FELLNER, Fritz (ed.), Das politische Tagebuch Josef Redlichs. Sv. I., Graz,
Köln 1953, s. 3.

74) NL/Ae. Kt. 3, Pallavicini Aehrenthalovi 9. prosince 1908.

75) SCHMITT, c. d., s. 106.

76) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 773, s. 637 an.

77) MÖHRING, c. d., s. 45.

78) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 751, s. 606.

79) SKŘIVAN, c. d., s. 98.

80) SCHMITT, c. d., s. 119.

81) MÖHRING, c. d., s. 46.

82) MOLDEN, c. d., s. 80.

83) Blíže viz. SCHMITT, c. d., s. 125-143. Srv. s PANTENIUS, c. d., s. 62-68.

84) PRIBRAM, Alfred Francis, Austrian foreign Policy 1908-1918. London 1923,
s. 28.

85) MOLDEN, c. d., s. 89.

- 86) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 787, s. 654.
- 87) PANTENIUS, c. d., s. 300.
- 88) CONRAD, c. d., s. 117 an.
- 89) Tamtéž, s. 143.
- 90) Tamtéž, s. 160.
- 91) STONE, Norman, Moltke and Conrad. IN: The war plans of Great Powers 1880-1914, s.222-273. London,Boston,Sydney 1979, s. 225.
- 92) Tamtéž, s. 238 an.
- 93) CONRAD, c. d., s. 380.
- 94) Tamtéž, s. 381.
- 95) Tamtéž, s. 396.
- 96) STONE, c. d., s. 229.
- 97) CONRAD, c. d., s. 404.
- 98) STONE, c. d., s. 330.
- 99) SKŘIVAN, c. d., s. 106.
- 100) MOLDEN, c. d., s. 95.
- 101) SCHMITT, c. d., s. 167.
- 102) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 1068, s. 893 an.
- 103) SKŘIVAN, c. d., s. 109.
- 104) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary, s. 127.
- 105) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 316.
- 106) FELLNER (ed.), Das politische Tagebuch Josef Redlichs, s. 5.
- 107) Österreich-Ungarns Aussenpolitik, sv. I., Nr. 1022, s. 854.
- 108) WANK, c. d., s. 656.
- 109) SKŘIVAN, c. d., s. 111.

- 110) GERHARD, Heinz, War in der bosnischen Annexionskrise die deutsche Demarsche von 22. März 1909 ein Ultimatum?. Diss., Berlin 1965, s. 118.
- 111) MÜLLER, c. d., s. 207 an.
- 112) GERHARD, c. d., s. 122.
- 113) Tamtéž, s. 123.
- 114) SCHMITT, c. d., s. 189.
- 115) GERHARD, c. d., s. 124.
- 116) SKŘIVAN, c. d., s. 114.
- 117) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 318.
- 118) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary, s. 131.
- 119) Die Große Politik, Nr. 9460, s. 693 an.
- 120) GERHARD, c. d., s. 140.
- 121) SCHMITT, c. d., s. 199.
- 122) SKŘIVAN, c. d., s. 117.
- 123) SIEBERT, c. d., s. 105 an.
- 124) SKŘIVAN, c. d., s. 118.
- 125) MOLDEN, c. d., s. 103.
- 126) BRIDGE, Great Britain and Austria-Hungary, s. 134.
- 127) GERHARD, c. d., s. 142.
- 128) SKŘIVAN, c. d., s. 120.
- 129) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 319.
- 130) SKŘIVAN, c. d., s. 121.
- 131) CONRAD, c. d., s. 162.
- 132) MOLDEN, c. d., s. 92.
- 133) BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 438.

134) SKŘIVAN, c. d., s. 121.

135) SCHMITT, c. d., s. 242.

IX. Důsledky anekční krize:

- 1) SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika 1906-1914. Praha 1996, s. 120.
- 2) FELLNER, Fritz (ed.), Das politische Tagebuch Josef Redlichs. Sv. I., Graz, Köln 1953, s. 11.
- 3) SKŘIVAN, c. d., s. 126 an.
- 4) Například dopis Františka Ferdinanda Aehrenthalovi z počátku dubna 1909, viz. WANK, Solomon (ed.), Aus dem Nachlaß Aehrenthal. Sv. II., Graz 1994, s. 658. Či dopis knížete Schwarzenberga z 2. dubna 1909, viz. NL/ Ae, Kt. 3.
- 5) MOLDEN, Berthold, Graf Aehrenthal. Stuttgart. Berlin 1917, s. 110.
- 6) FELLNER, (ed.), c. d., s. 125.
- 7) MOLDEN, c. d., s. 10.
- 8) SKŘIVAN, c. d., s. 156.
- 9) TAYLOR, A. J. P., Poslední století Habsburské monarchie. Brno 1998, s. 288.
- 10) BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972, s. 307.
- 11) O jistém poklesu prestiže Ruska mezi balkánskými státy po roce 1909 svědčí i skutečnost, že během Balkánských válek se ruští političtí klienti vymkli Petrohradu z kontroly.
- 12) SKŘIVAN, c. d., s. 122.
- 13) FELLNER, Fritz, Der Dreibund. Wien 1960, s. 71.
- 14) SCHMITT, Bernadotte Everly, The Annexation of Bosnia 1908-1909. Cambridge 1937, s. 252.
- 15) SKŘIVAN, c. d., s. 123.
- 16) Tamtéž, s. 248.

- 17) GERHARD, Heinz, War in der bosnischen Annexionskrise die deutsche Demarsche von 22. März 1909 ein Ultimatum?. Diss., Berlin 1965, část III., s. 7.
- 18) CONRAD, Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Sv. I.. Wien 1922, s. 165.
- 19) Tamtéž, s. 174.
- 20) Tamtéž, s. 169.
- 21) Stalo se tak po uzavření nové obchodní smlouvy v červenci 1910. Blíže viz.
BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo, s. 321.
- 22) SKŘIVAN, c. d., s. 123.

Bibliografie

Nepublikované prameny

Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Wien

Nachlass Aehrenthal, Kt. 1-5

Publikované prameny

BRIDGE, Francis Roy (ed.), *Austro-Hungarian Documents relating to the Macedonian Struggle, 1896-1912*. Thessaloniki 1976.

Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sv. XXVI., Berlin 1927.

Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Sv. I., II., Wien, Leipzig 1930.

SIEBERT, B. von, *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente politik der Vorkriegsjahre*. Berlin, Leipzig 1921.

WANK, Solomon (ed.), *Aus dem Nachlaß Aehrenthal*. 2 sv., Graz 1994.

Tisk

Fremdenblatt.

Národní listy.

Neue Freie Presse.

Neues Wiener Journal.

Neues Wiener Tagblatt.

Právo lidu.

Deníky, paměti

BÜLOW, Bernhard von, Denkwürdigkeiten. Sv. II., Berlin 1930.

CONRAD, Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Sv. I.. Wien 1922.

FELLNER, Fritz (ed.), Das politische Tagebuch Josef Redlichs. Sv. I., Graz,
Köln 1953

Literatura

BRIDGE, Francis Roy, From Sadowa to Sarajevo. London, Boston 1972.

BRIDGE, Francis Roy, Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914.

London 1972.

BRIDGE, Francis Roy, The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815-

1918. New York, Oxford, Munich 1990.

CARLGREN, W. M., Die Renaissance des Dreikaiserbundes. Stockholm 1954.

CARLGREN, W. M., Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise.

Uppsala 1955.

COCHENHAUSEN, Friedrich von, Conrad von Hoetzendorf. Berlin 1934.

FELLNER, Fritz, Der Dreibund. Wien 1960.

FEJTÖ, François, Rekviem za mrtvou říši. Praha 1998.

FIALA, P., Feldmarschall Conrad von Hötzendorf (1852-1925). Wien 1972.

GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha-Litomyšl 2000.

GERHARD, Heinz, War in der bosnischen Annexionskrise die deutsche Demarsche

von 22. März 1909 ein Ultimatum?. Diss., Berlin 1965.

GLENNY, Misha, Balkán 1804-1999. Praha 2003.

GOMBÁR, Eduard, Moderní dějiny islámských zemí. Praha 1999.

GROHMANN, Heintz, Die Presse-Politik des Österreichisch-Ungarischen

Ausenministr Graf Alois Aehrenthal (1906-1912). Diss., Wien 1949.

GRUMPELT, Werner, Die deutsche Politik in der Zeit der Bosnischen Krisis.

Altenburg 1939.

- HANTSCH, Hugo, Leopold Graf Berchtold. Sv. I., Graz, Wien, Köln 1963.
- HART, Lidell, Historie první světové války. Brno 2000.
- HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999.
- CHÉRADAME, Andrée, L'Autriche au seuil du vingtième siècle, Paris 1900.
- KABISCH, Ernst, England und die Annexionskrise. BM/KSF, VIII/1930.
- KANNER, Heinrich, Císařská katastrofální politika. Praha 1923.
- KINROSS, Lord, The Ottoman Centuries. New York 2002.
- KOLEKTIV autorů, Pod císařským praporem. Praha 2003.
- MANGO, Andrew, Atatürk. London 1999.
- MAY, Arthur J., Trans-Balkan Railway Schemes. In: JMH 24/1952, s. 352-367.
- MÖHRING, Rubina, Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und dem Osmanischen Reich 1908-1912. Diss., Wien 1978.
- MOLDEN, Berthold, Graf Aehrenthal. Stuttgart. Berlin 1917.
- MÜLLER, Eugenie Maria, Der Konflikt Conrad-Ährenthal. Diss., Wien 1977.
- PALMER, Alan, Úpadek a pád Osmanské říše. Praha 1996.
- PANTENIUS, Hans Jürgen, Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Köln, Wien 1984.
- PERNES, Jiří, František Josef I.. Praha 2005.
- PRIBRAM, Alfred Francis, Austrian foreign Policy 1908-1918. London 1923.
- PROKŠ, Petr, Konec říše Habsburků. Praha 2004.
- SCHMITT, Bernadotte Everly, The Annexation of Bosnia 1908-1909. Cambridge 1937.
- SKED, Alan, Úpadek a pád habsburské říše. Praha 1995.
- SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika 1906-1914. Praha 1996.
- SOSNOSKY, Theodor von, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. 2 sv.,

- Stuttgart, Berlin 1913, 1914.
- STIEVE, Friedrich, Die Tragödie der Bundesgenossen. Deutschland und Österreich-Ungarn 1908-1914. München 1930.
- STONE, Norman, Moltke and Conrad. IN: The war plans of Great Powers 1880-1914, s.222-273. London, Boston, Sydney 1979.
- TAYLOR, A. J. P., Poslední století Habsburské monarchie. Brno 1998.
- URBAN, Otto, František Josef I.. Praha 1999.
- URBAŃSKI von OSTRYMIECZ, August von, Conrad von Hötzendorf und der Präventiv-Krieg gegen Italien. In: BM/KSF, VIII/1930, s. 248-258.
- WITTICH, Alfred von, Feldmarschall Conrad und die Aussenpolitik Österreich-Ungarn. BM, XI/1932, s.116-136.
- WERTHEIMER, E. von, Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit . Sv. III., Stuttgart 1910.

Summary

The Bosnian crisis is one of the most important milestones on the way to the First World War. It is because this act of Austria-Hungary totally destroyed a chance to create a Austro-Russian rapprochement on the Balkans. From this crisis the rivalry between these two empires fully started and it was this rivalry, which caused the collapse of European diplomatic system in July 1914. The aim of this work is to analyze all the circumstances and conditions, which influenced the decision of Vienna to take this action and how and why this action ruined the long termed policy of Austro-Russian entente.